VIAŢA ŞI ORGANIZAŢIA

BISERICEASCĂ ŞI ŞCOLARĂ

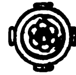
IN

TRANSILVANIA ŞI UNGARIA

DE

Dr. ONISIFOR GHIBU

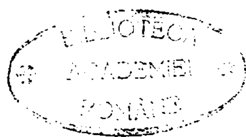
INSPECTOR AL INVĂŢĂMÂNTULUI PRIMAR IN ARHIDIECEZA
ORTODOXĂ ROMÂNĂ A TRANSILVANIEI

BUCUREŞTI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „NICOLAE STROILĂ"
No. 113, Calea Victoriei, No. 113
1915

CUPRINSUL.

III. **Celelalte biserici din Ungaria.**

PARTEA II. — ORGANIZAREA INVĂŢĂMÂNTULUI

I. **Organizarea învăţământului public.**

PREFAȚĂ

Din câte țări înconjoară România, nici una cred că nu merită atât de mult să fie cunoscută, mai ales în vremurile acestea, ca Ungaria. Chiar și pentru cineva care n'ar avea, ca noi, un interes direct să o cunoască, Ungaria ar prezinta totuș un interes particular. Un popor turanic, fără nici un trecut și fără istorie, venit din stepele Orientului acum o mie și mai bine de ani, în Europa centrală, după o mulțime de alte popoare cari toate s'au prăpădit repede, —găsește aici posibitatea de a se asimila, de a domina popoare de alte rase, superioare, și de a se ridica chiar la o oarecare importanță politică internațională — iată un fenomen care nu e de toate zilele, și pe care cineva nu-l putea ignora așa de ușor.

Dacă Ungaria n'ar fi decât un simplu stat vecin ca oricare altul, și totuș România ar trebui să caute a-l cunoaște mai deaproape. Dar acest stat vecin mai are două note caracteristice cari reclamă în mod imperios ca, cel puțin acum, să fie cunoscut: Ungaria cuprinde între granițele sale a treia parte a întregului popor român, și anume partea cea mai viguroasă și mai sănătoasă, care a fost un adevărat

rezervoriu de întărire pentru neamul românesc întreg, şi a doua, Ungaria are instituţiile culturale şi politice cele mai avansate dintre toate statele vecine cu România, aşa că cunoaşterea lor ar putea fi împreunată, din multe puncte de vedere, şi cu anumite foloase.

E desigur dureros că, cu toată această importanţă pe care o comportă Ungaria pentru România, nicidată n'a apărut până acum în româneşte, o carte care să cuprindă o oglindă amănunţită a întregei vieţi de acolo, aşa că chiar şi în vremuri ca cele de acum, asupra trecutului şi prezentului Ungariei domneşte o necunoştinţă deadreptul penibilă. Cine urmăreşte în timpurile acestea literatura politică din Apus, ştie însă că, d. e. în Franţa sunt zeci şi sute de scriitori, cari cunosc până în cele mai mici amănunte Germania, despre care au publicat în cursul timpului nenumărate lucrări sistematice, cari au intrat adânc în conştiinţa publică. Tot astfel, şi încă în măsură mai mare, cunosc Germanii situaţia din Franţa, Anglia şi Rusia, sub toate raporturile. Cunoaşterea aceasta a raporturilor de vieaţă ale statelor vecine e absolut necesară, pentru a putea lua cele mai indicate măsuri prin cari statul propriu să se întărească în măsura eventualelor primejdii ce-i pot veni din afară şi în măsura scopurilor naţionale pe cari le urmăreşte, acum sau în viitor.

Cartea de faţă vrea să umple o parte a acestui gol. Ea prezintă publicului românesc pentru întâiaoară o icoană a celor două instituţii puternice din

Ungaria, cari sunt : Biserica şi Şcoala. Cunoaşterea lor e, desigur, folositoare pentru oamenii bisericei şi ai şcoalei de aici, dar ar fi o greşală dacă s'ar crede că ea e necesară numai acestora. Dimpotrivă, nu este om cu pretenţii culturale cât de modeste, care s'ar putea dispensa de cunoaşterea unor atât de importante instituţii. Cineva poate trăi o viaţă întreagă fără a avea a face cu justiţia, cu armata sau chiar şi cu administraţia, dar nu poate trăi fără şcoală şi fără biserică, dacă-şi ea în serios calitatea de creştin (şi, Doamne ce necesar ar fi ca fiecare Român să fie, în fiecare moment al vieţii lui, un adevărat creştin !). Aceste două instituţii îi făuresc sufletul şi-l fac capabil de muncă devotată şi conştientă ; ele sunt puterea adevărată a popoarelor şi-a statelor.

Cunoaşterea acestor două instituţii din Ungaria mi se pare cu atât mai necesară, cu cât în viaţa nici unei alte ţări din lume Biserica nu joacă un rol atât de însemnat ca în Ungaria, unde ea a format în trecut şi formează şi astăzi o parte integrantă a vieţii publice şi a celei de stat. In cadrele diferiteritelor organizaţii bisericeşti din această ţară nu se păstrează numai formele deosebite religioase ale credincioşilor, ci şi viaţa culturală şi naţională a lor. Aici Biserica susţine şi astăzi aproape trei sferturi din numărul total al şcolilor şi, pe lângă aceasta, mai deţine şi o foarte însemnată parte a teritoriului ţării.

Cine va observa mai deaproape diferitele biserici din Ungaria, va trebui să constate că acestea în adevăr se prezintă în condiții cu totul deosebite decât în alte state. Aşa, de exemplu, biserica ortodoxă, — care pe noi ne interesează mai de aproape — se prezintă cu o organizație diferită şi, în multe privințe, superioară celei din România, Rusia, Bulgaria, Serbia şi Grecia. Biserica romano-catolică însaş, care are în lumea întreagă o organizaţie uniformă, în Transilvania e aşezată pe baze democratice şi constituţionale. Catolicismul, slăbit mai mult sau mai puţin în toate vechile ţări catolice, în Ungaria reprezintă încă o forţă neclintită, ceeace în partea cea mai mare este rezultatul organizaţiei particulare a bisericii catolice din Transilvania. Biserica evangelică-luterană, care în alte ţări e condusă de superintendenţi cu rost exclusiv bisericesc, în Ungaria e cârmuită de episcopi, cari au de fapt atribuţii ce trec peste sfera bisericească. In general toate bisericile din Ungaria sunt conduse de principii democratice: fiecare îşi are autonomia sa, care pe lângă partea sa practică, involvă în sine şi un înalt principiu educativ, exercitând prin el nu numai asupra desvoltării generale, ci şi asupra fiecărui individ o puternică influenţă morală.

Importanţa bisericilor o dovedeşte şi influenţa cea mare pe care ele o au până în ziua de azi asupra învăţământului, ca în nici o altă ţară din lume. Ce e drept, în toate ţările biserica a dat primul impuls pentru înfiinţarea şi susţinerea de şcoli, dar nici într'o

altă ţară ea nu şi-a continuat această operă până în ziua de astăzi, ca în Ungaria. In toate ţările din lume astăzi Statul are în mână şcolile. Ce e drept şi statul unguresc şi-a înţeles datoria faţă de educaţia cetăţenilor lui începând încă dela 1777, de pe timpul Impărătesei Maria Terezia, când statul a conceput şcoala ca un *politicum*, în opoziţie cu rostul ei eclesiastic de până aci. Dar mai ales dela 1868 şi-a arătat statul toată solicitudinea sa faţă de şcoală, însă şi de astădată în sens cu totul deosebit. El n'a monopoliz t învăţământul, ca în alte ţări, ci a căutat numai să-şi puie învăţământul existent în serviciul său. Astfel statul a lăsat să funcţioneze mai departe şcolile ridicate de diferitele confesiuni, le-a îndemnat pe acestea să-şi continue opera de răspândire a culturii, dar li-a impus tuturora punctul său de vedere. Sieşi şi-a rezervat numai dreptul de a împlini, pe terenul învăţământului, ceeace confesiunile nu sunt în stare să facă singure. Prin această atitudine a sa Statul a făcut deodată două lucruri : mai întâiu n'a tăiat, cum s'a întâmplat în alte ţări, firul natural al unei evoluţii, producând zguduiri primejdioase, şi a doua, şi-a pus în serviciul său şi bisericile, prin ceeace le-a consolidat mai bine, şi s'a întărit şi el prin ele.

Politica aceasta şcolară s'a dovedit cea mai bună pentru statul unguresc. Ea a fost urmărită cu o consecvenţă de fier, dela 1868 până astăzi. Fiecare deceniu a adus noui elemente de fortificare a acestei poitici. Statul a sprijinit în mod efectiv tot ce i-a servit punctul lui de vedere—adecă ideea de stat maghiar—,

şi a împiedecat sistematic tot ce se împotrivea acestei idei. Măsuri radicale, cari ar fi putut provoca o reacţiune, niciodată n'a luat, — totdeauna însă a urmărit cu răbdare şi cu înteţire de forţe, principiul său, care a şi dat roadele aşteptate. Graţie acestei politici s'a putut maghiariza în timp de 70 de ani Ungaria, care până cătră jumătatea secolului trecut, se îmbibase aproape numai de limbă şi cultură latinească şi, apoi, germană.

Caracteristic pentru eficacitatea acestei politici, e exemplul pe care ni-l oferă însaşi capitala Ungariei, Budapesta. Până la 1830 ea era aproape curat germană. Se puteau găsi acolo în primele decenii ale secolului trecut zeci de şcoli germane, precum şi slovăceşti, sârbeşti, ba chiar şi o şcoală românească bună, pe lângă un număr cu totul neînsemnat de şcoli ungureşti. Astăzi nu mai există în capitala Ungariei, aliata Germaniei, nici o singură şcoală de altă limbă, decât cea ungurească. La 1908, când cei vre-o 30.000 de cetăţeni germani aflători în Budapesta, au vrut să-şi facă o şcoală primară particulară a lor, guvernul le-a respins cererea în modul cel mai categoric, în aprobările unanime ale opiniei publice, care-i socotea pe Germani drept «obraznici». Şi n'a fost putere pe lume care să-i poată face pe Unguri să cedeze stăruinţelor.

Istoria politicei şcolare ungare — oricât de potrivnică ni-a fost şi ne este — e o dovadă de ce poate face un stat, chiar şi într'un interval de câteva decenii, dăcă conducătorii lui sunt devotaţi intereselor

statului, dacă se jertfesc pentru realizarea acestora şi dacă lucrează sistematic şi contînuu. Astăzi, după o politică şcolară conştientă urmărită timp de o jumătate de secol, în Ungaria toate ramurile învăţământului stau bin şor din punctul de vedere al statului.

Invăţământul primar, cu 16.635 şcoli şi 34.000 de învăţători, îmbrăţişează 88 la sută din întreaga populaţie, cele 108 şcoli normale garantează o sucrescenţă dăscălească suficientă ; cele 155 licee şi 28 gimnasii clasice, cele 32 şcoli reale şi cele 486 şcoli civile, îngrijesc de pregătirea elementelor culturale ale ţării într'un mod mai mult decât suficient, iar multele şcoli superioare, între cari patru universităţi, opt academii de drepturi, şi 49 de seminarii teologice (facultăţi), pregătesc elementele conducătoare ale ţării în toate ramurile ei.

Administraţia şcolară, bazată pe principiul sănătos al descentralizării, e şi ea în general bună din punctul de vedere al statului şi ea merge metodic spre şi o mai mare descentralizare şi simplificare.

O simplă comparaţie a situaţiei şcolare din Ungaria cu cea din România va fi suficientă pentru a convinge pe orice Român care se crede bun patriot, că cunoaşterea stărilor din Ungaria e, pentru România, o necesitate naţională...

Bine înţeles, politica şcolară a Ungariei, atât de efectivă din punct de vedere unguresc, pentru noi Românii a fost o nenorocire. Toate silinţele noastre mai ales dela 1879 încoace, de când statul a cerut ca prin şcolile susţinute de bisericile româneşti, să ser-

vim şi punctul de vedere al statului, iar dela 1907 încoace, aproape numai acest punct de vedere, — toate jertfele aduse de noi pe altarul culturei au fost în mare parte zadarnice. Molohul ideei de stat maghiar le-a consumat fără vr'un folos cultural apreciabil pentru noi. Un folos am avut totuş pe urma acestei politci şcolare: îndârjirea noastră a-crescut an de an, luând proporţiile unei adânci nemulţumiri generale cu situaţia ţării.

* * *

In paginile ce urmează am cuprins tot ce am crezut că poate interesa pe cineva, care vrea să cunoască, din punctul nostru de vedere Transilvania sub raport bisericesc şi şcolar, şi am lăsat la oparte tot ceeace nu putea să intereseze direct. Astfel am vorbit mai pe larg despre viaţa şi organizaţia bisericilor şi şcolilor româneşti, şi mai pe scurt — cuprinzând însă tot ce e esenţial — despre bisericile şi şcolile străine.

N'am insistat mai pe larg şi asupra părţii istorice a vieţii bisericii şi şcoalei, pentrucă prin aceasta aş fi depăşit programul lucrării însăşi. Cât priveşte şcoala, am făcut-o aceasta într'o altă lucrare a mea, apărută în timpul din urmă sub titlul «*Şcoala românească din Transilvania şi Ungaria.—Desvoltarea ei istorică şi situaţia ei actuală*», Bucureşti, Tip. Göbl. 1915, 102 pag.

Mă măgulesc cu credinţa, că prin aceste lucrări voiu fi adus şi eu un mic serviciu cauzei mari a neamului nostru, care are astăzi, mai mult decât ori când, nevoie de munca sistematică a tuturor fiilor lui.

Bucureşti, 20 Septembrie 1915. O. G.

Partea I.

I. Biserica ortodoxă română.

INTRODUCERE

Biserica ortodoxă română din Transilvania e tot atât de veche ca şi poporul român însuş. Organizaţia ei trebue să fi fost multă vreme, potrivit împrejurărilor externe vitrege, destul de primitivă, ceeace e sigur însă, e că ea n'a fost izolată de Biserica Românilor din Principate, cu care în multe privinţe a fost chiar una. Cel puţin din sec. XVI încoace ea şi-a avut un mitropolit al ei la Bălgrad (Alba-Iulia), peste alţi episcopi mai vechi. In sec. XVII mitropolitul, care se hirotonia la Bucureşti, îşi zicea: „arhiepiscop şi mitropolit al Sfintei mimitropolii a Bălgradului, al Vadului, al Şilvaşului, al Făgăraşului şi al. Maramorăşului şi al episcopilor din ţara ungurească.

Sec. XVI şi al XVII, pentruca să nu mai amintim şi secolii anteriori, sunt plini de încercări din partea ungurilor, calvini mai întâi, apoi romano-catolici, de a-i converti pe Români la religia lor. Calvinii şi isbutiseră într'o măsură oarecare, dar norocoşi au fost numai romano-catolicii, cari la 1700 au izbutit să-l facă pe mitropolitul Atanasie Anghel să treacă, cu mai mulţi protopopi şi cu o mare parte a clerului şi a poporului, la credinţa romano-catolică, recunoscând pe Papa dela Roma de căpetenie. Partea cea mai mare a poporului n'a voit însă să audă de unire, ci a rămas şi mai departe în vechea credinţă ortodoxă.

Timp de 6 decenii au stat gr. or. fără nici o căpetenie bisericească, până ce la 1762 guvernul din Viena s'a milostivit a-i supune episcopului sârbesc din Buda. După 22 de ani de as fel de ocârmuire, la 1784 ei căpătară un episcop propriu, însă tot sârb. Acesta, dimpreună cu urmaşul său, şi-au avut reşedinţa la Răşinari (lângă Sibiiu). După 13 ani, la 1797, Românii ortodoxi rămân din nou fără episcop, fiind conduşi până la 1810 de nişte vicari români, cu sediul într'un sat din comitatul Huniedoarei. La 1810 guvernul din Viena le dă, în sfârşit după ce s'a convins că-i nu-i poate nimici, un episcop român în persoana lui Vasile Moga, care s'a aşezat cu reşedinţa în Sibiiu. Moga era însă numai pentru Transilvania; Românii din Banat şi din părţile ungurene rămăseseră şi mai departe sub jurisdicţia sârbească la care căutaseră adăpost după 1700. Abia la 1829 se poate reînfiinţa episcopia românească la Arad, dar încă tot într'o simţită atârnare de Sârbi pânăla 1864. Sub conducere românească episcopia făcea progrese simţitoare, organizând nu numai viaţa strict bisericească, ci şi pe cea şcolară şi culturală în genere. Venind, după V. Moga, ca episcop Andrei Şaguna, acesta a lucrat din toate puterile pentru reactivarea vechei mitropolii ortodoxe, ceeace i a şi succes la 1864, după ce cu 11 ani înainte Impăratul ridicase la rangul de mitropolie episcopia gr. cat. dela Blaj.

Reactivându-se la 1864, mitropolia, episcopia dela Sibiu s'a prefăcut în arhiepiscopie, iar alături de ea s'au creat încă două episcopii gr. or. rom. cu totul independente de Sârbi şi anume la Arad şi la Caransebeş. Toate trei laolaltă aveau să constitue mitropolia.

Cea dintâi grije a mitropoliei a fost acum să se organizeze pe baze cât mai solide. *„Congresul naţional-bisericesc“* dela 1868 a făcut un *„Statut organic“*, care prevedea două prin-

cipii fundamentale liberale, ca baze ale organizației bisericești și anume: *autonomia bisericii* și *sistemul constituțional reprezentativ*. Acest statut organic a fost înaintat corpurilor legiuitoare, cari l-au înarticulat între legile țării, la 1868 (art. IX). La 1869 Impăratul Francisc Iosif l-a sancționat, și astfel el a devenit baza pe care s'a constituit biserica ortodoxă română din Transilvania.

A. Organizația bisericii ortodoxe.

Bazele organizației bisericii ortodoxe, sau cum îi zic legile țării, bisericii „greco-orientale", sunt depuse, după cum am amintit, în „*Statutul organic*".

Conform statutului organic biserica ortodoxă „își regulează administrează și conduce *independent,* afacerile sale *bisericești, școlare* și *fundaționale* în toate părțile și factorii ei constitutivi, după *forma reprezentativă*". „Elementul" care constituie biserica ortodoxă e „clerul" și poporul provinciei metropolitane, iar părțile constitutive ale ei sunt:

1) parohiile;
2) protopresbiteratele;
3) mânăstirile și
4) eparhiile".

Atât clerul cât și poporul are „dreptul de a participa în persoană sau prin reprezintanți, la toate acțiunile bisericești, școlare și fundaționale" dar „i se impune totodată și datoria de a suporta toate greutățile de cari atârnă bunăstarea bisericii".

Fiecare parte constitutivă a mitropoliei are dreptul de a-și regula, administra și conduce independent de altă parte con-

stitutivă sie-şi egală, afacerile sale bisericeşti, şcolare şi fundenţionale, — şi fiecare parte mai mică îşi continuă afacerile sale în afacerile părţii mai mari, până la mitropolie, prin reprezentanţii săi. Afacerile acestea ale părţilor constitutive se îndeplinesc prin *sinoadele parohiale, protopresbiterale, eparhiale* şi prin sinodul mitropolitan numit *„congres-naţional-bisericesc"*.

Administraţia şi conducerea afacerilor bisericeşti, şcolare şi fundaţionale se face în parohii prin *comitetul parohial* şi prin *epitropia parohială*, în protopopiate prin *comitetul protopopesc* şi prin *epitropia protopopească*, iar în eparhii şi în mitropolie prin câte un *consistor*.

Jurisdicţiunea bisericească în afacerile judiţiale şi administrative se exercită prin *scaunele protopopeşti*, ca for de prima instanţă, *prin consistoriile eparhiale* ca for de a doua instanţă şi prin *consistorul metropolitan* ca for de a treia instanţă.

Toate părţile constitutive ale mitropoliei se îngrijesc singure de veniturile necesare pentru susţinerea lor, dar ele pot face şi colecte în şi afară de mitropolie, şi, întrucât nici pe această cale nu şi-ar putea asigura toate mijloacele trebuitoare, pot cere şi ajutor dela stat.

Pentru susţinerea unităţii dogmatice şi canonice dintre mitropolia ortodoxă română şi dintre acea ortodoxă sârbească, cu care înainte de Statutul organic fusese mult timp în strânse legături, Statutul organic prevedea în p. IX şi un „sinod comun, constătător din ambii mitropoliţi şi din episcopii sufragani ai ambelor mitropolii", care sinod însă nu s'a alcătuit nici până în ziua de astăzi, aşa că biserica ort. rom. a rămas cu totul numai biserică românească, fără nici un amestec cu alte biserici din Ungaria.

In special Statutul organic fixează astfel amănuntele organizaţiei bisericeşti.

I. PAROHIA.

Comuna bisericească în stare a-şi susţinea singură cel puţin o biserică cu un preot şi cel puţin o şcoală cu un învăţător, precum şi celălalt personal trebuincios, se chiamă *parohie-matră*. Comuna bisericească care nu e în stare a-şi susţinea singură aşezămintele şi personalul de mai sus, ci se asociază la o parohie-matră vecină, se numeşte *filie*. Membrii acesteia au toate drepturile şi toate datoriile în rând cu membrii din parohia-matră, atât la biserică, cât şi la şcoală.

Dacă o filie ajunge să se poată susţinea singură, poate cere dela scaunul protopopesc să fie declarată matră.

Fiecare comună bisericească, inclusiv filiile în cari se află peste 30 de copii între 6—12 ani, e datoare să înfiinţeze şi să susţină câte o şcoală poporală confesională şi să plătească pe învăţătorul sau învăţătorii acesteia. Filiile mai mici se asociază cu şcoala la matre.

Afacerile parohiei se îndeplinesc prin:

1. Sinodul parohial,
2. Comitetul parohial şi
3. Epitropia parohială.

1. Sinodul parohial.

Membrii ai sinodului parohial sunt toţi parohienii majori independenţi şi nepătaţi, cari îşi îndeplinesc datoriile de parohieni.

Sinodul parohial are următoarele „agende“:

1. Alege comitetul parohial, pe paroh, pe capelan, pe diacon, pe învăţători şi pe epitropi.

2. Aprobă proiectele comitetului parohial pentru zidirea, repararea sau înzestrarea bisericei, şcoalei, casei parohiale sau a altor realităţi bisericeşti, şcolare sau fundaţionale.

3. Examinează şi aprobă mijloacele proiectate de comitet privitoare la înfiinţarea de fonduri bisericeşti, şcolare şi filantropice, precum şi cele referitoare la salarizarea preotului şi a învăţătorului, etc.

4. Alege deputaţi pentru sinodul eparhial şi pentru congresul naţional bisericesc.

5. Priveghează ca comitetul parohial şi epitropia parohială să-şi facă datoria în mod exact şi

6. Inaintează prin oficiul protopopesc afacerile mai însemnate la Consistor.

Sinodul parohial se ţine odată pe an, în luna Ianuarie şi e condus de paroh. Sinoadele ordinare pentru alegerea preotului, etc., sunt conduse de protopop, sau de delegatul acestuia.

Sinodului îi premerge totdeauna liturghia şi chemarea Duhului Sfânt. Ziua ţinerii sinodului trebue anunţată în biserică din partea parohului cu opt zile înainte.

Hotărîrile sinodului parohial se pot apela, în timp de 14 zile, la scaunul protopopesc.

2. Comitetul parohial.

Comitetul parohial e corporaţiunea aleasă din sânul sinodului parohial. Ea reprezintă în afară comuna bisericească, administrează şi conduce afacerile acesteia în ce priveşte biserica şcoala şi fundaţiunile.

In parohiile până la 1000 de suflete, comitetul constă din

10 membri, până la 1500 din 15, până la 2000 din 20, până la 2200 din 25 și dela 2500 în sus din 30 de membrii. Parohul e membru natural al sinodului. Unde sunt mai mulți, cel mai bătrân e membru natural. Tata și fiul, moșul și nepotul, socrul și ginerele — nu pot fi deodată membrii ai comitetului.

Membrii comitetului se aleg pe 3 ani și se pot realege.

Comitetul ține ședințe de câte ori cere trebuința, dar cel puțin de două ori pe an (în Iulie și Decemvrie).

Sfera de activitate a comitetului parohial e să îngrijească de averea bisericii și a școalei; să îngrijească ca biserica și școala să aibă toate cele necesare, (fonduri de zidire și de înzestrare, etc., apoi salarul învățătorului și eventuala dotație a preotului, diaconului, etc.); să îngrijească ca să se facă pregătirile necesare pentru alegerea de preot și de învățător, să aleagă cântăreți, clopotari și alți servitori ai bisericei și ai școalei; să poarte grija ca copiii să cerceteze regulat școala, să aibă cărțile și rechizitele necesare și în caz de necesitate, pe copiii săraci să-i provadă cu cărți; să se îngrijească de o bibliotecă parohială pentru popor. Tot în sfera lui cade și supravegherea moralității credincioșilor. El are datoria de a priveghia asupra religiozității și moralității membrilor parohiali, precum și pentru desrădăcinarea datinelor stângace și a desfrânării, prin mijloace morale și pedepse mai mici bisericești și a cere ajutorul protopresbiterului, iar în caz de necesitate a episcopului, spre restaurarea religiozității și a moralității (§ 23 p. 13).

In ce privește școala confesională, comitetul parohial e for de prima instanță și are atribuțiile „scaunului școlar“, cerut de legile civile.

3. Epitropia parohială.

Epitropia parohială îngrijeşte de averea bisericii. In parohiile pânăla 1000 de suflete epitropia constă din 2 membri, până la 2500 din 3 membri, iar peste 2500 din 4 membri. Aceştia nu pot fi înrudiţi între sine până la al şeaselea grad de sânge şi al patrulea de cuscrie.

Şi epitropii se aleg pe trei ani, şi se pot realege.

Epitropii îngrijesc de averea mişcătoare şi nemişcătoare a bisericii, plătesc cheltuielile pe cari le are aceasta, (şcolare, etc.), încasează competinţele bisericii („repartiţia" pentru biserică şi şcoală), şi raportează an de an comitetului, respective sinodului parohial. Fără ştirea şi aprobarea comitetului ea nu poate face nici o cheltuială. Tabloul despre cheltueli şi venituri, precum şi despre active şi pasive, se chiamă „raţiociniu". Toate raţiociniile anuale ale tuturor comunelor se înaintează, prin oficiile protopopeşti, Consistorului spre revizuire şi luare la cunoştinţă.

II. PROTOPRESBITERATUL.

Protopresbiteratul îşi îndeplineşte afacerile prin:
1. scaunul protopresbiteral,
2. sinodul „
3. comitetul „
4. epitropia „

1. Scaunul protopopesc.

Constă din protopresbiterul, care e preşedinte, din 6 parohi cu vot decisiv, din un defensor matrimonial şi din un notar cu vot consultativ. Afară de aceştia mai sunt şi membri supleanţi. Pe membrii îi numeşte sinodul protopresbiteral.

Sfera de activitate: 1. Să aplaneze controversele dintre preoţi şi dintre parohi (în ce priveşte „stola"). 2. Să decidă în chestii de logodne (impedimente etc.) şi în chestii de divorţ. 3. Să examineze alegerile de paroh, diacon etc., având să facă consistorului propuneri cu privire la aprobarea sau anularea alegerii. 4. Să privegheze asupra felului cum se ţin registrele, parohiale şi matricolele şi 5. să privegheze asupra purtării feţelor bisericeşti din protopopiat.

Nici membrii scaunului protopresbiterat nu pot fi înrudiţi până la al 6-lea grad de sânge şi al 4-lea de cuscrie şi nu pot lua parte la pertractările în cari sunt înrudiţi cupărţile litigante.

Scaunul protopopesc ţine şedinţe în fiecare lună. Hotărârile scaunului protopopesc se pot apela numai la Consistoriu.

2. Sinodul protopopesc.

Constă, în protopopiatele cu peste 20.000 de suflete, din 30 de membri (10 din cler şi 20 mireni), în cele cu sub 20.000 de suflete din 24 de membri (8 din cler, 16 mireni). Sinoadele electorale, cari aleg pe protopop, constau din un număr dublu de membri.

Pe membrii din cler îi alege preoţimea „tractuală", iar pentru alegerea membrilor mireni tractul *) se împarte în 10, sau în 9 cercuri electorale, cari aleg unu sau doi membrii.

Sinodul protopopesc se convoacă cu 14 zile înainte. El se ţine de regulă odată pe an, la începutul lui Februarie, şi e condus de propopresbiter.

Sfera de activitate:

1. Obiectele economico-bisericeşti, şcolare şi fundaţionale, privitoare la protopopiat.

*) Tract = protopopiat, cerc protopopesc.

2. Alegerea protopopului şi a membrilor scaunului protopopesc.

3. Inaintarea trebii şcolare din protopopiat.

4. Ingrijirea pentru susţinerea vazei şi autonomiei bisericeşti.

Sinodul protopopesc electoral e condus de un comisar al consistorului. Alegerea protopopului se face prin vot secret; aclamaţiunea nu se admite. De fapt alegerea aceasta e mai mult o candidare, căci cel care a întrunit majoritatea voturilor nu se consideră ales, ci consistorul are dreptul de a numi de protopresbiter pe unul din cei trei candidaţi cari au avut mai multe voturi la „alegere“.

Se întâmplă destul de des că Consistoriul nu-l numeşte pe cel cu majoritatea voturilor (cum s'a întâmplat în anii din urmă la Braşov, la Cetatea de peatră, la Dobra ş. a.).

Punctul acesta din Statutul organic e în disarmonie atât cu spiritul general, cât şi cu singuraticile părţt ale lui.

Protopopul e şi inspectorul tractual al şcolilor confesionale. El e dator să viziteze în fiecare an cel puţin de două ori fiecare şcoală, având să raporteze la finea anului şcolar Consistorului. (De fapt inspecţiile şcolare se fac în legătură cu vizitaţiile canonice, şi la examenul dela finea anului). Tot astfel e dator să cerceteze cum se face învăţământul religios al elevilor de confesiunea gr. or. rom. din şcolile străine (de stat, comunale etc.). Examenele de fine de an tot el le conduce, tot astfel şi pe cele de religie din şcolile străine. Prin participarea protopopului la examene, acestea iau înfăţişarea unor adevărate serbări culturale, la care azistă şi poporul.

3 Comitetul protopopesc.

Execută hotărârile sinodului protopesc şi conduce mai de aproape afacerile protopresbiteratului. Constă, în protopopia-

tele de până la 20.000 de suflete din 6 membri, în cele cu mai multe suflete, din 12 membri (1/3 preoţi, 2/3 mireni) Preşedinte e protopresbiterul. Ţine şedinţe de 4 ori pe an, din trei în trei luni. Indeplineşte în protopopiat, ceeace în parohie îndeplineşte comitetul parohial.

4. Epitropia protopresbiterală.

Are în protopopiat rolul pe care-l are în parohie epitropia parohială: se îngrijeşte de acoperirea trebuinţelor bisericeşti şi şcolare cari privesc protopopiatul, de fondurile protopopiatului, de casa tractuală şi de eventualele realităţi. Constă din 4 epitropi şi din 2 supleanţi, aleşi de sinodul protopopesc.

III. MANASTIRILE.

In întreaga mitropolie avem o singură mânăstire, la Hodoş-Bodrog, lângă Arad, cu vre-o cinci călugări.

Conform statutului organic mânăstirea pe de-oparte întruneşte în sine calităţile unei comune bisericeşti, pe de altă parte ea e coordonată unui protopopiat şi, ca atare, e supusă direct autorităţilor eparhiale. Mânăstirea e condusă de sinodul mânăstiresc, care constă din ieromonachii şi ierodiaconii, mânăstirei. Dintre aceştia cei dintâi au vot decisiv, cei din urmă vot consultativ. Preşedintele sinodului e stareţul (numit în Statutul org. „prepozit", de fapt însă se numeşte „egumen"). Pe egumen îl alege sinodul, sub conducerea episcopului, şi îl întăreşte şi hiroteseşte episcopul.

IV. EPARHIA.

In fruntea eparhiei stă episcopul, respective arhiepiscopul „care conform canoanelor, necurmat este dator a lucra, mij-

locit şi nemijlocit, pentru religiozitatea şi moralitatea clerului şi a poporului".

Afacerile eparhiale se îndeplinesc

1) prin sinodul eparhial

2) prin consistoriul eparhial.

1. Sinodul eparhial.

Sinodul este reprezentanţa eparhiei şi se compune, ca şi sinodul protopopesc, din membrii din cler şi mireni. El constă din 60 de „deputaţi", 20 din cler şi 40 mireni, plus episcopul, respectiv arhiepiscopul, care e membru natural al sinodului şi preşedintele lui.

Şi deputaţii sinodali se aleg tot la trei ani.

Sinodul eparhial se ţine odată pe an, la Duminica Tomii, dar se pot convoca pentru cauze mai urgente şi sinoade extraordinare. Convocarea sinodului o face episcopul, resp. arhiepiscopul.

Pentru alegerea deputaţilor sinodali fiecare eparhie se împarte în 20 de cercuri, care fiecare alege câte 3 deputaţi, unul din cler şi doi mireni. Pe deputatul din cler îl aleg preoţii iar pe mireni mirenii. Alegerile deputaţilor din cler se fac toate într'o singură zi, cele ale deputaţilar mireni într'altă zi. Preoţii se adună, într'o zi de lucru, în centrul protopopiatului şi sub conducerea unui comisar consistorial, care poate fi şi protopopul însuş, îşi aleg prin votare directă sau, dacă vor, şi prin votarea secretă, un deputat, care poate fi din tractul lor sau şi dintr'alt tract.

Alegerea deputaţilor mireni se face prin sinoadele parohiale. Fiecare parohian cu drept de vot în afacerile parohiei, votează de odată pentru doi candidaţi. Votarea e publică. Lis-

tele de votare, dimpreună cu procesul verbal al sinodului, se pun apoi într'un plic, se sigilează în fața sinodului cu sigilul parohiei și al președintelui (parohul) și se predă unui sau doui bărbați de încredere ai sinodului, spre a-l preda comisarului consistorial. Acesta într'o anumită zi, fixată de Consistor, se prezintă în localitatea designată de Consistor, spre a conduce și prezida *colegiul de scrutiniu*. Din fiecare parohie se prezintă aci bărbații de încredere, cari aduc plicurile cu rezultatul votării din comunele lor. Plicurile se desfac în fața colegiului și rezultatul lor se trece într'o listă anume. Acei doui candidați, cari au întrunit majoritatea de voturi se declară aleși deputați. Mandatele, numite „credenționale", se fac îndată în colegiu, se subscriu de președinte și de bărbații de încredere și se trimit deputaților aleși. Actele despre alegeri se examinează de comisii sinodale, pe baza rapoartelor cărora sinodul verifică sau anulează alegerile făcute, respective ordonează să se facă anchete mai amănunțite.

Afacerile sinodului sunt:

1. Ingrijirea pentru susținerea libertății religioase și a autonomiei bisericii.

2. Alegerea de episcopi,

3. Ingrijirea și controlarea averii eparhiei.

4. Alegerea membrilor consistoriului eparhial.

5. Inființarea și îngrijirea de tot felul de școli pentru cultura și înaintarea poporului din eparhie.

6. Aflarea mijloacelor pentru creșterea tinerimei și pentru pregătirea mai înaltă (prin stipendii) a bărbaților meniți să servească biserica.

7. Ajutorarea bisericilor și școalelor sărace, inițiarea de colecte pentru scopuri bisericești și școlare, fixarea salariilor

funcţionarilor consistoriali. a profesorilor, a protopopilor şi a altor funcţionari ai bisericii, precum şi stabilirea bugetului anual al Consistorului şi examinarea socotelilor (raţiociniilor) senatului epitropesc.

8. Premiarea cu bani a scrierilor ştiinţifice privitoare la orice ramură de ştiinţe bisericeşti şi şcolare.

Cu un cuvânt, sinoadele au în mâna lor toate chestiunile privitoare la viaţa bisericească, şcolară şi fundaţională a eparhiei, afară de cele judiţiale.

Tot sinoadele îi aleg şi pe episcopi, respective pe arhiepiscop.

Alegerea pentru scaunul episcopesc vacant trebue să se facă în timp de trei luni de zile dela moartea episcopului. In acest timp, afacerile eparhiei le conduce consistorul, care se îngrijeşte de pregătirea şi de convocarea la timp a sinodului electoral.

Sinodul electoral îl conduce mitropolitul sau delegatul acestuia. Votarea e secretă. Ales se priveşte candidatul care a întrunit majoritatea de voturi. Actul alegerii se transpune sinodului episcopesc spre pertractare canonică şi spre subşternere Regelui pentru aprobare. Sinodul episcopesc, examinând actele despre alegere din punct de vedere canonic, se pronunţă asupra alegerii, aprobând-o în caz că o găseşte legală (nu s'a întâmplat niciodată contrarul). Alegerea noului episcop e supusă aprobării prea înalte a Regelui. Dacă Regele aprobă pe episcopul ales (în toate trei eparhiile s'au întâmplat cazuri contrare), acesta se sfinţeşte prin mitropolitul, se provede cu *gramata mitropolitană* şi se introduce printr'un *mandatar mitropolitan*, în eparhia sa. După aceasta depune jurământul de fidelitate înaintea Regelui.

Episcopul are drept să facă testament numai despre jumătate din averea sa. Murind fără testament, toată averea îi rămâne bisericii. Biblioteca episcopului răposat rămâne întreagă a eparhiei.

*

Sinoadele eparhiale țin câte 6—7 zile. Procesele-verbale ale ședințelor dimpreună cu rapoartele mai însemnate ale Consistoriilor se tipăresc în volum, an de an. Deputații primesc diurne de 10 cor. pe zi, plus cheltuelile de călătorie. Ședințele sinodului sunt publice (la gr. cat. secrete).

2. Consistorul eparhial.

Consistorul e organul administrativ și judecătoresc permanent, în trebile bisericești, școlare și fundaționale din întreaga eparhie. Președintele lui e episcopul, resp. arhiepiscopul. Membrii consistorului se numesc „asesori consistoriali“, și sunt parte membrii ordinari, parte onorari, cari însă toți au vot decisiv. Asesorii nu pot fi înrudiți între sine până la al șeaselea grad de sânge și al patrulea de cuscrie.

Consistoriul constă din trei *senate:*

1. Senatul bisericesc,
2. „ școlar,
3. „ epitropesc.

Senatul bisericesc constă numai din asesorii din cler și dintr'un *defensor matrimonial,* care poate fi și mirean. Celelalte două senate constau din asesori din cler (1/3), și din asesori mireni (2/3).

Afară de asesori consistoriile mai au câte un secretar, care poate fi și el asesor și care îndeplinește sarcina de notar

apoi un *fiscal* (advocat) *consistorial*, diferiţi *referenţi*, precum şi alţi funcţionari, (arhivar, regìstrator, expeditor, copişti, etc.).

Pe asesori îi alege sinodul. Asesorii din senatul bisericesc sunt aleşi pe viaţă, ceialţi pe câte 3 ani.

Dela asesorii din senatul epitropesc se cere să fie şi oameni cu o situaţie materială mai însemnată, având să depuie şi cauţiune.

Pe asesorii din senatul bisericesc, aleşi de sinod, episcopul îi poate excepţiona. In tot cazul ei au nevoie, după ce au fost aleşi, să fie întăriţi şi de către episcop. Asesorii din celelalte sinoade se consideră întăriţi prin însăşi alegerea lor de către sinod.

Fiecare senat ţine şedinţe aparte, în fiecare săptămână odată, sub prezidenţia episcopului; toate împreună ţin *şedinţe plenare* în fiecare lună, pentru tranşarea chestiunilor de interes mai general. Episcopul are şi un vicariu pe care-l poate însărcina cu conducerea şedinţelor, cu semnarea hotărârilor etc.

Defensorul matrimonial şi personalul de administraţie e numit de episcop, de care şi atârnă, fiscalul şi secretarul sunt aleşi de către consistor şi sunt inamovibili.

Hotărârile consistorului se aduc cu majoritate de voturi (la gr. cat. hotărârea consistorului e voinţa episcopului).

A. *Senatul bisericesc.*

Sfera de activitate:

1. „A dejudeca“ chestiile privitoare la sacramente şi la tipic.

2. A priveghia asupra moralităţii preoţimii, călugărilor şi a poporului.

3. A purta de grijă ca credincioşii să aibă un număr su-

ficient de biserici, cari să fie înzestrate cu toate cele necesare.

4. Ca oficiile parohiale şi protopresbiterale să poarte protocoalele (registrele) botezaţilor, însuraţilor şi morţilor, în mod exact.

5. Ca oficiile protopopeşti să înainteze în fiecare an conscrierea preoţimii şi a poporului.

6. A se îngriji de educaţia viitorilor preoţi şi de calificarea lor prin o comisiune examinătoare.

7. A judeca despre excesele preoţimei şi ale poporului, în ce priveşte datorinţele lor bisericeşti.

8. A decide ca for de a doua instanţă cauzele apelate dela scaunul protopopesc şi

9. A conduce afacerile eparchiei în timpul văduviei scaunului episcopesc.

B. *Senatul şcolar.*

Conduce toate afacerile şcoalelor confesionale primare şi secundare, precum şi chestiunea învăţământului religios al elevilor greco-ortod. din toate şcoalele străine. Şi adecă:

1. Se îngrijeşte ca în fiecare comună bisericească să se înfiinţeze şi susţie şcoli confesionale; ca acelea să fie înzestrate după cuviinţă, să aibă învăţători calificaţi şi aceştia să-şi aibă leafa lor legală.

2. Se îngrijeşte de cărţi de şcoală, pe cari le cenzurează şi le aprobă.

3. Se îngrijeşte de pregătirea şi de calificarea învăţătorilor şi profesorilor, precum şi de instituirea catehеţilor. Pentru calificarea învăţătorilor şi a profesorilor numeşte comisiuni anume.

4. Intăreşte în posturi pe învăţătorii aleşi, acordă concedii pe timp mai lung de o săptămână.

5. Se îngrijeşte prin organe speciale („revizori şcolari“) şi

prin comisari consistoriali, de inspecția școlilor primare și secundare, precum și de a învățământului religios din școlile străine.

6. Se îngrijește de perfecționarea ulterioară a învățătorilor, prin ținerea de conferințe conduse de comisari consistoriali, prin înființarea de biblioteci pedagogice, etc.

7. Pertractează si decide cauzele disciplinare ale învățătorilor și profesorilor, și, în fine,

8. Raportează despre mersul școalelor sinodului, după instrucțiunile și măsurile căruia își îndeplinește chemarea.

C. *Senatul epitropesc.*

Sfera de activitate:

1. Conduce și manipulează averea mișcătoare și nemișcătoare a eparchiei, pe baza inventarului făcut.

2. Compune bugetul anual al consistorului și-l înaintează sinodului spre aprobare.

3. Răspunde cu averea proprie pentru eventualele pagube ce' ar urma pentru eparhie din negrije sau culpositate.

4. Caută toate mijloacele de a spori averea bisericii.

5. Inventariază, imediat după moartea episcopului, averea și hârtiile episcopului și se îngrijește de împărțirea acesteia conform dispozițiilor Statutului organic.

6. La venirea noului episcop predă acestuia pe lângă inventar, odoarele bisericii, biblioteca și cellalt fond instruct de economie, spre întrebuințare.

* * *

Hotărîrile singuraticelor senate consistoriale se execută imediat.

Toate senatele împreună țin lunar: ședințe plenare. In acestea se aleg oficialii consistoriali (afară de cei pe cari îi numește episcopul), profesorii seminariali; se întăresc profesorii aleși de corporațiunile școlare dela școlile secundare din Brașov și Brad; se numesc protopopii, se iau măsuri pentru alegerile de deputați sinodali și congresuali; se decid chestiunile personale ale singuraticilor membrii și funcționari ai consistorului, precum și orice altă chestiune mai însemnată de interes general.

V. MITROPOLIA.

Toate eparhiile la olaltă alcătuesc mitropolia. Scopul ei e ca, prin legătura canonică, să susție unitatea instituțiunilor și intereselor generale bisericești.

In fruntea ei stă mitropolitul, care e și archiepiscop.

Afacerile mitropoliei se îndeplinesc prin:

1. Congresul național-bisericesc (sinodul metropolitan).
2. Consistorul metropolitan și
3. Sinodul episcopesc.

1. Congresul național-bisericesc.

Congresul este reprezentanța întregei provincii mitropolitane a Românilor din Transilvania și Ungaria și constă din 90 de membrii (o treime din cler, două treimi mireni), plus mitropolitul și episcopii, cari sunt membrii naturali.

Președinte e mitropolitul; în caz de împiedecare sau de vacanță e episcopul cel mai în vârstă.

Deputații congresuali se aleg după norma celor sinodali, cu deosebirea că singuraticele cercuri nu aleg câte 2 deputați

mireni, ci numai câte unul, iar deputaţi din cler n'alege fiecare cerc câte unul, ci două cercuri împreună aleg câte un deputat. Deputaţii se aleg pe trei ani.

Congresul naţional-bisericesc se ţine tot la trei ani, începând cu ziua de 1 Octomvrie (ţine de obiceiu 6—10 zile). Inainte de a-l convoca, mitropolitul e dator a-l înştiinţa despre ţinerea congresului şi pe Regele.

Sfera lui de activitate e:

1. Să se îngrijască de susţinerea libertăţii religioase şi a autonomiei bisericei ortodoxe române.

2. Să controleze şi să conducă toate trebile bisericeşti, şcolare şi fundaţionale din mitropolie.

3. Să aleagă pe mitropolitul şi pe asesorii consistoriului mitropolitan.

Alegerea mitropolitului.

Aceasta se face de către congresul extraordinar, constătător din 120 de membri, dintre cari 60 din arhidieceză şi câte 30 din cele două diaceze. (Arhidieceza dă un număr dublu de deputaţi din motivul că mitropolitul e tot odată şi archiepiscop al arhidiecezei).

Ales se consideră candidatul care are majoritate absolută de voturi. In caz că nici unul nu obţine majoritatea absolută, după terminarea votărei (care e secretă) se face o votare nouă între cei doi candidaţi cari au obţinut mai multe voturi (*„alegere îngustă“*). In caz de paritate de voturi se face a doua zi o nouă votare. Dacă şi cu acest prilej va fi paritate de voturi se face o a treia votare peste o zi şi dacă şi cu acest prilej se menţine paritatea voturilor, se trag sorţi.

Dnpă alegere comisarul congresual (trimis de consistorul

mitropolitan) proclamă ales pe noul mitropolit, iar actul de alegere, subscris de comisar şi de notarii congresului, se trimite de către congres Regelui, pentru a întări pe nou alesul mitropolit. Până la sosirea întăririi prea înalte congresul nu se disolvă, ci aşteaptă, pentru a introduce imediat pe noul ales în scaunul de mitropolit. (Dacă alesul e episcop se introduce imediat; dacă e dintre presbiteri, se supune examinării canonice prin sinodul episcopesc şi, aflându-se vrednic, se hirotoneşte şi se introduce în scaunul mitropolitan prin consistoriul mitropolitan).

După întărire şi după ocuparea scaunului alesul depune jurământul de fidelitate înaintea Regelui.

2. Consistorul mitropolitan.

Este organul suprem administrativ şi judecătoresc pentru mitropolia întreagă. El constă din mitropolitul (ca preşedinte), episcopii *sufragani* şi din 36 asesori onorari, dintre cari 18 ordinari şi 18 supleanţi, aleşi de congresul naţional-bisericesc (1/3 preoţi, 2/3 mireni). Constă, ca şi consistoriile eparhiale, din trei senate.

Asesorii din senatul bisericesc sunt aleşi pe viaţă, ceilalţi pe câte trei ani. Cei din senatul bisericesc trebue să fie întăriţi şi de mitropolit, ceilalţi nu. Asesorii nu pot fi nici aici înrudiţi între sine.

Consistorul mitropolitan mai are şi un secretar, un fiscal, un defensor matrimonial şi personal de manipulaţiune. Cei dintîi sunt aleşi de consistor în şedinţă plenară, cei din urmă sunt numiţi de mitropolit.

Sfera de activitate a singuraticelor senate e pentru mitro-

polie aceea pe care o au pentru eparhii singuraticele senate eparhiale.

Consistorul mitropolitan plenar se ţine cel puţin de două ori pe an; şedinţe ale senatelor se ţin de câte ori cere trebuinţa.

3. Sinodul episcopesc.

Constă din mitropolit şi din episcopii sufragani ca membrii ordinari, şi din demnitarii metropolitani (arhimandriţi şi protosinceli, ca consilieri), şi se ocupă de chestiuni bisericeşti, spirituale, dogmatice şi simbolice.

In special agendele sinodului episcopesc sunt:

1. a supune examenului canonic pe cel ales episcop sau mitropolit (când acesta nu e ales dintre episcopi),

2. a decide, în înţelesul canoanelor, orice chestiune dogmatică, sacramentală şi rituală,

3. a lua măsuri cu privire la religiozitatea şi moralitatea clerului şi a poporului,

4. a lua măsuri pentru înaintarea seminariilor teologice, precum şi pentru învăţământul religios din şcoalele de diferite grade.

5. a pune în curent congresul naţional-bisericesc cu cele îndeplinite, şi

6. a priveghia ca autonomia bisericii să fie păzită de orice primejdii şi atacuri, cari ar ameninţa-o.

* * *

Acestea sunt cadrele vieţii bisericeşti trase de Statutul organic. Amănuntele singuraticelor corporaţiuni, organe şi instituţii bisericesti au fost fixate mai târziu prin sinoadele eparhiale, prin congresul naţional-bisericesc şi prin consistorii, în *regulamente speciale.* Unele probleme atinse în Statutul organic au fost adâncite şi fixate de congres pentru întreaga mitropolie, altele au fost luate în mână de singuraticile eparhii şi rezolvate conform împrejurărilor şi trebuinţelor locale, aşa că astăzi avem o mulţime de regulamente speciale.

B. Situaţia actuală a bisericii ortodoxe

Cele trei eparhii ortodoxe se extind, cu puţine excepţii, peste întreg teritoriul locuit de Românii din Transilvania şi Ungaria. Numai în părţile cele mai dinspre nord: în Marămurăş, în Sălagiu, în Sătmar şi în Ugocea (cu mici excepţii) nu sunt credincioşi de ai noştri, încolo întreg teritoriul românesc e ocupat mai mult de ortodoxi.

Numărul credincioşilor, după statistica cea mai nouă dela 31 Dec. 1913, e următorul:

	Suflete	*Din aceştia ştiu ceti şi scrie*
In Arhidieceză . . .	839.097	359.942. (44.9 %)
Dieceza Aradului . .	405.254	159.395. (49.76 „)
„ Orăzii mari .	224.225	35.413. (16.95 „)
„ Caransebeşului	406.724	? ?
	1.875.300	

Şi printre credincioşii bisericii ortodoxe s'a răspândit în ultimele două decenii secta *pocăiţilor* (nazareni, adventişti), dar ea n'a făcut ravagii mari. O statistică exactă ne lipseşte, dar se poate spune aproximativ că nu s'au pierdut mai mult de 10.000 de Români, cu toate că prin ordinul ministrului de culte ungar No. 77.092 din 1905, „confesiunea baptistă" a fost recunoscută de lege. Partea cea mai mare sunt prin Bănat, deşi se întâlnesc pe ici pe colo şi în Transilvania.

In ce priveşte trecerile dela biserica ortodoxă la alte confesiuni în anul 1911 au fost în întreaga mitropolie 1136 de cazuri. In schimb, au trecut dela alte confesiuni la cea ortodoxă 1002 cazuri. Căsătorii mixte au fost 1208 (pe lângă 18.393 de căsătorii între ortodoxi).

Convieţuiri nelegitime au fost între 30.970 perechi. Intre acestea se socotesc şi perechile cari au încheiat numai căsătorie civilă, nu şi bisericească.

i. Mijloace de susţinere a bisericei, a slujbaşilor şi a instituţiilor ei.

Contribuţii, repartiţii, dare culturală, subvenţii dela stat

Incă din vechime era obiceiul ca credincioşii să contribue ei înşişi atât la susţinerea bisericii cât şi a preotului. Biserica se făcea şi se susţinea exclusiv din puterile credincioşilor, preotul de asemenea. Pe preot îl plăteau mai mult *„în natură“*, adică îi lucrau *„cu palma“* sau *„cu vitele“* (arat, cărat, etc.), şi-i dădeau pe an o „ferdelă“ sau două de cucuruz, sau de alte producte. ‹› ai târziu când i s'a dat bisericii o întindere oarecare de pământ ca *„porţie canonică“*, sau ca *„eclejie“* aceasta i s'a lăsat preotului spre folosire.

Statutul organic obligă pe credincioşii bisericii să suporte toate cheltuelile reclamate de trebuinţele bisericii şi ale şcoalei. In consecinţă organele bisericeşti impun credincioşilor contribuţii pentru clădirea bisericei şi a şcoalei, pentru salarul învăţătorului, precum şi pentru alte trebuinţe. *„Repartiţia“* se urcă, mai ales de când şcolile au ajuns să ceară atâtea cheltueli, la sume foarte considerabile. Dată fiind modalitatea anevoioasă de încasare a ei (anume prin epitropi, care adesea umblă din

casă în casă), repartiția aceasta a ajuns în anii din urmă o adevărată pacoste. S'a întâmplat în multe cazuri că au trebuit să intervie organele administrative ungurești, cari au pus sechestru pe averea eredincioșilor cari n'au plătit la timp darea bisericească. In unele părți (de exemplu în cercul Săliștei) repartiția se plătește deodată cu „darea" (impositele către stat), la organele administrative, cari transpun sumele încasate epitropiilor parohiale, pe cari le scutește astfel de neajunsuri.

Pe lângă repartiția pentru biserica și școala din localitate fiecare credincios mai dă pe an 30 fileri *sidoxie*, din care se plătește arhiereul. Taxa aceasta în arhidieceză s'a casat la 1913 prin sinodul arhidiecesan, în schimb însă s'a pus o nouă „*dare culturală*" asupra tuturor membrilor cu drept de vot în sinoadele parohiale, din care imposit, pe deoparte să se alimenteze „*Fondul cultural*" (care servește la ajutorarea școlilor primare), pe de alta să se poată face salare mai cuviincioase funcționarilor bisericii. Impositul acesta e făcut pe 6 clase și e de 20, 10, 5, 2, 1 cor. și de 30 fileri pe an. Sumele acestea le strâng epitropiile parohiale și le trimit direct la Consistor.

In dieceza Aradului și a Caransebeșului se plătește și mai departe sidoxia (la Arad 6 fileri de cap). Dar s'a pus (la Arad la 1912, la Caransebeș la 1914) și un „*imposit general*" asupra tuturor intelectualilor, și anume după 4 clase: 30, 20, 10 și 5 coroane pe an.

Pentru susținerea personalului dela consistorii și seminarii contribue și statul cu anumite sume pe cari în parte le transpune direct consistoriilor, iar în mare parte le dă direct persoanelor, prin oficiile de dare. Astfel are ajutor dela stat:

Arhidieceza	Sibiului	68.400	coroane
Dieceza	Aradului	40.000	„
„	Orăzii mari	37.000	„
„	Caransebeşului	34.000	„
		179.400	„

Subvenţia aceasta, în comparaţie cu numărul credincioşilor bisericii noastre şi cu suma acordată altor biserici, e mult prea mică. Biserica a şi cerut de nenumărate ori urcarea subvenţiei, dar cu prea puţin rezultat.

2. Parohiile.

Numărul parohiilor în întreaga mitropolie e:

In arhidieceza	Transilvaniei	953 matre	347 filii
„	Aradului	312 „	128 „
„	Orăzii mari	276 „	71 „
„	Caransebeşului	326 „	43 „
	Laolaltă	1867 matre	şi 589 filii

Afară de filii mai sunt şi aşa numitele *crânguri* şi *predii*, adecă aşezări de câteva familii la anumite depărtări de parohie. Acestea aparţin la parohia cea mai apropiată, având membrii ei toate drepturile şi toate datoriile de parohieni.

Parohiile se împart în 3 clase, după numărul sufletelor. Parohia de clasa întâi numără peste 1000 suflete, cea de clasa II 800, iar restul — clasa III.

Afară de parohiile din Ungaria s'au mai înfiinţat şi în *America de Nord* mai multe parohii pentru credincioşi de-ai bisericii noastre emigraţi acolo. Sunt cu totul vr'o 20 de parohii, dar preoţi sunt numai vre-o 10, dintre cari 8 din arhidieceză. In anul 1913 Consistorul din Sibiiu a trimis un comisar, care să

cerceteze toate parohiile şi să încerce pe de o parte o organizare mai temeinică a lor, pe de altă parte o împăciuire între preoţii de acolo şi între aceştia şi parohienii lor. (Căci, din nenorocire, s'au trimes în America aproape numai preoţi dintre cei mai slabi şi răi).

Unul dintre preoţii din America e *administrator protopopesc.* In timpul din urmă Consistorul din Sibiu s'a ocupat cu ideea de a numi pentru parohiile din America un vicariu, cu sediul la New-York sau la Chicago. In acest scop s'au iniţiat şi petractări între Consistor şi guvern pentru salarizarea vicariului, dar aceste pertractări nu s'au terminat încă, din cauza evenimentelor.

In America sunt peste 100.000 de Români, dintre cari vr'o 70.000 ortodoxi.

3. **Bisericile ; Stilul şi pictura lor. Muzica bisericească.**

Cele mai multe biserici sunt simple şi sărace ca arhitectură. Foarte multe, mai ales în arhidieceză, unde populaţiunea e mai săracă, sunt de lemn. (O statistică nu există). Cu totul sunt 2101 biserici ortodoxe. Ca stil ele prezintă o mare varietate: cele de zid, făcute pe la sfârşitul sec. 18 şi începutul sec. 19 sunt influenţate de stilul săsesc simplu greoiu şi lipsit de frumuseţă, cele mai nouă au şi note bizantine. Cele de lemn tradează şi vechi influenţe moldoveneşti, dar unele şi influenţe ungureşti. Ca pictură cele mai multe biserici nu sunt pictate, afară de cele vechi şi de cele mai nouă. Aproape nici o biserică din cele cari s'au făcut între 1830 şi 1900 nu e pictată. Opere de artă avem absolut puţine.

Nici în ce priveşte stilul, nici în ce priveşte pictura bisericilor până bine de curând nu s'a procedat după principii

conducătoare, ci s'a lucrat la întâmplare. Insăşi biserica catedrală din Sibiu (1906), care e un fel de copie greşită după Sf. Sofia dela Constantinopol, e o dovadă de lipsă de sistem şi de principii. In anii din urmă situaţia s'a îmbunătăţit într'u câtva, prin aplicarea motivelor de arhitectură românească la unele biserici.

In ce priveşte pictura s'au introdus motive româneşti în ornamentaţie, cari au prins într'o măsură oarecare.

Ca vechime bisericile noastre nu sunt de o dată veche.

Foarte puţine sunt mai vechi de 150—200 de ani.

Motivul pentru care bisericile sunt de obicei mici şi sărace sub raportul artistic e şi acela că ele sunt făcute numai din contribuţiile credincioşilor, cari în majoritatea lor sunt săraci şi ei.

Ajutoare la zidiri nu se dau de nicăiri, afară doar de nişte neînsemnate sume din partea consistoriilor, ale căror fonduri pentru acest scop sunt destul de modeste [1]).

Pentru susţinerea bisericilor şi pentru sporirea fondurilor lor, în fiecare biserică se strâng în Duminici şi sărbători, bani cu discul. De obiceiu circulă două discuri, unul pentru fondul bisericesc, altul pentru cel şcolar. Odată pe an, la Rusalii, circulă şi un al treilea disc, pentru consistorul mitropolitan.

In ce priveşte *cântările bisericeşti* întrebuinţate în biserica ortodoxă din Ardeal, acestea, deşi au aceeaşi bază cu cântările bisericii ortodoxe ecumenice, ele totuşi diferă în parte. Chiar şi între cântările întrebuinţate în diferitele eparhii e

---

1) Fundaţiunea „Şaguna" dela Sibiu are un capital de 425.730 cor. In 1913 a dat ajutoare la 15 biserici, în sumă de 8400 cor. „Fondul pentru ajutorarea bisericilor sărace" dela Arad e de 160,803 cor.

adeseori o deosebire destul de simțită. In seminarul din Sibiu cântările bisericești se invață după note lineare (pe baza cărții de D. Cunțan), în celelalte, după auz.

Cântăreții de strană, numiți *„cantori“*, cu puține excepții n'au nici o pregătire specială. In multe sate cantori sunt înșiși învățătorii, cărora „venitele cantorale“ li se socotesc în salarul învățătoresc. In cele mai multe sate cantorii sunt țărani simpli cari au învățat în biserică cântările și tipicul după auz, și cari cântă fără nici o renumerație. Singurul lor venit sunt taxele dela înmormântări, parastase, și alte slujbe. Adesea cântă în strană și câte 3—4 sau chiar și mai mulți cantori de aceștia, cari însă, afară de unul, designat de comitetul parohial, n'au alt venit decât doar câte o prescură oferită de preot.

Școli de cântăreți bisericești nu există. In timpul mai nou s'au organizat cursuri de câteva luni (d. e. la Săliște și la Orăștie) unde s'a dat o pregătire oarecare viitorilor cântăreți.

Lumânările de ars în biserică le procură epitropiile parohiale, care le și vând creștinilor, realizând adesea venituri frumoase pe seama bisericilor. La unele biserici câștigul după lumânări dă mii de cor. pe an, din cari se susține școala confesională. Lumina electrică s'a introdus într'o singură biserică, în cea catedrală din Sibiu.

Toate bisericile, școlile și casele parohiale (cam jumătate din numărul parohiilor au case parohiale pentru preot) sunt obligate *să se asigure contra focului,* la un fond eparhial anume.

Fondul de asigurare al arhidiecezei e de 150,167 cor.
„ „ „ al Diecesei Aradului de 222.826 „

4. Preoţimea; pregătirea ei.

Pentru pregătirea preoţilor Biserica ort. are trei seminarii: în Sibiu (Seminarul „Andreian", înfiinţat la 1811, numit după organizatorul lui, Andreiu Şaguna); Arad (1812) şi Caransebeş (1865). Fiecare seminar are câte 2 secţii, una teologică, pentru pregătirea viitorilor preoţi, cealaltă pedagogică, pentru pregătirea viitorilor învăţători. De fapt sunt două şcoli cu totul deosebite una de alta, având ambele un singur director şi un singur corp profesoral, o singură administraţie, un singur internat.

Durata cursurilor în secţia teologică e de trei ani, în cea pedagogică de patru. In secţia teologică la Seminarul din Sibiu se primesc numai absolvenţi de liceu, la Arad şi la Caransebeş se primesc şi absolvenţi de 6 clase de liceu sau de şcoala normală.

Materiile cari se predau în secţia teologică sunt, cu mici deosebiri, aceleaşi în toate trei seminarele. Şi anume:

Cursul I.

1) Enciclopedia şi metodologia ştiinţelor teologice (1 oră pe săptămână).

2) Isagogia (4 ore).

3) Exegeza (3).

4) Istoria bisericească universală (5).

5) Teologia fundamentală sau Apologetica (4).

6) Arheologia biblică (2).

7) Limba şi literatura română (2).

8) Psihologia (2).

9) Cântări bisericeşti (2).

10) Tipic (1).

11) Muzică vocală (2).

12) Muzică instrumentală (facultativ) (1).

Cursul II.

1) Teologia dogmatică (6).
2) Teologia morală (6).
3) Istoria bisericii ortodoxe române (4).
4) Exegeza (3).
5) Omiletica (2).
6) Limba şi literatura română (2).
7) Didactica şi metodica (2).
8) Cântările bisericeşti (2).
9) Tipic (1).
10) Muzica vocală (2).
11) Muzica instrumentală (facultativ) (1).

Cursul III.

1. Dreptul canonic (5 ore).
2. Pastorala (3).
3. Liturgica (1).
4. Omiletica practică (1).
5. Catehetica (2).
6. Pedagogia (2).
7. Istoria pedagogiei (2).
8. Organizaţia şcolară (2).
9. Economia (3).
10. Contabilitatea (1).
11. Noţiuni de drept (1).
12. Limba şi literatura română (2).
13. Cântăriri bisericeşti (2).
14. Tipic (1).
15. Muzica vocală (1).
16. Muzica instrumentală (facultativ) (1).
17. Igiena (2).

Corpul profesoral constă din 1 director, 9 profesori ordinari şi 3 extraordinari. El e comun, pentru ambele secţii ale seminarului. Directorul e de asemenea comun; director de studii special pentru secţia normală nu există.

Elevii dau la finea fiecărui an examen din toate materiile, în prezenţa unui comisar consistorial.

In cursul studiilor teologice elevii trebuie să dea şi examen de şcoala normală. Măsura aceasta, care s'a luat numai în anii din urmă, a fost necesară din două motive: întâiu din lipsa de învăţători şi, a doua, pentruca teologii, cari mai târziu, ca preoţi vor fi şi directori şcolari, să aibă cunoştinţele de şcoală necesare pentru a putea folosi şi pentru a-şi susţinea şi autoritatea de directori.

După trei ani de studii, toţi absolvenţii ar trebui să petreacă un an în viaţa publică bisericească, fie ca învăţători, fie ca scriitori în cancelariile protopopeşti sau consistoriale, având să se prezinte după acest an la *examenul de calificaţie preoţească.* Acest examen se face înaintea unei comisiuni de 5 inşi numiţi de consistor, şi din care fac parte de obiceiu numai membrii din consistor. Despre examen se dă un *Atestat de calificaţiune*, cu o notă generală („foarte bine", „bine" şi „suficient"). — De fapt examenul acesta se dă, în arhidieceza Sibiiului, îndată după terminarea cursului al treilea, sau cel mult cu două luni mai târziu, ceeace e în contra spiritului şi al rostului examenului însuşi, care nu e chemat să dovedească cunoştinţele teoretice ale candidaţilor de preoţi, ci mai mult orientarea lor practică în viaţa bisericească.

Pentru parohiile mici, cari nici după publicarea de trei ori a concursului, nu izbutesc să-şi găsească preot cu calificaţie normală, consistorul în baza unei hotărâri sinodale, admite şi preoţi

fără o pregătire sistematică. Şi anume, în astfel de parohii se pot face preoţi şi învăţătorii, cari dau un fel de examen de calificaţiune preoţească.

5. **Alegerea preoţilor.**

Candidaţii de preoţi („clericii) trebuie să ia în căsătorie fete ortodoxe. In caz că iau fete greco-catolice trebuie să plătească la fondul general eparhial o sumă de 100 cor., iar dacă iau străine de neamul nostru — ceeace se întâmplă foarte rar — o sumă întreit de mare.

Parohii sunt aleşi de parohie (sinodul parohial); *administratorii parohiali* sunt numiţi de Consistor pe timp mai scurt, în locul preoţilor răposaţi, suspendaţi sau concediaţi; *capelanii* (preoţi-auxiliari pe lângă preoţii bătrâni şi neputincioşi) sunt aleşi de sinodul parohial, în unele cazuri cu drept de succesiune.

6. **Portul preoţilor.**

Preoţii ortodoxi sunt căsătorifi, dar se admite şi celibatul (sunt în mitropolie 5 preoţi celibi, dintre cari unul are parohie la ţară, în Răşinari). Ei poartă barbă, pe care însă şi-o tund; părul capului e la preoţii mai bătrâni, lung, la cei mai tineri părul e tuns, mai lung sau mai scurt. Ca îmbrăcăminte au *revereanda*, căptuşită cu albastru, şi brâu albastru. Pe cap poartă pălărie preoţească. Potcapul e cu totul necunoscut la preoţi. Imbrăcămintea preoţească nu se poartă în permanenţă, ci numai la anumite ocazii: când merg la adunări, la conferinţe preoţeşti, la oficiul protopopesc sau la consistor; de obiceiu se poartă civili, dar aşa că se cunosc de cele mai multe ori că sunt preoţi. Sunt puţini, cari poartă în permanenţă reve-

reanda. Şi protopopii se poartă cei mai mulţi civil, şi chiar şi profesorii dela seminar, cari sunt preoţi (în Sibiiu şi duhovnicul seminarial).

Preoţii distinşi pentru merite de arhiereu poartă în loc de de brău albastru, brâu roşu.

7. Numărul preoţilor şi îndatoririle lor.

In întreaga mitropolie sunt 1595 de preoţi-parohi, 214 administratori parohiali, 116 capelani şi 7 diaconi.

După eparhii:

	parohi	administratori	capelani	diaconi
în arhidieceză . .	847	31	40	4
„ dieceza Aradului	334	37	21	1
„ „ Orăzii mari	207	—	6	—
„ Caransebeşului	209	146	40	2

Fiecare paroh şi administrator parohial mai are afară de îndatoririle lui pastorale şi datoria de a conduce *oficiul parohial* din comuna sa bisericească. Unde sunt mai mulţi preoţi într'o localitate oficiul parohial îl conduce parohul primar, designat de comitetul parohial.

Din atribuţiile oficiului parohial face parte şi matricula naşterilor, botezurilor, cununiilor şi morţilor. (Sunt şi matricule civile, conduse de notarul satului).

Mai departe, în fiecare comună bisericească, în care este şcoală confesională, preotul e director al şcoalei, în care calitate are întreaga răspundere pentru şcoală. El conduce şi conferinţele didactice locale şi are datoria morală de a participa la conferinţele învăţătoreşti tractuale şi cercuale.

In dieceza Aradului şi a Caransebeşului preoţii predau şi *învăţământul religios în şcolile primare* din comunele lor, şi

anume fără nici o renumeraţie specială. Sunt numai cazuri sporadice, unde parohia îl plăteşte pe preot pentru aceasta. In şcolile poporale din arhidieceză învăţământul religios îl predau învăţătorii (ceeace e mai corect); preoţii îl predau numai în şcolile comunale şi de stat. Pentru aceasta în cele mai multe cazuri primesc dela stat sau dela comună o oarecare renumeraţiune (de 80—150 cor. pe an).

Ca preoţi ei iau parte la *conferinţele preoţeşti,* cari se ţin an de an în fiecare protropopiat timp de câte o zi, sub conducerea protopopilor. Pentru conferinţe la cari sunt obligaţi să participe, nu li se dau diurne.

In multe sate s'au înfiinţat, la stăruinţa preoţilor, *„reuniuni de femei pentru înfrumuseţarea bisericei“,* sau alte reuniuni cu caracter general, iar în timpul mai nou. s'a început în arhidieceză, *organizarea de societăţi* pentru tinerime. Tot biserica a înfiinţat *cursurile pentru analfabeţi,* conduse de preoţi şi de învăţători (mai cu seamă însă de cei din urmă), cari au dat în unele locuri rezultate mulţumitoare.

8. Salare şi venite preoţeşti. Pensii.

Până la 1898 preoţii n'aveau salar, ci venit din parohie. La 1898 prin art. de lege XIV, li s'a votat întregire de salar din partea statului. Preoţii au fost împărţiţi anume în două categorii şi adecă: cei cari înainte de teologie au terminat liceul, şi cei cari au mai puţine clase de liceu. Celor dintâi li s'a stabilit ca salar suma de 1600 cor, celor din urmă 800. Legea dă voie ca preoţii cu „clasificaţie inferioară“ să-şi poată completa ulterior liceul, în scopul dobândirei întregirii de 1600 cor. Salarul acesta nu se capătă întreg, ci din el se scad veniturile din parohie (după „porţia canonică“, zilele

de lucru, contribuţia în natură a credincioşilor, şi venitele dela înmormântări, sfinţiri de casă, bobotează ş. a.), primind preotul astfel numai diferinţa până la 1600 sau până la 800 cor.

Fiind cei mai mulţi preoţi ortodoxi cu „clasificaţie inferioară“, ei s'au bucurat destul de puţin de îmbunătăţirile puse în vedere de această lege.

La 1909 un nou articol de lege (XIII) a venit să-l complecteze pe cel dela 1898 şi anume în sensul că, dacă o parohio ocupată până aci de preoţi cu clasificaţie inferioară, e ocupată mai târziu de un preot cu clasificaţie superioară acesta nu capătă întregirea (congrua) până la 1600 cor., ci tot numai până la 800, cât a avut antecesorul lui. Excepţie se face numai în cazul că parohia asigură din al ei jumătate din diferinţa de 800 cor. (adecă 400 cor.).

Prin art. de lege XXXVIII din 1913 li s'au pus în vedere preoţilor şi „*cvincvenalii*“ (gradaţii). In sensul acestui articol un preot poate ajunge după 25 de ani la salar de 3000 cor., (câte vreme învăţătorii ajung la 3200 cor.). Gradaţiile (din cinci în cinci ani) sunt: primele două de câte 400 cor., iar ultimele trei de câte 200. Legea aceasta însă nu e nici pe departe atât de favorabilă, cum ar părea în primul moment, căci în § 5. se prevede că cvincvenaliile plus întregirea de până acum, nu pot fi mai mari de cât triplul veniturilor din parohie. Astfel d. e. dacă într'o comună veniturile fasionate sunt de 400 cor. pe an, preotul nu mai capătă nici un cvincvenal viaţa întreagă, căci el are întregire de la stat de 1200 cor., care singură, fără cvincvenal, e egală cu triplul veniturilor din parohie.

Astfel legea din chestiune îmbunătăţeşte foarte puţin situaţia preoţilor. In arhidieceză d. e. dintre cei peste 1000 de preoţi

abia 37 de inşi au câte două cvincvenale, 124 de inşi un cvinevenal, 571 câte 1/2 cvinevenal, şi 40 de inşi câte 1.4 de coincvenal, — restul nimic.

Congrua se ridică în două rate pe an, din 6 în 6 luni, şi anume nu direct dela Stat, ci dela Consistorii. Ea se poate sista pentru „tendinţă contrară Statului"; în unele cazuri ministrul o poate sista pentru eparhia întreagă.

Dacă din punct de vedere material congrua e o uşurare pentru preoţi, din punct de vedere moral, în schimb, e o mare povară, căci le impune să-şi calce adesea pe inimă şi să-şi neglijeze datoriile de ordin naţional şi politic. Ea e o vecinică „sabie a lui Damocle". De sigur că ar fi mult mai bine, dacă preoţimea n'ar fi avizată la congrua, ci ar fi salarizată din fondurile bisericeşti, dar aceasta deocamdată nu e cu putinţă. Ce e drept, unele eparhii au făcut câte ceva pentru a asigura cel puţin pe viitor din fondurile proprii o dotare a preoţilor, dar până când se va putea ajunge ca această dotare să fie o realitate, va mai trece mult timp. Aşa d. e. a înfiinţat mitropolitul Şaguna la Sibiiu un fond, „Fondul Pantazi", cu menirea ca din el să se doteze preoţii şi protopopii, dar dobânzile acestui fond se vor putea întrebuinţa în acest scop numai de la anul 1955 înainte, când fondul va ajunge la suma aproximativă de 4 milioane cor. Dar până atunci congrua ungurească poate să-şi facă efectul pe care l-a dorit legislaţia ungurească.

Şi în alte eparhii mai sunt astfel de fonduri, cari însă sunt prea mici pentru ca să poată însemna mult (la Arad: „Fondul pentru ajutorarea preoţimei diecezane", care la 31 Dec 1913 era de 1.669.262 cor.)

Congrua în arhiedeceză e de 1.060.000 cor. pe an; în întreaga mitropolie aproximativ de 3.000.000.

*

Un neajuns care va da de aici încolo naştere la conflicte adânci de ordin moral, rezultă din împrejurarea că preoţii sunt mai slab salarizaţi decât învăţătorii.

In ce priveşte *stola* (venitele de epitrahil) nu există o normă obligatorie în mitropolia întreagă sau măcar în vre-o eparhie. Ea diferă aproape dela sat la sat, după obiceiul apucat din bătrâni. In dieceza Aradului şi a Caransebeşului s'a menţinut până în ziua de azi *„birul preoţesc“*, pe care poporenii îl plătesc în bani. (Există acolo şi un *„bir protopopesc“*, pe care-l plătesc protopopului parohiile).

In arhidieceză s'a păstrat în multe comune obiceiul ca fiecare familie să-i facă preotului zile de lucru cu palma *(clacă)* sau cu carul, sau să-i dea câte o *„ferdelă de cucuruz“* (o baniţă de porumb) sau fasole, apoi câte-o mănuşă de fuior (de unde şi vorba: „pe deasupra, ca fuiorul popii“), sau câte o bucată de carne de porc la Crăciun. Se întâmplă uneori că preoţii cari nu-şi capătă *„competinţa“* lor în *naturalii,* ajung cu parohienii la neînţelegeri, cari duc şi la procese.

*

Pentru *pensionarea preoţilor* fiecare eparhie are câte un fond de pensii, care însă nu sunt pe baze destul de solide. Preoţii contribuesc cu puţin la aceste fonduri, cari şi din acest motiv nu pot satisface nici pe departe necesităţilor. Numai puţini preoţi ajung să se pensioneze, după 45 de ani de serviciu, şi numai dacă sunt cu totul incapabili. Cei mai mulţi preoţi mor înainte de a fi pensionaţi. Pensia văduvelor e mică; câte 100—200 cor. A orfanilor câte 50—100. A preoţilor dela 200—800 cor.

9. Protopopi şi protopopiate.

In mitropolia ortodoxă sunt 62 de protopopiate sau *tracte*, şi anume: în arhidieceză 34

„ dieceza Aradului 11

„ „ Orăzii Mari . . . 6

„ „ Caransebeşului . . 11

Un protopopiat cuprinde un număr foarte variat de comune. Sunt protopopiate constătătoare din 13 comune (d. e. al Săliştii) şi sunt altele cari constau din peste 80 comune (al Caransebeşului). In arhidieceză vin în medie, pe un protopopiat 30 comune matre şi 10 filii; în dieceza Aradului 30+12, în a Orăzii mari 46 + 12, Caransebeş 30+4. Pentru mulţimea afacerilor, mai ales şcolare, tractele de astăzi sunt mult prea extinse, încât protopopul să poată satisface tuturor îndatoririlor.

Protopopii se aleg dintre preoţii mai vrednici, sau dintre alţi oameni ai bisericii (profesori, funcţionari consistoriali etc.) şi sunt inamovibili. Ei sunt şi revizori şcolari („inspectori tractuali"). Pentru a putea fi ales cineva protopop, trebue să fi servit Biserica, în orice calitate, cel puţin 5 ani (ca diacon, preot, profesor, funcţionar etc). Leafa protopopilor e în arhidieceză pe lângă salariul de preot (1600 cor.) încă 1500 cor. pe an, cu gradaţii de 10 $_0/^0$, din cinci în cinci ani; la Arad şi Oradea 600 cor. plus birul protopopesc, iar la Caransebeş 400—500 cor. Alte venituri: dela fiecare instalare de preot 50 cor., şi 10 cor. pe zi plus cheltuelile de transport cu prilejul vizitelor canonice, a inspecţiilor scolare, examenelor şi a altor exmisiuni.

De obiceiu (sunt însă şi excepţii) protopopii îşi au *reşedinţa*

lor *protopopească*, o casă care e proprietatea tractului, şi pe care au făcut-o pe cheltuiala lor, preoţii, învăţătorii şi intelectualii din tract.

Protopopii se bucură de o însemnată consideraţie atât în faţa poporului, cât şi în faţa străinilor. Ei sunt de cele mai multe ori şi preşedinţi ai despărţămintelor „Asociaţiunei pentru literatura română şi cultura poporului român", şi iau parte şi la viaţa politică.(ceeace e un bine; unii protopopi au fost sau sunt chiar deputaţi în Cameră), precum şi la viaţa economică—financiară (ceeace pe jumătate, cel puţin, e rău; unii sunt directori de bancă, alţii agenţi etc.)

In ce priveşte portul, ei poartă aceeaşi revereandă ca şi preoţii,însă căptuşită cu roşu, în loc de albastru, şi brâu roşu.

10. Eparhii şi episcopi.

Eparhii sunt trei. *Arhidieceza* cuprinde întreg teritoriul Transilvaniei propriu zise, precum şi cele câteva parohii din comitatul Sălagiului şi al Maramurăşului. Tot de ea se ţin şi parohiile din America de Nord. Constă din 34 protopopiate, cu 953 parohii matre şi 347 filii, pentru cari are 34 protopopi, 847 parohi, 31 administratori parohiali, 49 capelani şi 4 diaconi.

Susţine 657 şcoli primare cu 852 învăţători, apoi un gimnaziu o şcoală reală inferioară, un liceu, o scoală superioară de comerţ şi un seminar cu două secţii; teologică şi pedagogică.

Arhiepiscop „din mila lui Dumnezeu" Ioan Meţianu, (născut la 1828); consilier intim al Regelui, şi Mitropolit al Românilor din Transilvania şi Ungaria. Reşedinţa în Sibiiu, unde e şi consistoriul arhidiecesan.

Vicar arhiepiscopesc: arhimandritul Dr. Ilarion Puşcariu;

asesori consistoriali ordinari în senatul bisericesc, 5 (inclusiv vicarul).

Dieceza Aradului se extinde peste comitatele: Arad, Cenad, Timiş, Bihor, Bichis, Hajdu şi oraşul Budapesta. Constă din eparhia Aradului propriu zisă şi din vicariatul Orăzii mari, care fiecare îşi are consistoriul său.

In dieceza Aradului sunt 11 protopopiate cu 312 parohii matre şi 128 filii; în a Orăzii mari 6 protopopiate cu 276 matre 71 filii. In dieceza Aradului sunt 331 parohi, 37 administratori, 21 capelani şi 1 diacon, în a Orăzii mari 207 parohi, şi 6 capelani. Susţin 416+234 şcoli primare cu 416+249 învăţători, o şcoală civilă de fete cu 70 eleve, un seminar (teologic-pedagogie) şi un internat de băeţi (la Beiuş).

Vicar la Oradea mare: Vasile Mangra, „membru al Academiei române".

In consistor 1 asesor bisericesc ordinar. Episcop, „din mila lui Dumnezeu", Ioan I. Papp, „episcopul Aradului, Orăzii mari, Ienopolei, Hălmagiului şi al părţilor anexate din Banatul Timişan".

Dieceza Caransebeşului se extinde peste comitatele Caraş-Severin, Timiş, (o parte) şi Torontal. Constă din 11 protopopiate cu 326 parohii matre şi 43 filii, pentru cari sunt 11 protopopi 209 parohi, 146 administratori parohiali, 40 capelani şi 2 diaconi. Susţine 229 şcoli primare cu 263 învăţători şi un seminar teologic-pedagogic.

Episcop: „din mila lui Dumnezeu şi voinţa poporului" Dr. Miron E. Cristea, doctor în filosofie, (cu o teză despre M. Eminescu).

Vicar: Filaret Musta, arhimandrit. In consistor 2 asesori biserceşti ordinari, (inclusiv vicarul).

11. Episcopii nouă.

Incă mitropolitul Şaguna s'a ocupat cu ideea de a mai înfiinţa trei eparhii pe lângă cele existente. El a lăsat şi o fundaţiune care să servească drept bază a acestor episcopii. Congresele nationale-bisericeşti s'au ocupat şi ele adeseori cu această chestiune, dar până acum n'au putut-o duce la îndeplinire.

Fundaţiunea făcută de Şaguna a crescut în mod simţitor; astăzi ea e de peste un milion cor. Ea are în vedere numai eparhia Orăzii mari şi pe a Timişoarei. Episcopia din Cluj, când o fi să se înfiinţeze, îşi va căpăta partea ei din averea arhidiecezei.

Infiinţarea celor trei episcopii e o veche necesitate, mai ales pentru Transilvania propriu zisă, care e mult prea întinsă decât să poată fi păstorită bine din Sibiiul atât de departe de periferiile nordice ale arhidiecezei.

In ce priveşte dieceza Orăzii mari, aşa cum e astăzi, ea e în unele privinţe independentă de Arad, în altele e cu totul atârnătoare de ea. Ea are în fruntea ei un vicariu episcopesc, plătit cu 10000 coroane pe an, şi un consistor ca şi cel din Arad sau Caransebeş, însă n'are sinod propriu, ci participă prin representanţii ei la sinodul din Arad. Ea îşi face singură rapoartele sale către sinod şi anume direct, iar nu prin consistoriul din Arad.

Dela guvern îşi primeşte subvenţia direct, iar cu consistorul mitropolitan, ca şi cu guvernul, corespondează direct. Aşa că ea e aproape o eparhie independentă, numai cât n'are episcop şi sinod.

De un timp încoace guvernul unguresc, sesizat şi de opinia publică, se gândeşte să înfiinţeze şi o *episcopie gr. or.*

ungurească, cum a înfiinţat una pentru grec. cat. la Hajdudorog. Prim-ministrul, contele St. Tisza s'a declarat anul trecut, după eşuarea tratativelor de împăcare cu Românii, în următorul chip, în discursul său ţinut la 20 Febr. în Cameră: „A fost vorba, s'a atins în discuţia cu reprezentanţii partidului naţional român, şi chestia înfiinţărei episcopiei gr. or. maghiare, iar noi am declarat că guvernul nu se ocupă în prezent cu chestia aceasta, nu are în prezent intenţiunea să o înfiinţeze, însă cu privire la viitor nu-şi leagă nici decum mânile în chestia aceasta".

Episcopii au salar de 12000 coroane pe an şi locuinţă. Portul lor obişnuit e identic ca formă, cu al preoţilor, cu deosebirea că revereanda e căptuşită cu stofă de culoare roşie-purpurie, tot astfel şi brâul şi şireturile de pe haină. Pe cap poartă în permanenţă o calotă de aceeaşi culoare şi când umblă pe afară, pălărie preoţească cu şiret de aur împletit cu purpură. La biserică poartă potcap. Intre îmbrăcămintea episcopilor şi a mitropolitului deosebirea e numai în culoare, care la episcopi bate mai în violet. Imbrăcămintea de gală, e o revereandă la fel croită, însă întreagă de culoare violetă. In mâni poartă mânuşi roşii. Revereanda aceasta se poartă numai arareori, la ocazii cu totul mari.

Mitropolitul e consilier intim al Regelui şi poartă titlul de „Excelenţă". Mitropolitul şi episcopii sunt membrii ai „Casei magnaţilor" (Senat). La desbaterile senatului iau parte foarte rar, şi anume numai când sunt la ordinea zilei legi privitoare la Biserica noastră. Atunci prelaţii se duc la Budapesta pentru 2—3 zile, îşi spun cuvântul — deobiceiu zadarnic —, şi se întorc acasă, la turmă. Locuinţă în Budapesta n'are nici un prelat.

12. Mitropolia.

Mitropolit: Arhiepiscopul Ioan Meţianu; Secretar mitropolitan N. Zigre. Asesori ordinari în consistorul mitropolitan: Sediul în Sibiu.

Nu susţine nici o şcoală şi nici o altă instituţie.

13. Mănăstiri.

Inainte de Unire, am avut mai multe mănăstiri, cari însă cu timpul s'au prăpădit. Unele din ele ni-au fost luate de Sârbi, în timpul când n'aveam păstori ai bisericii, altele s'au închis dela sine. Astăzi avem o singură mănăstire de călugări, la Hodoş-Bodrog, lângă Arad, cu vre-o 5 călugări.

14. Şcolile susţinute de Biserică.

Biserica susţine mai multe şcoli ale sale, cu caracter confesional şi anume:

	şcoli primare	învăţători
Arhidieceza	657	852
Dieceza Aradului . .	416	416
„ Orăzii mari .	234	249
„ Caransebeşului	229	263
	1536;	1780

Şcolile primare sunt susţinute de înseşi parohiile, nu de Consistorii. Consistoriile dau numai ici şi colo mici ajutoare pentru clădirea de localuri sau, mai rar, pentru întregirea salarului învăţătoresc. Incolo le susţin parohiile, având cele mai multe şi subvenţie dela stat, pentru acoperirea salarului. Subvenţia aceasta se urcă pentru toate trei eparhiile la suma aproximativă de $1\frac{1}{2}$ milion coroane.

Biserica ortodoxă susţine mai departe: 1 liceu complect,

școală reală inferioară și 1 școală comercială superioară în Brașov, și un gimnazii în Brad. Școlile din Brașov sunt susținute de Biserica Sftului Nicolae de acolo, care are unele proprietăți rentabile în România. Profesorii dela liceu și dela reale au dela stat întregire la salare, în sumă de 21.000 cor.

Liceul din Brașov se bucură de un foarte bun renume în țara întreagă. Multă vreme, până ce limba maghiară nu se impusese în măsură așa de mare, era cercetat și de elevi din România.

La liceu sunt 19 profesori și 312 elevi.

La reale sunt 6 profesori și 80 elevi.

La comerciale sunt 7 profesori și 117 elevi.

Gimnaziul din Brad e susținut de Consistorul din Sibiu, care a luat asupra sa fondul comunelor din care s'a înființat și susținut timp îndelungat gimnaziul.

La gimnaziul acesta sunt 6 profesori și 131 elevi.

Diecezа Aradului susține o școală superioară de fete (școală civilă), pentru care a zidit la 1913, cu ajutorul d-lui Vasile Stroiescu din Basarabia, un splendid local nou în stil românesc. Eleve 70. Prof. 6.

Dieceza Orăzii mari susține la Beiuș un internat pentru aproape o sută de elevi, cari cercetează liceul greco-catolic de acolo.

In fine, fiecare dieceză susține câte un seminar cu două secții, una teologică și una pedagogică (școală normală). Profesorii seminariali n'au subvenții dela stat. Seminariile sunt în : Sibiu, Arad și Caransebeș.

15. **Tipografii, ziare și reviste eparhiale.**

Pe lângă fiecare eparhie este, ca proprietate a acestora, câte o tipografie și câte o librărie diecezană sau arhidiecezană. Ele

tipăresc şi pun în vânzare cărţi bisericeşti şi scolare precum şi de altă natură, apoi acte oficiale etc. Din veniturile lor, cari sunt destul de frumoase, se alimentează anumite fonduri de binefacere ale eparhiilor.

Mai departe, fiecare eparhie are câte o foaie sau revistă a sa. Arhidieceza are *„Telegraful român“* înfiinţat de Şaguna la 1853; foaie politică şi bisericească care apare de trei ori pe săptămână şi e impusă preoţimei (o plătesc personal). Pe vremuri T. R. a fost o foaie foarte bună, apreciată în termeni elogioşi chiar şi de Eminescu, de o vreme încoace atitudinea lui politică a pierdut din demnitate. La Arad apare dela 1868, *„Biserica şi Şcoala“*, revistă fără caracter politic, ca şi *Foaia Diecezană* dela Caransebeş (1886). In aceste foi se publică pe lângă ştirile oficiale ale eparhiei, concurse de preoţi, învăţători etc. articole de cuprins biserisesc, şcolar şi cultural.

Afară de revistele acestea oficiale bisericeşti, mai apare la Sibiu o *„Revistă Teologică“*, redactată de profesorul dela seminar Dr. Nicolae Bălan, — o publicaţie serioasă şi demnă— precum şi o *„Revistă a preoţilor“* în Timişoara, redactată de câţi-va preoţi, cu un temperament cam aprins.

16. **Averi bisericeşti.**

Biserica ortodoxă fiind autonomă şi fiind avizată a se susţinea sinpură, s'a îngrijit pe toate căile să-şi câştige mijloacele materiale necesare. Astfel fiecare parohie îşi are fondurile sale, uneori destul de modeste, — îşi are realităţile sale, moşii, case parohiale, etc, — fundaţiunile sale lăsate de credincioşi de ai săi, etc. pe cari singură şi le administrează şi întrebuinţează.

Tot astfel îşi au şi propopiatele averile lor, în bani şi în

realități (reședințe protopopești etc.), și tot astfel și consistoriile. Toate aceste realități aduc servicii și venituri frumoase bisericii; ele fac cu putință ca Biserica să se afirme ca o putere însemnată în viața publică.

Dăm în cele următoare două tabele, pe cari le luăm din *Protocolul congresului național-bisericesc* din 1912. Din ele se poate vedea starea materială a bisericii în toate diecezele, cu sfârșitul anului 1911. Bine înțeles că dela această dată încoace averile bisericești au sporit în mod destul de considerabil, așa că astăzi am putea lua ca total al acestor averi suma de optzeci de milioane coroane.

Iată tabelele, dintre cari cea dintâi ne arată realitățile menite spre scopuri bisericești, iar a doua realitățile menite spre scopuri școlare:

Realităţi menite spre scopuri bisericeşti	Arhidieceza		Ep. Aradului		Ep. Orăzii mari		Ep. Caransebeş	
	Numărul	Valoarea în coroane	Numărul	Valoarea	Numărul	Valoarea	Numărul	Valoarea
Edificii bisericeşti. .	1114	8.256.912	341	5.307.054	297	1.490.045	349	6.629.293
Case parohiale. . .	391	844.304	90	286.057	149	321.350	96	329.410
„ pentru alte scopuri	226	527.083	48	418.382	27	731.770	58	560.360
Pământ:								
ca dotaţiune preoţească	7553 jug	1.254.545	14458 jug	7.409.510	4450 jug	1.498.137	13460 jug	4.406.948
ca fundaţiune biseric.	26082 „	4.044.768	1266 „	408.094	—	—	2234 „	1.314.036
Alte realităţi. . . .	418	360.793	—	—	45	43.400	53	128.650
Mobiliar	—	2.159.592	—	1.454.972	—	251.051	—	1.275.742
Capitaluri, fonduri şi fundaţiuni . . .	—	5.272.660	—	1.972.282	—	609.264	—	2.005.530
		22.720.657		17.256.351		4.945.057		16.649.969

Laolaltă: 61.572.034 cor.

Realităţi spre scopuri şcolare	Arhidiecesa		Ep. Aradului		Ep. Orăzii mari		Ep. Caransebeşului	
	N-rul	Valoarea	N-rul	Valoarea	N-rul	Valoarea	N-rul	Valoarea
Edificii şcolare cu locuinţă pentru învăţător.	593	2.824.829	300	1.373.677	211	592.957 (împreună)	214	1.265.864
Edificii fără locuinţă de învăţător. . . .	152	1.142.462	43	204.588	21		24	84.200
Locuinţe învăţătoreşti.	28	35.777	32	55.494	—	—	10	17.200
Localuri pentru alte trebuinţe.	26	253.266	14	38.078	12	3.080	6	6.080
Pământ:								
ca dotaţie învăţ. . .	624 jug	140.023	2179 jug	1.055.425	1251 jug	419.910	404 jug	222.693
ca fundaţie şcolară. .	1853 „	196.623	74 „	16.635	—	43.398	343 „	212.870
Mobilier şi chirie .	—	425.176	—	172.525	—	64.484	—	118.549
Fond. şi fondaţiuni .	—	963.182	—	194.576	—	—	—	99.906
		5.951.377		3.110.998		1.127.839		2.032.062

La olaltă 12.222.276 cor. (Cu totul, averi bisericeşti şi şcolare: 73.794.310 cor.)

17. Fondurile şi fundaţiunile bisericeşti.

Consistoriile pentru acoperirea multelor şi diferitelor lor trebuinţe au următoarele fonduri şi fundaţiuni :

I. *In arhidieceză.*

1. Fondul general administrativ, din care se plătesc salarele funcţionarilor consistoriali si ale protopopilor; în acesta intră şi subvenţia dela Stat.

2. Fondul general administrativ, din care se dau diferite ajutoare.

3. Fondul seminarial, pentru susţinerea seminarului.

4. Fondul catedralei, pentru întreţinerea catedralei din Sibiiu.

5. Fondul tipografiei arhidiecezane, din care se dau ajutoare preoteselor văduve, fondului de pensii etc.

6. Fondul bisericilor, pentru ajutorarea bisericilor sărace.

7. Fondul şcolar eparhial, pentru ajutorarea şcoalelor (în acesta intră şi subvenţia de 31.000 cor. dela „Universitatea săsească").

8. Fondul de pensii.

9. Fundaţiunea „Vasile Moga", din care se dau burse pentru universitari şi se plăteşte fiscalul consistorial.

10. Fond. „Francisc Iosif", din care se dau burse (de câte 100 cor. pe an, teologilor şi pedagogilor).

11. F. „Şaguna", pentru ajutorarea bisericilor şi şcolilor.

12. F. „Pantazi", din care se va dota preoţimea, începând cu anul 1955.

13. Fond. „Andronic", din care se dau burse ucenicilor industriali, calfelor şi meşterilor începători.

14. „Fondul cultural", pentru ajutorarea şcolilor şi a învăţătorilor.

15. Fondul de asigurare, din care se dau şi ajutoare la zidiri de biserici noui şi despăgubiri celor arse.

16—20. F. „ iron Romanul", fond. Cologea, fond. Pelovіciu, fond. Vlad şi fond. A Mihaiu, pentru stipendii teologilor, liceiştilor şi universitarilor.

Toate aceste fonduri laolaltă dau, la 31 Dec. 1913, suma de 6.699.416 (cu o creştere de 124.923 cor. faţă de anul trecut).

Afară de acestea la consistoriul din Sibiu mai sunt depozite de ale diferitelor comune bisericeşti, etc., în suma de 1.157.805 cor.

Dieceza Aradului.

	Cor.
1. Fondul general diecezan	80.267,48
2. Fondul instruct al episcopiei	10.469,89
3. F. Seminarial	306.272,10
4. F. diecezan p. promovarea culturii religioase	94.665,49
5. F. pentru biblioteca preparandială	1.382,18
6. E. sinodal-congresual	34.842,02
7. F. de asigurare contra focului	222.826,27
8. F. diecezan pentru înfiinţarea unui gimnaziu român în Arad	31.057,26
9. F. de pensiune al funcţionar. şi profesorilor	161.182,58
10. F. bisericesc-clerical	930.473,93
11. F. şcolar	105.318,66
12. F. pt. ajutorarea preoţimei diecezane	1.669.262,—
13. Depozite de cassă	1.274.453,18
14. F. pentru despărţirea ierarhică a comunelor mixte (cu sârbii)	2.941,33
15. F. p. şcoala din Timişoara-Fabric	8.080,23
16. F. „I Meţianu" p. ajutorarea biser. sărace	160.803,04
17. F. cultural	47.711,52
18. F. librăriei diecezane	208.112,27
19. F. Şcoalei civile	264.678,41
20—34. Dif. fonduri de stipendii în sumă de	693.988,—
	6.308.587,84

Dieceza Orăzii mari.

4 Diferite fonduri în sumă de 22.447,25

Dieceza Caransebeşului.

		Cor.
1.	Fondul preoţesc pentru ajutorarea văduvelor şi orfanilor	594.256,82
2.	Fondul general administrativ	105.060,01
3.	F-dul instruct episcopesc	77.491,10
4.	F. şcolar eparhial	15.312,53
5.	F. p. acoperirea sidoxiei episcopeşti . .	973,75
6.	„ „ „ convenţiei	202.665,30
7.	F. p. cheltuel. deputaţilor sinod. şi congres.	8.725,86
8.	F. de pensiuni	238.025,77
9.	Fondul internatului	38.016,33
10.	F. bisericesc-cultural	47.135,53
11.	Tipografia şi librăria diecezană	68.425,07
12.	Fond eparhial special	231.890,46
13.	Diferite fundaţiuni mai mici	1.579.103,28
	Laolaltă . .	2.870.403,17

Toate fondurile şi depozitele eparhiilor la olaltă 14.793.980.

Mitropolia administrează şi ea unele fonduri şi fundaţiuni, şi anume (la sfârşitul anului 1913):

	Cor.
Fundaţiunea Gozsdu (pentru stipendii) . .	7.338.598.40
„ Trandafil . .	
F-dul celor 2 eparhii (Timişoara şi Oradea)	988.258,31
Fondul general mitropolitan.	161.057,24
F-dul congresual	17.418,90

Eparhiile mai au afară de fonduri şi unele realităţi. Aşa cea din Sibiiu are mai multe case date cu chirie, apoi un Hotel, (şi acesta dat cu chirie) şi, în stârşit, nişte moşii, date şi ele în arendă. Toate aceste realităţi, cari aduc venituri frumoase pentru diferitele trebuinţe culturale ale bisericii, s'au câştigat prin bunele economii ce s'au făcut la Consistorii. Şi eparhia Aradului şi a Caransebeşului, au unele realităţi.

17. Salarele funcţionarilor bisericești.

In arhiedeceza Transilvaniei:

	Cor.
Arhiepiscopul	24.000
Vicarul arhiepiscopesc	6.000
Assesorii consistoriali (5) câte	4.000
Inspect. şcolar şi secret. consistor. câte .	3.600
Directorul seminarii	4.600
Profesorii definitivi	3.600
„ provizori	2.400

Protopopii : 1.500 cor. pe an, plus veniturile dela parohie de cl. I.

Catehetii, în posturile sistemizate: 2.400 cor. în care sumă se cuprind remuneraţiile ce le capătă dela stat.

Gradaţiile: 10 % după salar, din 5 în 5 ani.

Indemnizarea de locuinţă („relutul de cuartir“) e de 30 % după salarul fundamental.

Dieceza Aradului:

Episcopul	12.000
Asesorul ordinar.	3.000 cor.
Secretarul consistorial	3.000
Directorul seminarial salar 1600, bani de loc. 400; remuneraţie de director 400, cvincvenale 600, cu totul	3.000
Profesorii: salar 2.400, bani de loc. 400	2.800
Vicarul dela *Oradea mare*	10.000

Dieceza Caransebeşului:

Episcopul	12.000
Acesor ordinar, salar 2.400, plus altele .	4.000
Directorul seminarial	4.200
Profesorii, salar fundam. şi locuinţă . .	2.600

II. Biserica greco-catolică română (unită)

INTRODUCERE

Biserica gr. cat. română datează din anul 1700, când o parte a Românilor din Transilvania, în frunte cu mitropolitul *Atanasie Anghel*, forţaţi de împrejurări *politice*, au primit învăţătura romano-catolică, rămânând însă şi mai departe cu ritul oriental. Indată după Unirea cu Roma mitropolitul Atanasie a fost redus la rangul de episcop şi supus jurisdicţiei primatului romano-catolic de Strigoniu. Totodată a fost mutat din Alba-Iulia (Bălgrad), — unde îşi avea reşedinţa şi un episcop romano-catolic, — la Făgăraş, de unde urmaşii lui au fost apoi mutaţi la Blaj. La 1776 se mai înfiinţează o episcopie gr. cat., la Oradea mare, iar la 1853, alte două, la Gherla şi la Lugoj. In acest an episcopia de Blaj e ridicată la rangul de mitropolie şi întreaga biserică gr. cat. e scoasă de sub jurisdicţia primatului de Strigoniu, căpătând un fel de autonomie a sa, destul de relativă, de altfel [1]).

---

1) Cu privire la autonomia bisericii gr. cat. iată cum s'a exprimat ministrul-preşedinte ungar, contele St. Tisza, în şedinţa dela 24 Februarie 914. când a raportat despre eşuarea tratativelor de pace cu Românii: „Chestia autonomiei provinciei bisericeşti gr. cat. de Alba-Iulia şi Făgăraş, va fi rezolvită deodată cu autonomia romano-catolicilor, dar guvernul nu are excepţie, ca la rezolvire raporturile speciale ale numitei provincii bisericeşti să fie luate în considerare în mod corespunzător. *Despre aceea, deci ca autonomia lor să fie separat organizată, după modesta mea părerea nu poate fi vorba.*"

In ce priveşte *doctrina* biserica gr. cat. s'a unit la 1700 cu biserica rom. cat. în patru puncte, şi anume:

1) Recunoaşterea Papei dela Roma de cap văzut al Bisericei.

2) Purcederea Duhului Sfânt şi dela Fiul,

3) Purgatorul, şi

4) Impărtăşania cu pâine nedospită.

La 1900, când s'a ţinut la Blaj, al treilea conciliu provincial în amintirea celor 200 de ani dela „Sf. Unire", reprezentanţii bisericii gr. cat. s'au pronunţat astfel în ce priveşte doctrina: *„Declarăm că credem şi mărturisim toate şi una câte una, câte le crede, le mărturiseşte şi le învaţă Una, Sânta, Catolică şi Apostolică Biserică a Romei"*. Aşa dară nu numai în patru puncte e identică astăzi biserica gr. cat. cu cea rom. cat., ci în toate. Şi cu toate acestea, în cărţile rituale gr. cat. *„Crezul"* e fără *Filioque,* în forma orientală. Iar cuminecătura se face şi ea cu pâine dospită, ca la gr. or., iar nu cu azimă, ca la rom. cat. Deci în două puncte esenţiale *de fapt* doctrina gr. cat. nu e identică cu cea rom. cat., ci cu cea gr. or.

Tot aşa de echivocă e chestia *Bibliei* în biserica greco-catolică. S. Congregaţie a Bisericii catolice a fixat anume la anul 1835 că „versiunile Bibliei în limbile materne nu trebue permise, afară de acelea ce vor fi fost aprobate de Scaunul Apostolic, sau se vor fi edat cu adnotaţiuni luate din Sfinţii Părinţi ai Bisericii sau dela bărbaţi erudiţi şi catolici". Conciliul provincial al III, ţinut la 1900 în Blaj a enunţat pe baza decretului papal, că nici pentru gr.-cat. nu se va putea tipări o Biblie românească, decât „cu adnotaţiuni luate din ss. părinţi ai bisericii sau dela bărbaţi erudiţi şi catolici". La o astfel de Biblie lucrează de mai mulţi ani propozitul capitular din Blaj, Dr. Victor Szmigelski, pe urma căruia va şi apărea, în curând, o Biblie catolică pentru Români.

In ce priveşte *ritul* bisericei greco-catolice-române, — care avea să fie cel oriental — s'au introdus o mulţime de lucruri romano-catolice, străine şi de caracterul răsăritean al bisericii şi de spiritul poporului românesc. Aşa s'a introdus d. e. „Devoţiunea Rozariului". La 1883 Papa a ordonat ca întreaga biserică catolică să dedice în viitor luna Octomvrie devoţiunei Rozarului, în amintirea ajutorului dat de Prea curata Vergură Maria creştinilor într'o luptă contra duşmanilor lor, în sec. XII. Ordinariatul dela Blaj considerând că rugăciunea Rozarului nu e cunoscută în biserica răsăriteană, a dat ordin ca în locul ei să se citească în luna Octomvrie întreagă Paraclisul Maicei Domnului, în formă de rugăciune. „Ordinariatul de Lugoj însă nu numai că îndeamnă pe toţi creştinii, ca fieştecare ori în public, ori în privat în casa sa şi în familia sa să zică rugăciunea Rozarului, ci întreaga lună lui Octomvrie a anului 1883 voieşte să fie dedicată şi sfinţită Impărătesei Mamei, cu rugăciunea Rozariului" (Vezi: I Genţ: „Administraţia bisericească", pag. 610). Circulara Ordinariatului încheie: „De oarece însă în ţinutul parohiilor Diecezei Lugojului poporul credincios nu s'a îndatinat a face rugăciuni după forma Rozariului, Ordinariatul prescrie să se reciteze: Paraclisul, cu aceea că acei credincioşi cari vor zice rugăciunea aceasta cu evlavie odată în biserică, ori la caz de împiedicare şi în casa lor, şi se vor ruga după cugetul Sfinţiei Sale a Pontificelui, dobândesc indulgenţă de 7 ani şi de atâtea cvadragene. Iar celor ce vor zice rugăciunea aceasta de 10 ori, îşi vor mărturisi păcatele în părerea de rău şi se vor cumineca, li se concede indulgenţa plenară" (Nr. 1427/1883).

„In dieceza Orăzii mari devoţiunea Rozarului mai cu seamă în părţile Sătmarului, a început a se răspândi din ce în ce

mai mult, şi în lipsa textului autentic românesc, începeau in unele locuri a-l recita Rozarul în limba maghiară. Ca nu cumva chiar şi această deosebire privată, altcum de tot lăudabilă şi folositoare — zice păr. I. Genţ, protopopul gr. cat. dela Oradea mare — să fie un mijloc spre aceea, ca credincioşii cu încetul să-şi uite limba lor liturgică, limba maternă, limba română, Ordinariatul a procurat textul autentic român al acestei devoţiuni şi a încuviinţat această devoţiune, ca devoţiune privată".

Un alt caz care ne dovedeşte abaterea dela ritul răsăritean, e următorul: Catolicismul apusean strâmtorat simte nevoia de a se ruga lui Dumnezeu ca să-şi coboare pacea asupra bisericii catolice.

Papa Leon al XIII-lea prin enciclica sa dela 15 August 1889 impune deci tuturor ca „pentru a dobândi dela D-zeu pace Bisericii sale şi sfârşit la atâtea rele şi persecuţiuni de cari este ea atacată, să esciteze pietatea creştinilor şi să învoace în decursul lunei Octomvrie patroniciul puternic al Preacuratei vergine Maria şi a Sfântului Iosif, patronul Bisericii catolice. Celor cari vor recita cu pietate această rugăciune către Sf. Iosif, Papa li-a conces pentru fiecare dată indulgenţă de 7 ani şi tot atâtea cvadragene". In legătură cu această enciclică papală, epp. dela Oradea, Mihail Pavel, a dispus ca de aci încolo în fiecare an, în decursul lunei Octomvrie, după liturgie, fiecare preot dimpreună cu poporul, să reciteze rugăciunile impuse de papa, şi comunicate fiecărui preot din dieceza Orăzii.

Din acestea e evident că biserica gr. cat. n'a păstrat nici doctrina şi nici ritul vreunuia din cele două biserici din care e compusă, ci ea balansează atât în ce priveşte doctrina, cât şi ritul.

In ce priveşte *organizaţia internă* a bisericii, aceasta de asemenea nu prezintă un caracter unitar şi nici măcar un

amestec logic de lucruri. Unele principii fundamentale ale acestei organizații sunt constituționale, ca în biserica răsăriteană, altele absolutistice, ca în biserica apuseană. „Autonomia" însăș, e mai mult o ficțiune, căci nunții papali și Papa însuș, la care se pot apela diferitele chestiuni, exercită asupra bisericii gr. cat. o influență destul de simțită în unele privințe.

Atârnarea bisericii unite de cea rom. cat. e evidentă și din următoarele: Clerul gr. cat. se pregătește în parte, în seminarii rom. catolice, la Roma, Viena, Budapesta, Oradea-mare, Ungvar etc.; episcopii gr. cat. iau parte la conferințele și la sinoadele romano-catolice, iar credincioșii gr. cat. din afară de Transilvania și Ungaria, sunt supuși direct jurisdicției romano-catolice. Astfel Românii gr. cat. emigrați în America sunt supuși episcopilor rom. cat. de acolo, iar biserica gr. cat. din București e supusă Monseigneurului Raymund Netzhammer, care e pomenit la toate slujbele, câtă vreme d. e. protopopiatul calvin unguresc din București e supus episcopului calvin din Cluj!

De altfel gr. cat. se gândesc ca, după războiu, să înființeze „cel puțin un vicariat unit la București", după cum scrie *„Cultura creștină"* din Blaj (10 Martie 1915).

A. Organizația bisericii greco-catolice

Bazele pe cari e organizată biserica gr. cat. română nu sunt nici constituționale, nici absolutistice, ci și constituționale și absolutistice, și aceasta din motivul că ea a păstrat, după 1700, părți din vechea organizație constituțională a bisericii ortodoxe, peste cari s'au suprapus apoi influențe romano-catolice absolutistice.

Aceste influențe în unele dieceze sunt mai multe și mai puternice, în altele mai puține și mai slabe, după cum se va vedea din cele următoare.

I. PAROHIA.

Și în biserica greco-cat. avem parohii propriu zise (cari însă nu se numesc matre) și „filii".

Comunele bisericești, ca persoane juridice, în cauze de drept privat cari se pertractează înaintea judecătoriilor, nu se pot prezinta prin reprezentanții lor (paroh, curator etc.). Dreptul de a reprezinta o comună bisericească îl are numai episcopul, care trimite ca reprezintant al său pe advocatul diecezan.

In punctul acesta e o deosebire esențială între biserica gr. cat. și între cea gr. or. In aceasta din urmă fiecare comună bisericească, fiind independentă, trebue să-și apere singură drepturile ei. Cât de mare e desavantajul pe partea bisericii

gr. cat. în acest punct, s'a putut vedea şi mai ales simţi cu prilejul organizării episcopiei ungureşti de Hajdudorog.

In fiecare parohie este o

1. Adunare parohială.

Adunarea parohială e aproape identică cu sinodul parohial gr. or., cu deosebirea esenţială însă că nu ea alege pe preot şi pe învăţător. Adunarea se ţine în fiecare an, în Ianuarie. Reprezentanţa ei e:

2. Curatoratul bisericesc.

Acesta iarăş e aproape identic cu comitetul parohial gr. or. cu deosebirea, iarăş esenţială şi mai ales foarte caracteristică, că ea îl alege pe învăţător, dar nu şi pe paroh, care e *numit* de Consistor. Curatoratul îngrijeşte şi de afacerile financiare ale parohiei, având astfel şi atribuţiile epitropiei parohiale gr. or., pe cari, le exercită prin „curator".

Preşedintele curatoratului e totdeauna preotul (la gr. or. nu!). Membrii: 7 şi un notar; în comunele cu peste 1000 suflete 9 şi un notar. Membrii nu pot fi înrudiţi între sine. Curatoratul e, în arhiediecesă, şi „scaunul şcolastic", în care calitate numeşte pe un membru „inspector al frecventării şcoalei", iar pe altul „inspector al supraedificatelor şcolastice". Un membru e „curator primar" şi e cassier al bisericii. In dieceze scaunul şcolastic e deosebit de curatorat. In ce priveşte alegerea membrilor curatoratului nu există o normă uniformă; în unele dieceze se aleg pe trei ani, în altele se numesc pe viaţă. Curatoratul, unde este identic cu scaunul şcolastic, îl alege şi pe învăţător, sub conducerea protopopului.

II. DISTRICTUL PROTOPOPESC.

Organizarea protopopiatelor nu e uniformă în toate diecesele. La Lugoj şi la Oradea mare influenţa rom. cat. a creat două feluri de protopopiate, numite *decanate* şi *arh diaconate*. Decanul e protopop-inspector peste alte 2 — 3 protopopiate vecine.

Fiecare protopopiat are un

1. For protopopesc.

Acesta e autoritatea judecătorească, disciplinară şi matrimonială de p ima instanţă. Mai e apoi în fiecare protopopiat şi câte un *Senat şcolastic*, pentru afacerile şcolare din protopopiat, — apoi aşa numita:

2. Adunare protopopească sau Congregaţiune districtuală.

Această constă din toţi preoţii din protopopiat. Nu e o corporaţiune cu caracter bine determinat, ci e mai mult o „conferinţă preţească". Ea se sfătueşte „despre execuţiunea decretelor şi a statutelor sinodali, despre înfiinţarea de fonduri districtuali, de biblioteci tractuali şi despre piopaşirea clerului în ştiinţă şi în virtute". Tot aici se aleg şi „asesorii la forul protopopesc şi deputaţii la sinodul diecezan".

III. VICARIATUL

Afară de protopopiate mai sunt în fiecare dieceză (afară de Oradea mare) şi aşa numitele *vicariate*. *Vicarul foraneu* e un fel de reprezentant al episcopului în părţile mai îndepărtate ale diecezei, dar de fapt, n'are jurisdicţie mai mare ca un protopop, ci e numai cel dintâi dintre protopopii unui ţinut. In dieceza

Gherlei vicarii au în jurul lor *consistorii subalterne*, cari însă n'au atribuţii mai înalte decât forurile protopopeşti din celelalte dieceze.

IV. DIECEZA.

Organele diecezelor bisericii greco-catolice române sunt:

1. Capitlul.

Capitlul e senatul care ajută pe episcop la conducerea diecezei, dându-şi în unele chestiuni părerea, iar în altele consensul.

Când un scaun episcopesc e vacant, capitlul administrează dieceza cu putere de jurisdicţiune episcopească, dar cu restricţiunea de a nu introduce nici o modificare esenţială, Pentru acel timp îşi alege un vicar general capitular, în cele spirituale, şi un econom, în cele temporale. Canonicii au drept de vot la alegerile de episcop.

Agendele principale ale Capitlului sunt: să administreze fundaţiunile şi fondurile diecezei. Canonicii trebue să fie în toate la dispoziţia episcopului „şi să lucreze din toate puterile la cultivarea ştiinţelor, înflorirea bisericii şi la sporirea Sfintei Uniri".

„Veneratul Capitlu" e o instituţie rom. cat. introdusă în biserica gr. cat. „prin pia liberalitate" a episcopului I. Bob dela Blaj, la 1807. Până la acel an episcopul se ajuta la conducerea afacerilor diecezei cu călugării ordului bazilitan din Blaj. Bob a înfiinţat capitlul cu 7 „staluri" de canonici, toţi celibi, pentru susţinerea cărora a lăsat o fundaţiune anume. La 1854 Impăratul Francisc Iosif a înfiinţat încă trei staluri de canonici, cari pot fi şi căsătoriţi. Capitlul din Blaj constă din 10 cano-

nici, care fiecare are atribuţii deosebite şi numire deosebită. Ei se numesc, unul: canonic arhipresbiter sau prepozit, ceilalţi: canonic lector, canonic penitenţiar, canonic cantor, canonic custode, canonic referendar, canonic scolastic, canonic cancelar, canonic prebendat şi canonic teolog.—Capitlurile din cele trei dieceze constau din câte 6 canonici.

Canonicii plătiţi din fondurile bisericii sunt aleşi de capitlu şi de episcop, cei plătiţi de Regele sunt numiţi de acesta pe baza unei candidări de trei persoane făcută de mitropolitul. Când moare un canonic dintr'un stal superior, canonicii cari urmează după el înaintează în mod automat.

Primul canonic, arhipresbiterul, numit de obiceiu „prepozit capitular", la Blaj e și vicar general al mitropolitului, pe care îl înlocuește în orice chestiune de administrație a bisericii. Dela sentința vicarului, care e egală ca putere cu a episcopului, se poate face apel numai la mitropolitul (dela sentinţa vicarului foraneu se poate apela la episcop).

2. Consistorul episcopesc.

In fiecare dieceză este, afară de Capitlu, și câte un *Consistor episcopesc*, căruia i se mai zice și *Ordinariat*. In arhidieceză el se numește *Consistor metropolitan* și constă din: mitropolitul, cei 10 canonici, vicarul de Făgăraş, toţi protopopii actuali şi onorari ai arhidiecezei și câţiva reprezentanţi ai institutelor de învăţământ din Blaj —, cu totul, afară de canonici, 31 de *asesori consistoriali.*

Consistorul dela Gherla („Sfântul scaun consistorial"), are pe lângă cei 6 canonici, încă 87 de asesori, cel din Lugoj 26 asesori.

Asesorii sunt *numiţi* de către episcop.

La şedinţele consistorului de obiceiu nu iau parte decât asesorii cu locuinţa în oraşul de reşedinţă; ceilalţi participă foarte rar.

Agende: Afacerile bisericeşti, şcolare şi financiare şi chestiunile judecătoreşti şi civile, criminale şi matrimoniale. Judecător ordinar în toate aceste afaceri de fapt e episcopul (după norma rom. cat.), care însă îşi deprinde această putere judecătorească prin consistorul episcopesc, ca for ordinar în aceste cauze. In realitate Consistorul e mai mult o corporaţiune care-l ajută pe episcop; de hotărât el nu poate hotări nimic contra voinţei episcopului, a cărui voinţă e singura hotăritoare.

Ca organe speciale ale Consistoriilor funcţionează, a) *Tribunalul matrimonial de a II instanţă*, pentru afacerile matrimoniale, b) *Exactoratul diecezan*, pentru afacerile financiare ale diecezei şi c) *Senatul scolastic diecezan*, pentru afacerile şcolare. Aceste foruri sunt prezidate de preşedinţi anume, nu de episcopul însuşi.

3. Sinodul diecezan.

Membrii sinodului diecezan sunt: toţi capitularii, protopopii şi administratorii protopopeşti, superiorii mănăstirilor şi deputaţii bisericeşti ai institutelor de învăţământ şi ai clerului.

Agendele: 1) în caz de vacanţă a scaunului episcopesc candidează pentru acesta trei persoane, dintre cari Regele numeşte una. Această persoană sinodul o recomandă spre consacrare Conciliului provincial, 2) publică decretele conciliului provincial şi le execută, 3) ia măsuri relative la ridicarea moralităţii şi a culturei (prin institutele de învăţământ, etc.).

Sinoadele ar trebui să se ţie în fiecare an, în realitate ele

se țin însă foarte rar. In arhidieceză s'au ținut până la 1910, numai vr'o 10; în dieceza Gherlei o singură dată, la 1882, în a Orăzii mari de asemenea (1882); în a Lugojului 2, la 1882 și 1883.

Pertractările în aceste sinoade sunt secrete. Deciziunile le comunică mai târziu episcopul prin circulări.

V. MITROPOLIA.

O situație neprecizată din punct de vedere administrativ e aceea dintre episcopi și mitropolit. Episcopii de fapt nu sunt autonomi în eparhiile lor; ei „nu pot face nimic momentuos fără știrea și conlucrarea mitropolitului". Un consistor mitropolitan propriu zis, ca la gr. ort. nu este; mitropolitul decide singur în cauzele venite din episcopii. Există numai „conferințe" ocazionale, la Blaj, ale mitropolitului cu episcopii. Mai există pentru cauzele matrimoniale un *„Tribunal matrimonial de a II-a instanță pentru diececze"*, compus din membrii dela Blaj.

Toate diecezele la olaltă țin, pentru afacerile comune de mai mare importanță, *concilii provinciale*. Astfel de concilii s'au ținut până acum numai trei și anume la 1872, 1882 și 1900. Ultimul s'a ținut cu prilejul aniversării de 200 de ani dela „Sf. Unire", când Biserica greco-catolică întreagă a înoit legăturile cu Roma. „Declarăm — a enunțat Conciliul — că credem și mărturisim toate și una câte una, câte le crede, le mărturisește și le învață Una, Sânta, Catolică și Apostolică Biserică a Romei"

De sinodul provincial se ține luarea măsurilor necesare pentru înflorirea și binele bisericii, introducerea uniformității în administrațiunea ierarhică, păzirea nevătămată și apărarea autonomiei și integrității Provinciei bisericești. Tot astfel

consacrarea episcopilor provinciali aleşi de clerul respectivei dieceze prin *trina candidaţiune.*

Membrii cu vot decisiv ai sinoadelor provinciale sunt Episcopii. De obiceiu se cheamă la aceste concilii şi alţi bărbaţi ai bisericii, atât clerici cât şi laici.

VI. SCAUNUL APOSTOLIC.

Cel din urmă for judecătoresc, disciplinar şi matrimonial al bisericii gr. cat. é Scaunul apostolic. El judecă în chestiunile cele mai vitale ale visericii gr.-cat., ca şi în ale bisericii romano-catolice universale. (El a judecat d. e. mai pe urmă în chestia creării episcopiei gr.-cat. maghiare de Hajdudorog).

Papa ca şef al Bisericii, trebue pomenit la serviciile divine în toate locurile unde se pomeneşte episcopul sau mitropolitul

B. Siruația actuală a bisericii greco-catolice

1. Parohii.

Parohii gr. cat. române sunt:

In arhiidieceză	704
Dieceza Gherlei	487
„ Orăzii mari	120
„ Lugojului	164

Pentru viața bisericii gr. cat. e foarte caracteristic numărul cel mare al filiilor.

Sunt anume filii:	cu sub 50 credincioşi	cu peste 50 credincioşi
In Arhidieceză	675	
Dieceza Gherlei	102	263
„ Orăzii mari	75	225
„ Lugojului	213	47
	380	535

Laolaltă filii: 1590 (gr. or. 589).

Numărul cel mare al filiilor se explică prin faptul că gr. cat. caută cu toate mijloacele să-şi sporească credincioşii în parohiile cu credincioşi de altă confesiune şi mai ales în parohii gr. or. In dieceza Lugojului din cele 159 comune, câte număra la 1891, nu mai puține de 84 erau „întoarse la Sf. Unire" după anul 1830. In cele 159 comune erau cu totul

92.175 gr. cat. şi 336.396 gr. or., o dovadă şi din laturea aceasta, despre felul de acaparare a credincioşilor gr. cat.

Dacă gr. or. ar avea aceleaşi mijloace de luptă, ar trebuî să aibă, în comparaţie cu gr. cat. cel puţiu 2.000 de filii, dar de fapt n'au decât 589, şi şi acestea le are în partea cea mai mare nu printre gr. cat., ci în teritoriul gr. or. câte vreme gr. cat. cel puţin jamătate din filii le au printre gr. or.

In ce priveşte *bicericile gr.-cat.* ca *clădiri*, ele nu prezintă deosebiri esenţiale faţă de cele gr-.or. *Serviciul divin* se ţine întocmai ca şi la noi, deosebirea e numai că la gr.-cat, se zice în loc de liturghie—misă, în loc de Duh—Spirit, în loc de Fecioară—Vergură, şi în loc de Doamne milueşte-ne—Doamne îndură-te spre noi. *Cân ările* sunt tot cam aşa, dar mai prelungi şi mai trăgănate. Cărţile rituale sunt tipărite toate la Blaj.

2. Pregătirea preoţilor.

Preoţii se pregătesc în seminarii, cărora li se zice şi „Facultăţi teologice", în cari se intră cu bacalaureatul. Seminarele în cari învaţă viitorii preoţi gr.-cat. pot fi greco-catolice sau romano-catolice. Cei mai mulţi învaţă în seminarii greco-cat., dar aceia cari se pregătesc pentru cariere preoţeşti mai înalte de obiceiu învaţă în seminarii romano-catolice, la Pesta, Viena sau Roma. Unii învaţă şi la Timişoara, Oradea-Mare sau Ungvár. Adevărat că cultura câştigată în seminariile romano-catolice e mai vastă din punctul de veoere al teologiei catolice, decât în seminariile româneşti, dar din punctul de vedere al poporului pe care clericii sunt chemaţi a-l conduce, e destul de păgubitoare. Această cultură străină a îndepărtat într'o măsură oare care, biserica gr.-cat. nu numai de tradiţiile

ei vechi, de spiritul românesc, ci şi de interesele cele mai vitale ale neamului românesc întreg. Incă acum o sută de ani se plângea contra oamenilor îmbibaţi cu teologie dela Roma, Petru Maior, el însuşi teolog de Roma, care însă adusese din Cetatea eternă altceva, decât unii contimporani de-ai lui şi mai ales decât cei mai mulţi urmaşi ai lui. El zicea în *Procanonul* său: „Ba şi acum se află, cari învăţând la Roma teologia socotesc că numai acelea sunt adevărate, care le-au auzit la Roma şi doar şi sângele şi l-ar vărsa pentru monarhia Papei. O, de ar fi apărat Dumnezeu neamul românesc de astfel de oameni învăţaţi şi teologi, cari numai cu autenţie, cu ţiful şi cu vâlfa ce au în haine, şi în locul lăcaşului său, vreau să învingă pe toţi; de spun ceva de Roma, să taci, să înlemneşti, să caşti gura. De arăţi din Sf. Părinţi, din soboare, şi din istoria cea veche a bisericei asupra părerilor lor, îndată eşti schismatic şi mai rău decât ereticii. Trebue înaintea ăstora toţi să plece capetele, să-i chemi *rabi, domnule, Măria Ta* şi alte titluri cari nu se potrivesc cinului călugăresc. Şi în acestea lucrând li-se pare că atunci ţin mai tare canoanele bisericeşti şi aduc slujbă lui Dumnezeu!"

Răul acesta în anii din urmă a început să mai scadă întru atâta, întrucât pentru pregătirea preoţilor din dieceza Lugojului şi a Orázii mari, cari aproape toţi se pregătiau în seminarii rom. cat., s'au deschis în ultimii doi ani seminarii româneşti, în Lugoj şi în Oradea. Cellalt rău, că cei ce se pregătesc pentru cariere mai înalte, îşi fac educaţia în şcoli străine, a a rămas şi mai departe.

Seminariile româneşti sunt toate împreunate cu internate, din care nu se poate ieşi decât anevoie. Elevii sunt toţi bursieri şi se poartă cu barba şi mustăţile rase, iar ca îmbrăcă-

minte poartă în permanenţă revereandă. Limba de propunere e cea românească, afară de seminarul cel din Gherla, unde cele mai multe materii se predau în limba latină.

Materiile cari se predau sunt aproape exclusiv de natură teologică, prin ceeace seminariile gr. cat. se deosebesc de cele ortodoxe, cari dau şi o anumită cultură profană. Spiritul întregei instrucţii e destul de strâmt, de scolastic. Se învaţă multă ştiinţă teologică, dar se ignorează foarte multe lucruri importante pentru viaţa practică, pe care au s'o trăiască şi s'o conducă preoţii mai târziu. Din acest motiv preoţii gr. cat. sunt cu orizonturi mai înguste şi nu pot influenţa în deajuns viaţa poporului, cu multele ei necesităţi.

După terminarea studiilor „clericii" dau *examenul de ordinanzi*, pe baza căruia au dreptul de a concura la parohie.

Cei mai mulţi se căsătoresc înainte de hirotonire, dar sunt destui şi de aceia, cari se fac preoţi celibi. Cei cari se căsătoresc trebuie să ia fete de preoţi gr.-cat. din dieceza proprie. In caz contrar trebuie să plătească anumite taxe destul de considerabile. Şi anume:

Clericii din arhidieceză, cari se căsătoresc cu fete ai căror părinţi nu sunt preoţi sau nu sunt preoţi din arhiedeceză, plătesc o taxă de 300 cor. în favorul fondului viduo-orfanal, iar cei cari iau fete de altă confesiune — 600 cor.

In dieceza Gherlei: Clericii cari iau de soţie fete de mireni sau de preoţi din alte dieceze plătesc 800 cor. pentru fondul viduo-orfanal.

In dieceza Lugojului: Clericii cari iau fete de mireni gr. cat. 800 cor.; cari iau fete de preoţi gr. cat. din alte dieceze 600 cor., cei cari iau fete de altă confesiune 1000 cor. pentru fondul preoţilor deficienţi şi viduo-orfanal.

In diec. Oradea-mare: cei cari iau fete de mireni gr. cat. sau fete de preoţi gr. cat. din alte dieceze 1500 cor.; cei cari iau fete de alte confesiuni 2000.

3. Numirea preoţilor.

Când o parohie devine vacantă, ea *se curentează*, adecă se publică concurs pentru ocuparea ei. Doritorii de a o ocupa îşi trimit cererile la Consistor, care *numeşte* dintre concurenţi pe acela, pe care-l crede mai potrivit.

In parohie, preoţii gr. cat. au aceleaşi îndatoriri faţă de biserică şi faţă de şcoală, ca şi preoţii gr. orientali. Ceea ce trebue remarcat însă la ei e că ei predică incomparabil mai mult ca cei gr. or. şi sunt mai zeloşi pentru biserica lor, adesea chiar pe contul intereselor naţionale.

Preoţii din Arhiedieceză au o *„Reuniune de misiuni"*. Membrii ei ţin în fiecare an *„exerciţii spirituale"* în diferite sate, predică poporului, adunat, fac servicii divine şi spovedesc credincioşii. E pusă sub scutul *„Prea curatei Vergure Maria refugiul păcătoşilor"*.

4. Portul clerului.

Preoţii poartă: reverendă, brâu şi grecă de culoare neagră. Pardesiu sau palton peste ele. Administratorii protopopeşti poartă brâu roşu.

Protopopii: brâu roşu şi grecă cu căptuşeala roşie, şinor (şiret) pe grecă şi pe pălărie colar negru.

Vicarii foranei se poartă la fel cu canonicii.

Canonicii din dieceza Lugojului poartă anumite „insignii capitulare", aprobate de însuşi Regele. Afară de aceea,

în toate diecezele ei poartă o decorațiune atârnată de o panglică, a cărei culoare variază după dieceze.

Canonicii si chiar și unii protopopi și preoți, poartă uniformă curat catolică, cu pelerină scurtă peste umeri la haina obicinuită.

De altfel nici preoții greco-catolici nu poartă de obiceiu haină preotească; ei poartă haine civile, de obicei redingotă cu vesta încheiată până sus peste gulerul întors ca la soldați. Portul acesta se chiamă *„civil-canonic"*.

Mitropolitul poartă la biserică potcap. E singurul ierarh greco-catolic, din trecut și de azi, care poartă potcap, după obiceiul răsăritean.

In ce privește titulatura, preoților li se cuvine titulatura de: Onorat, — protopopilor, administratorilor protopopești, și asesorilor consistoriali: Mut Onorat, — Vicarilor foranei și canonicilor: Prea onorat; Profesorilor de Teologie: Clarissime.

De fapt, protopopilor și canonicilor li se zice: Reverendissime, iar acestora din urmă mai ales: Măria Sa. Episcopilor li se zice Ilustritate, mitropolitului Excelență.

5. Salare și venite preoțești.

In ce privește salarele și preoții greco-catolici au, însă numai dela 1909 încoace, congruă dela stat. Celelalte venituri sunt tot cam ca la greco-orientali. (Venitele lor în natură se numesc *„lecticalii"*).

In ce privește trecerea la pensii: Preoții din arhidieceză trec la pensie după 45 de ani de serviciu, cu 77.5% din salariul pe care-l au atunci.

Preotesele văduve: 50% după salariul preotului, un orfan 25% din cât are mama lui.

La Gherla preotesele văduve: 200 cor; un orfan 40 cor.

Oradea mare: văduvele 300, 350, 400 cor. pe an, după anii de serviciu ai preotului (10, 25 peste 25). Un orfan 40 cor.

Pensia preoţilor 600, 700, 800, 1000 cor., — după 10, 20, 30, 40, de ani.

6. Protopopi şi districte protopopeşti.

In locul unui protopop răposat sau pensionat episcopul de regulă *numeşte* un administrator protopopesc, pe care, după un an de zile, Ordinariatul îl alege *protopop actual*. Protopopii se numesc în unele dieceze şi arhidiaconi, iar administratori viceprotopopi sau vice-arhidiaconi.

Datoriile şi drepturile protopopilor sunt identice cu ale celor greco-orientali, cu mici deosebiri neesenţiale. Pentru vizitaţiile canonice ei nu capătă diurne.

In ce priveşte districtele protopopeşti:

In Arhidieceză:	1	protopop	se vine	pe	22	parohii şi	21	filii.
Dieceza Gherlei:	„	„	„	„	11	„	8	„
„ Lugojului:	„	„	„	„	8	„	14	„
„ Orăzii mari:	„	„	„	„	8	„	19	„

7. Episcopii şi mitropolitul.

In ce priveşte alegerea episcopilor nu există uniformitate în toate diecezele. In unele sinoadele diecezane obişnuesc a recomanda Regelui trei persoane, din care acesta numeşte pe cel care-i convine mai mult, într'altele sinoadele n'au acest drept, ci dreptul acesta îi compete mitropolitului, care el recomandă Regelui pe cele trei persoane.

Pentru alegerea de mitropolit candidează sinodul arhiediecezan trei persoane.

Mitropolitul e pomenit la slujbe în toate diecezele, alături, de episcop şi de Papa. El „are dreptul proëdriei în sinoadele ecumenice (provinciale), înaintea tuturor episcopilor precum şi a purta paliul căpătat de pe corpul Sf. Petru, ca semnul jurisdicţiunii arhiepiscopale“.

Episcopii îşi zic: „Din îndurarea lui Dumnezeu şi graţia Sfântului Scaun apostolic al Romei“.

8. Şcolile susţinute de biserica gr. cat.

Biserica greco catolică susţine 1146 şcoli cu 1120 învăţători şi anume:

Arhidieceza . . .	469	şcoli	cu	472	învăţători,
Dieceza Gherlei . .	430	„	„	430	„
„ Orăzii mari	175	„	„	145	„
„ Lugojului .	72	„	„	73	„

Mai departe susţine: Liceul din Blaj şi cel din Beiuş. In acesta din urmă limba de predare este, pentru cursul superior, cea ungurească. Apoi 2 şcoli civile de fete: Blaj şi Beinş; 3 preparandii (şcoli normale): Blaj, Gherla şi Oradea mare (în cele două din urmă cinci materii se predau în limba maghiară), două şcoale normale de fete, în Lugoj (din 1914) şi în Gherla (1915) şi patru seminare, în Blaj, Gherla, Lugoj (1913) şi Oradea mare (1914). In cel din Gherla cele mai multe materii se predau în latineşte.

Toţi profesorii dela toate şcolile greco-catolice sunt preoţi. Excepţie formează abia câţi-va inşi.

9. Diecezele.

1. Arhidieceza de Alba-Iulia — Făgăraş (cu sediul în *Blaj*). Cuprinde comitatele: Alba inferioară (131 comune), Braşov (5) Cluj (134), Făgăraş (46), Murăş-Turda (75), Odorheiu (4), Sălagiu (16), Sibiiu (33), Solnoc-Dobâca (13), Târnava mare (44), Târnava mică (82), Treiscane (9), Turda Arieş (99).

Mitropolit: Dr. Victor Mihályi de Apşa; Vicar general: Dr. Victor Szmigelski.

Parohii 704, filii 675, cu 398 parohi şi 244 administratori parohiali. Biserici de piatră (la 1911) 383, de lemn 402; case parohiale de piatră 217, de lemn 339. Şcoli de piatră 289, de lemn 179, cantori-învăţători 201, învăţători 256.

Mânăstiri: 1, a ordului Sfântului Vasile cel Mare, în Blaj: 1 monah.

Există o: „Reuniune arhidiecezană de misiuni sfinte". Apoi; 2 „preoţi arhidiecezani aplicaţi *in cura animarum*, afară de teritorul arhidiecezei şi anume: Dr. I. Bălan protopop la Bucureşti, şi un „preot misionar" în Statele-Unite ale Americei de Nord.

Mai are arhiedeceza: 3 teologi în Colegiul Urbanian de Propaganda Fide din Roma, 4 în Seminarul central din Budapesta, şi 1 în Sătmar.

Arhidieceza are mai multe fonduri: 1. *Fondul bazilitan*, cu domeniile dela Bucerdea grânoasă şi Cenade şi cu proprietăţi mai mici prin alte comune,—serveşte la susţinerea şcoalelor din Blaj; 2. *Fondul seminarial*, cu domeniile din Cut şi Sâncel, pentru susţinerea seminarului; 3. *Fondul bobian*, pentru susţinere capitlului şi ajutorarea preoţimei sărace; 4. *Fondul Şuluţan*, cu domeniile din Şpring, Cenade şi Vidraseu, pentru stipendii şi alte scopuri culturale şi de binefacere; 5. *Fondul Vancean*, cu domeniul dela

Bethlen Szt. Miklós, pentru ajutorarea profesorilor şi a clerului arhidiecezan; 6. *Fondul viduo-orfanal*, şi celelalte fonduri pentru stipendii.

Are apoi 34 de fonduri pentru stipendii, în suma de 740.000 cor. din care capătă stipendii 164 elevi în suma de 38.000 cor.

Fondul Vancean pentru preoţii deficienţi era la 31 Decembrie 1908 de . . . . 105.729 cor.

Fondul pentru văduvele şi orfanii preoţilor din ahidieceză . . . . 415.606 „

Este şi o librărie şi o tipografie a seminarului arhidiecezan. Tot ce se tipăreşte în ea trece prin cenzură şi poartă aprobarea, ca la romano-catolici: „*Nihil obstat*".

2. *Dieceza Orăzii Mari*, înfiinţată la 1776. Episcop Dr. Demetriu Radu, fost rector al seminarului romano-catolic din Bucureşti.

Dieceza constă din 168 parohii (dintre cari 44 au fost încorporate acum trei ani la episcopia ungurească de Hajdudorogh), cu 132.000 suflete (la 1900.) Pentru susţinerea episcopului dieceza are marele domeniu dela Beinş.

Se extinde peste comitatele: Bihor, Arad, Bichiş, Cianad Ciongrad, Hajdu, Heves, Sabolciu, Sătmar şi Sălagiu.

Fondul viduo-orfanal al diecezii era, la 31 Decembrie 1905, 400.813 coroane.

Fondul pentru ajutorarra preoţilor deficien } 35.168 / 81.253

Episcopul, Radu a pornit la 1909—1910 o propagandă pentru înfiinţarea unei asociaţiuni culturale-religioase, sub numele de „Reuniunea S. Uniri", în scopul promovării înflorirei. literaturei religioase gr. cat. române".

3. *Dieceza Gherlei*. Infiinţată la 1853. Patron Sf. Iosif

Episcop dr. Vasile Hossu. *Șematismul dela 1882 latinesc.*

Mănăstiri: 1) Mânăstirea Sf. Petru și Pavel dela Bicsad (comitatul Sătmarului), înființată la 1700; 2) Mânăstirea dela Nicola (1659); 3) Mânăstirea Strâmbul (1765); 4) Mânăstirea Moiseni (Maramurăș) și 5) Mânăstirea dela Vad (comit Solnoc-Dobâca). Toate aceste mânăstiri sunt însă părăsite, afară de cea dintâi (4 călugări).

In dieceza Gherlei sunt 3 consistorii: 1) Gherla, cu 87 asesori, 2) Năsăud cu 7 asesori, 3) Sighet cu 9 asesori.

Districte vice-arhi-diaconale (protopopiate): 45.

Parohii 486, filii 195; parohi 220, administratori 232, cooperatori 11. Suflete 406.962.

Și dieceza Gherlei are o *tipografie diecezană.*

4. *Dieceza de Lugoj*, înființată la 1853. Patronul diecezei: „Descenziunea Spiritului Sfânt". Episcop dr. Valeriu Traian Frențiu.—Pe teritoriul diecezei este o mânăstire, la Prislopul Silvasului (comitatul Huniedoarei). Ii zice „Arhimandria Sfântului Ioan Teologul". Infiinţată de Doamna Safira, fiica lui Moise, Domnul Munteniei, între 1560—1580. Aici „au reșiezut episcopii sufragani ai mitropolitului Albei-Iuliei." Au mai fost mânăstiri, subordonate acesteia, la Negoiul Rechitovei, Ploscabaia și la Vaca, în Zarand.

Diecesa Lugojului cuprinde comitatele Alba inferioară, Arad, Caraș-Severin, Huniedoara, Timiș și Torontal.

Toate parohiile gr.-catolice din districtul Lugojului (8), Buziașului (6) și Vermeșului (8) sunt „întoarse la Sf. Unire între anii 1830—1872". Din cele 7 parohii al districtului Timișoarei 3 sunt întoarse între 1831—1864. Cele din districtul Ciacovei (6), toate între 1845—1864. Idem cele din districtul Torontalului (1845—55). Idem cele 9 din districtul Oraviței

(1840—1991); idem cele din districtul Bocşei (1837—1886). Idem în districtul Varadiei 7 parohii (1847—1864). Districtul Huniedoarei 7 din 11 între 1800—1875. Băbâlna 2 din 9. Districtul Cujir 7 din 14, Hălmagiu 5 din 6.

Numai în vicariatul Haţegului sa'u înfiinţat toate parohiile (26) la 1700, în anul când s'a pecetluit Unirea cu Roma. In districtul Jiului 2 din 16 sunt dela 1700, iar în districtul Ulpiei Traiane 2 din 14.

III. Celelalte biserici din Ungaria.

INTRODUCERE

Ungaria nu e numai din punct de vedere naţional, ci şi din punct de vedere confesional, cel mai pistriţ petec de pământ din Europa. Acolo găsim următoarele *„confesiuni recepte“* :

1. Biserica romano-catolică, care cuprinde în sine şi biserica armeano-catolică.

2. Biserica greco-catolică; şi anume: greco-catolică română, greco-catolică ruteană şi greco-catolică maghiară.

3. Biserica greco-orientală; şi anume: greco-orientală română şi greco-orietală sârbească.

4. Biserica evangelică-luterană.

5. „ evangelică-reformată, sau calvină.

6. „ unitară.

7. „ izraelită.

Afară de aceste şeapte confesiuni recepte, mai avem şi o *„confesiune recunoscută de lege“*, şi anume *confesiunea baptistă.*

In ce priveşte raportul numeric al credincioşilor diferitelor confesiuni, el se prezintă astfel, după statistica ungurească:

Ungaria după naţionalităţi.

Unguri (+ Ovrei)	8.651.520
Germani (Saşi şi Şvabi . . . . ,	1.999.960
Slovaci	2,002.165

Români	2.798.559
Ruteni	424.774
Sârbi	437.737
Alții	333.007

Ungaria după confesiuni.

Romano-catolici (inclusiv armeano-catolici)	8.198.497
Greco-catolici (români, ruteni şi unguri)	1.841.272
Evangelici-reformați	2.427.232
Evangelici-luterani	1.258.860
Greco-orientali (români şi sârbi)	2.190.195
Unitari	68.551
Izraeliți	831.162
Alții	13.486

Pe noi ne interesează aici în special viața, organizația şi răspândirea diferitelor confesiuni în teritorul locuit de Români.

In acest teritoriu nici una din confesiuni n'are majoritatea absolută de credincioși. Cea mai numeroasă abia se ridică peste 30 la sută. Dacă Românii ar fi de o singură confesiune, ei ar forma o majoritate de peste 60 la sută, ceeace, bine înțelès şi din punct de vedere național ar avea pentru noi o însemnătate deosebită.

In ce priveşte raportul numeric al credincioşilor diferitelor confesiuni din teritoriul românesc, acesta se prezintă în următorul chip:

Confesiunile în teritoriul românesc.

	rom. cat.	gr. cat.	gr. or.	evang.	ev. ref.	unitari	izrael.
Transilvania . .	331.199	691.896	748.928	222.346	364.704	69.494	53.065
Comitatele: Bihor, Maramurăş, Sătmar şi Sălagiu .	156.031	551.64[illegible]	215.677	4.453	403.838	278	120.459
Com. Arad. Caraş-Severin, Timiş şi Torontal . . .	688.660	49.479	1.042.322	56.514	53.548	335	30.955
Laolaltă . .	1.175.880	1.293.021	2.006.927	283.313	82[illegible].199	65.107	204.479

Confesiunile în teritorul românesc (în procente).

COMITATUL	r. cat	gr. cat	gr. or.	evang.	ev. ref.	unitari	izrael.
Alba inferioară	5.3	37.8	41.1	3.4	10.0	0.6	1.8
Bistriţa Năsăud . . .	4.1	55.5	12.9	19.2	2.8	0.1	5.4
Braşov	11.2	1.1	35.5	44.0	5.7	1.1	1.4
Ciuc	81.2	16.6	0.1	0.2	0.8	0.1	1.2
Făgăraş	2.7	25.7	64.9	2.9	2.4	0.5	0.9
Treiscaune	33.3	1.8	18.0	0.3	42.2	3.7	0.7
Huniedoara	8.2	18.1	67.3	1.1	3.8	0.2	1.3
Târnava mică	5.2	35.7	17.3	17.5	18.3	4.5	1.5
Cojocna	4.3	51.8	17.4	3.0	20.3	0.7	2.5
Murăş-Turda	11.5	24.2	15.7	3.2	39.3	4.2	1.9
Târnava mare	3.5	11.2	34.7	42.6	5.3	2.0	0.7
Sibiiu	5.3	8.4	57.4	26.1	1.9	0.2	0.7
Solnoc-Dobâca	3.9	62.1	15.6	0.8	12.8	0.1	5.0
Turda-Arieş	3.4	41.3	32.7	0.2	14.7	6.2	1.5
Odorheiu	35.4	1.2	3.5	2.4	34.0	22.5	1.0
Bihor	7.8	9.4	38.3	0.3	40.8	—	3.2
Maramurăş	7.6	71.3	0.0	0.1	2.9	—	18.1
Sătmar	16.9	44.4	0.6	0.3	31.6	—	6.2
Sălagiu	6.4	58.2	3.8	[illegible].3	27.0	—	4.3
Arad	24.3	4.2	61.9	2.5	5.7	—	1.2
Caraş-Severin	19.1	4.1	73.5	0.5	1.8	—	1.0
Timiş	39.5	3.0	52.4	[illegible].7	1.6	—	0.7
Torontal	47.0	0.6	45.7	3.5	1.9	—	1.0
Laolaltă	16 %	25.5 %	32.6 %	7.2 %	14.3 %	2.02 %	2.7 %

1. BISERICA ROMANO-CATOLICĂ

Religia romano-catolică în Ungaria e religia de Stat, căreia îi aparţine şi Dinastia.

Biserica romano-catolică constă din 18 dieceze, cari aparţin la 4 arhiepiscopii, în frunte cu primatul dela Strigoniu.

Romano-catolicii din teritoriul românesc — în partea cea mai mare Unguri, apoi un număr oarecare de Nemţi şi Şvabi — aparţin la patru dieceze: *Sătmar, Oradea mare, Timişoara şi Alba-Iulia* Prima se ţine de arhiepiscopia de Eger, ultimele de cea din Kalocsa. Organizarea bisericească a diecezelor e identică cu organizarea diecezelor din biserica catolică universală, stabilită de conciliul tridentin (1545—1563). Bazele acestei organizaţii sunt monarhice: Papa, capul văzut al Bisericii, deţine in persoana sa întreaga putere a Bisericii (*potestas ordinis* şi *potestas jurisdictionis*). Puterea aceasta o au, pentru diecezele lor, episcopii, cari dispun de întreaga dieceză după cum află de bine, nefiind datori cu răspundere, decât Papei şi lui Dumnezeu. Preoţimea şi credincioşii mireni n'au nici un fel de drept în biserică: însăşi averea materială a acesteia se consideră de a episcopului. Dacă totuşi protopopii şi preoţii par a avea o anumită putere, aceasta n'o exercită în numele lor, ci în al episcopului.

In întreaga biserică catolică universală domneşte această concepţie. Excepţie formează singură dieceza din Ardeal.

Anumite note de deosebire, însă de altă ordine, față de biserica universală, prezintă biserica din Ungaria prin faptul că ea are ca *patron* al ei pe *Regele Ungariei.* Pe baza dreptului său de înalt patronaj (*„jus supremi patronatus“*), Regele poate înființa episcopii nouă și poate desființa sau împărți episcopii existente. Și pe episcopi îi numește Regele.

Măsurile luate de Vatican cu privire la chestiunile dogmatice, cultuale și administrative ale bisericii universale, pentru Ungaria n'au valoare decât dacă le aprobă și Regele, respectiv guvernul acestuia. Dreptul acesta, numit *„jus placeti regii“*, datează din sec. 15; el a fost înnoit la 1870 din prilejul publicării dogmei despre concepția immaculată a Fecioarei Maria. Ministrul de culte de pe atunci, contele Iosif Eötvös, a mijlocit cu acel prilej să se publice edictul regal din 9 August 1870, prin care s'a stabilit că hotărârile și constituțiile Papei sau ale sinodului roman, *inclusiv cele de ordin dogmatic* (bule, breve, enciclice, scrisori etc.), nu pot fi promulgate nici răspândite în Ungaria, înainte de a fi aprobate de Regele.

A. Biserica rom. cat. din afară de Transilvania.

Dieceza Sătmarului are un capitlu cu 6 canonici ordinari și 6 onorari, o mănăstire titulară, 2 prepoziți titulari, 5 arhidiaconate, 12 vice-arhidiaconate, 95 parohi cu 1080 de filii, dintre care 594 cu mai puțin de 50 suflete.

Dieceza Orăziei mari are un capitlu cu 16 canonici ordinari și 6 onorari, cu 3 prepoziți ordinari și 13 onorari. Constă din 4 arhidiaconate și 12 vice-arhidiaconate, 76 parohii cu 1012 filii, dintre care 814 cu sub 50 suflete. Mănăstiri titulare 16.

Dieceza Timișoarei are un capitlu cu 8 canonici ordinari

şi 6 onorari, şi cu 3 prepoziţi onorari. Constă din 6 arhidiaconate cu 28 de vice-arhidiaconate, şi 246 parohii cu 975 de filii, dintre care 518 cu sub 50 de suflete. Are şi 8 mănăstiri titulare.

Diecezele acestea susţin mai multe şcoli primare confesionale, al căror număr în teritorul românesc e însă greu de precizat din lipsa de date. Mai susţin apoi: Şcoli civile de fete: în Şimleu (Franciscanii), Lipova, Lugoj, Oraviţa şi Timişoara (3) (Notre Dame), Sighet, Sătmar (surorile de caritate), Oradea mare 3: Ursulinele, Ord. Sf-tului Vicenţiu şi Ord, Immaculatei, cu totul 12.

Şcoli superioare de fete: Timişoara (Notre Dame).

Licee regeşti-catolice: Arad, Sătmar; licee rom. cat. sub conducerea Statului: Sighet (fraţii mizericordioşi), Timişoara id. Oradea mare, premontrensi. Gimnazii rom. cat. sub conducerca statului: Şimleu (episcopesc).

Preparandii (şcoli normale de băeţi): Oradea mare şi Sătmar.

Preparandii pentru şcoale civile de fete: Timişoara, Sătmar.

Preparadii de fete: Oradea mare, Sătmar şi Timişoara.

B. Biserica rom. cat. din Transilvania.

Dela norma generală a organizării bisericii catolice se abate în întreaga lume numai biserica romano-catolică din Transilvania, care e organizstă pe baze cu totul deosebite, *apropiate de cele ale bisericii ortodoxe.*

Episcopul diecezei rom. cat. din Transilvania nu întruneşte în persoana sa decât numai o parte a puterii bisericii. El are numai *potestas ordinis*, şi-i aparţin numai chestiunile dogmatice, morale, liturgice şi ierarhice. Cele de ordin administrativ le conduce cu ajutorul clerului şi al poporului. In acest scop Biserica e constituită, *încă din vremuri foarte vechi*, ca *„stat*

catolic ardelean", al cărui organism constă din: 1) dieceză, 2) protopopiate şi 3) parohii.

I. „Statul catolic" are ca organe ale sale: *a)* Congresul statului, şi *b)* Senatul directorial.

a) Congresul statului, organizat din nou pe baza „Statutului organic" din 1873 No. 1008, constă din membrii clerici (1/3) şi mireni (2 3), parte aleşi, parte naturali, în urma slujbei lor. Preşedinţi sunt doi: episcopul şi un laic. In caz de împiedecare a episcopului preşedintele laic conduce şi singur lucrările congresului. Hotărârile se aduc prin votare. Majoritatea decide şi hotărârile ei sunt obligatoare şi pentru episcop. Ţine şedinţe auuale. Şedinţele sunt pubiice. Hotărârile n'au nevoie să fie aprobate de altcineva; în baza autonomiei bisericii ele intră în valoare de drept îndată după votare. Congresul se compune din: episcopc, ca preşedinte, din cei 10 canonici, cei 16 protopopi, un delegat al seminarului din Alba-Iulia, din stareţul ordinului călugăresc, din câte un delegat al fiecărui gimnaziu şi al fiecărei şcoli normale din câte 2 delegaţi ai fiecărui liceu, din 4 delegaţi ai învăţătorilor primari, directorii orfelinatelor, preşedinţii şi juzii catolici ai tablei regeşti, prefecţii, subprefecţii şi primarii catolici ai oraşelor libere regeşti şi ai celor cu magistrat, din 42 de delegaţi mireni, 3 delegaţi ai erariului, precum şi din diferiţi mecenaţi mari, cari ajută în mod statornic biserica. Congresul statului are şi dreptul, neobişnuit în întreaga biserică catolică, de a alege pe episcop. Acest drept nu s'a mai practicat, ce e drept, dela 1837 încoace, dar dreptul, ca atare, statul îl are şi acum.

b) Senatul directorial constă din 8 membri preoţi şi 16 mireni. Membrii sunt aleşi de congresul statului. Preşedinte e episcopul dimpreună cu preşedintele mirean. Şedinţele se ţin

în fiecare lună. Ele nu sunt publice. Are trei comisiuni permanente: juridică, eeonomică şi financiară. Jurisdicţiunea lui nu constă nnmai în executarea hotărârilor congresului, ci el poate să lucreze şi din iniţiativă proprie.

II. *Protopopiatul* formează legătura dintre parohiile autouome şi dintre episcop. Adunările lui constau din membrii clerici şi laici. Ele aleg pe delegaţii pentru congres.

III. *Parohiile* sunt autonome. Organele lor sunt: „adunările generale parohiale", în care fiecare cap de familie are drept de vot în chestiile bisericeşti şi şcolare. Senatul bisericesc şi şcolar constă din 6—12, membri, aleşi de adunare pe câte 3 ani, şi din următorii membrii naturali: preotul (preşedinte), învăţătorul, procuratorul şi vicecuratorul. Comunele care sunt în stare să plătească singure pe preot, au dreptul de a-l alege ele.

Dacă observăm bine, vedem că organizaţia bisericii romano-catolice din Transilvania e, în fond, identică cu organizaţia bisericii româneşti. Eu cred că aceasta se explică prin faptul că Ungurii din Transilvania au împrumutat credinţa creştină dela Români, cu care au venit mai întâi în contact statornic şi au împrumutat-o în formele pe care le-aveau aceştia în acel mp. Incetul cu încetul biserica rom.-cat. s'a desvoltat conform împrejurărilor de viaţă speciale ale Ungurilor din Transilvania, dar pe bazele vechi, primitive. Mai târziu, când poporul unguresc a ajuns în contact cu Apusul, trebuind, din motive politice, să intre în legătură cu Papa dela Roma, el şi-a schimbat credinţa, dar şi-a păstrat formele vechi, împrumutate dela biserica românească.

Organizarea aceasta a bisericii ardelene, Iezuiţii au încercat în mai multe rânduri să o schimbe. Au reuşit chiar să obţie

prin nunţii papali, instituirea unei *„commiss'o catholica"*, care încetul cu încetul a redus toate drepturile autonome ale bisericii, dar la 1867 împăratul Francisc Iosif a cassat comisiunea catolică, restituind drepturile bisericii şi dând acesteia un „Statut organic".

Biserica din Ardeal îşi are reşedinţa în Alba Iulia. Episcop e contele Majlath. Are un capitlu cu 10 canonici ordinari şi 4 onorari. In cuprinsul diecezei sunt şeapte ordine călugăreşti, dintre care unele susţin diferite şcoli.

Dieceza constă din 16 protopiate, cu 246 parohii şi 2113 filii, dintre care numai 222 au peste 50 de credincioşi, celelalte 1891 au sub 50. Protopopiatele sunt organizate la fel, nu ca în celelalte dieceze rom. cat., unde ele sunt de două feluri: decanate şi vice-arhidiaconate.

In dieceza ardeleană sunt 186 şcoli primare rom. cat.

Şcoli civile de fete susţinute de singuraticele orduri călugăreşti, (nu de statul catolic): (1) Ordul franciscanilor: Braşov Petroşeni. (2) Ordul Notre-Dame: Dej, Cluj, Murăş-Oşorhei, Sinmiclăuşul-mare. (3) Ordul surorilor de caritate: Gyergyószentmiklós, Alba Iulia (2) 4) Ordul Ursulinelor: Sibiiu, (1). Cu totul 9.

Licee susţinute de statul catolic: 7: Braşov, Csikszeredai Alba-Iulia, Chezdioşorheiu, Cluj, Murăş-Oşorheiu, Odorheiu (cu 114 profesori şi 2.105 elevi). Cheltuieli 775.250 cor. (Fond şcòlar 3 mil. 892.613 cor.).

Alte şcoli: un gimnaziu de fete în Cluj, susţinut de comuna bisericească, dar sub conducerea statului, şi o preparandie de fete în Sibiu.

Biserica rom. cat. a servit ca mijloc de maghiarizare a unui

considerabil număr de Nemţi. In bisericile dela oraşe mai ales până acum 20—30 de ani, se predica în majoritate nemţeşte; azi se predică aproape numai ungureşte. Inainte de aceasta cu doi ani Nemţii romano-catolici din Sibiu (vre-o 500 de inşi), simţind cum li se sapă de sapă de sub picioare terenul naţional, au ieşit din biserica catolică şi au trecut la luterani

C. Biserica armeano-catolică.

Armenii au fost, până la 1691, ortodoxi. La acest an au trecut la Unirea cu Roma adoptând, însă nu numai întreagă doctrină, ci şi ritul romano-catolic, cu deosebirea limbei liturgice, care a rămas cea armenească. După încheierea Unirii Armenii au continuat a-şi avea câtăva vreme tot episcopi, proprii, după un timp oarecare însă ei au fost supuşi direct episcopatului romano-catolic. Armenii reclamă de atunci încoace neîntrerupt restaurarea episcopatului lor, dar fără rezultat. Caracteristic e că pe preoţii armenii cu toate acestea nu-i sfinţesc episcopii rom.-cat. din Ungaria, ci episcopul armean din Viena sau din Lemberg. Cei mai mulţi armeni s'au maghiarizat. Ei se găsesc organizaţi bisericeşte în cinci localităţi din Ungaria: Gherla, Ibaşfalău (Elisabetopole), Giurgeu-Sânmiclăuş, Ciuc-Sepviz şi Neoplanta. Ca număr nu pot fi nici 5.000.

Biserica armeano-catolică îşi are şi ea „autonomia" (!) ei, dela 1868 (§ 16, art de lege XLIII).

Susţine: 3 şcoli primare, cu 11 învăţători, cercetate de 542 elevi, 1 şcoală de repetiţie generală cu 40 de elevi. In statistica ministerului de culte (1912) elevii armeni sunt trecuţi ca copii cu limba maternă magiară. Subvenţie dela stat au pentru şcoli 3245 cor.

2. BISERICA GRECO-CATOLICĂ.

Biserica greco-catolică datează din sec. 17, când, în urma necontenitelor ademeniri, stăruințe, șicane, presiuni și terorizări o parte a Românilor și Rușilor mici din Ardeal și Maramurăș s'a văzut nevoită a adopta învățătura apuseană. Am vorbit la alt loc despre biserica gr. cat. română; aici rămâne să mai vorbim despre biserica gr. cat. ruteană și despre biserica gr. cat. maghiară, — o creațiune cu totul nouă a aceluiaș guvern unguresc, care are atâtea merite pentru propovăduirea ideei de stat maghiar și prin ajutorul Bisericii lui Christos.

A. Biserica greco-catolică ruteană.

Constă din două dieceze: a Muncaciului și a Eperjeșului. Cea dintâi constă din 5 arhidiaconate și 36 vice-arhidiaconate, cu 320 de parohii, plus 1.093 de filii. Parohi: 214, plus 150 capelani, și 28 de călugări. Dieceza de Eperjes constă din 5 arhidiaconate, 22 vice-arhidiaconate, 182 parohii cu 379 filii. Parohi: 63, capelani 132; călugări 2.

Preoții se pregătesc în două seminarii, la Eperjes (46 elevi) și la Ungvar (74 elevi). Susține și un anumit număr de școli primare și secundare.

B. Biserica greco-catolică-maghiară.

Biserica greco-cat. maghiară s'a înființat la 1912, prin detașarea forțată, a 8 parohii dela dieceza ruteană de Eperjes, 70 dela dieceza de Muncaci, 44 dela dieceza greco-catolică-română de Oradea mare, 4 dela dieceza de Gherla, 35 dela arhidieceza Blajului și a unei parohii (Budapesta) dela arhidieceza de Strigoniu. Reședința în Hajdudorog.

Dieceza are un capitlu cu 6 canonieri. Constă din 4 arhidiaconate cu 21 de vice-arhidiaconate, 163 parohii cu 849 filii, dintre cari 516 cu mai puţin de 50 credincioşi. Preoţi 111, cu 41 capelani. Credincioşi aproximativ 200.000. Limba liturgică, conform bulei papale, e cea veche grecească, de fapt însă aproape toate slujbele se fac în limba maghiară.

3. BISERICA GR.-OR. (ORTODOXĂ).

Despre biserica greco-orientală română am vorbit în partea primă a acestei cărţi. Aici vom vorbi despre

Biserica gr. or. sârbească.

Sârbii, cari sunt locuitori relativ noui ai Ungariei, s'au bucurat de o soartă mult mai bună sub raport bisericesc, decât Românii. Ei au avut dela stăpânire până înainte de aceasta cu 50 de ani, multe favoruri, de cari noi niciodată nu ne-am bucurat. In vremuri de răstrişte pentru biserica română ortodoxă noi am avut dela ei, ce e drept, oarecari foloase, căci episcopi de ai lor ne-au păstorit câtăva vreme, dar am avut şi mari neajunsuri. Până la restaurarea mitropoliei române ortodoxe prin Andreiu Şaguna o însemnată parte a credincioşilor noştri a fost într'o adevărată robie sârbească. Sârbii s'au făcut stăpâni şi pe multe averi bisericeşti ale Românilor cari n'au vrut să treacă la Unire şi pe mulţi credincioşi de-ai noştri. Multe mănăstiri româneşti au încăput pe mâna lor, încât nici până în ziua de astăzi nu le-am putut redobândi. Despărţirea ierarhică de Sârbi, începută sub mitropolitul Şaguna, nu s'a terminat cu totul nici până în ziua de astăzi. Şi astăzi mai avem diferite procese cu ei.

Biserica sârbească e organizată autonom pe baza art. XX

din 1847/48, şi ulterior pe baza art IX din 1868, care e *Statutul organic* al lor. Organizarea bisericii sârbeşti e aproape identică cu cea a bisericii ortodoxe române, deosebirea e numai că ei au în loc de mitropolit un patriarh, la Carloviţ. Cu toate acestea astăzi ei stau bisericeşte mai rău decât noi. Motivul e că Sârbii n'au căutat ca, după 1868, să-şi reglementeze până în amănunte afacerile bisericeşti, şcolare şi fundaţionale, ci, împărţiţi şi în congresul lor naţional — bisericesc — numit *Narodni sabor* — după partide politice, au tot amânat votarea regulamentelor speciale, până ce guvernul unguresc, folosindu-se de situaţia aceasta neclară, într'un anumit moment, la 1912, a suspendat temporal autonomia bisericii sârbeşti în sensul că a cassat dreptul electoral al mirenilor pentru congresul naţional-bisericesc şi a pus stăpân pe toate afacerile bisericii, exclusiv elementul clerical, pe care guvernul unguresc îl poate influenţa cum vrea.

Astăzi sârbiiî — în fruntea bisericii cărora au ajuns episcopi cari sunt unelte ale guvernului unguresc — trăesc cu o autonomie bisericească suspendată...

Organizaţia bisericească a Sârbilor e, precum am spus mai sus, aproape analogă cu cea gr. ort. română.

In Ungaria, inclusiv Croaţia şi Slavonia, Sârbii au 6 dieceze şi o arhidieceză, cu patriarhul dela Carloviţ în frunte. Şi anume în Ungaria: diecesele de Buda, Neoplanta, Timişoara şi Vârşeţ, iar în Croaţia şi Slavonia: patriarhia de Carloviţ, şi episcopiile de Karlstadt şi Pacraţ.

Pe teritorul românesc cad diecezele de Timişoara şi Vârset. Cea dintâiu cuprinde 4 protopopiate, 80 parohii matre şi 77 filii, cu 82 preoţi şi 23 capelani. Are şi 2 mănăstiri, cu 15 călugări. Dieceza Vârşeţului cuprinde 3 protopopiate, cu 75 pa-

rohii, cu 51 preoţi şi 40 de capelani. Are şi 4 mănăstiri, cu 10 călugări. Toţi preoţii sârbi îşi fac studiile în seminarul teologic din Carloviţ, singurul seminar sârbesc (cu 99 elevi).

Biserica sârbească din teritorul românesc susţine un liceu la Neoplanta (481 elevi) şi 271 şcoli primare. Invăţătorii şi învăţătoarele se pregătesc la preparandiile confesionale din Zombor.

3. BISERICA EVANGELICĂ — REFORMATA SAU CALVINA

In Ungaria întreagă sunt 5 dieceze calvine, dintre care 2 în teritoriul românesc, şi anume una în Transilvania, cu sediul în Cluj, cealaltă între Tisa şi Transilvania, cu sediul în Debreţin. Biserica reformată din Ardeal până pe la 1880 n'a avut nici o legătură cu cea din Ungaria. Nici astăzi ea nu e, din punctul de vedere al organizării, întru toate identică cu diecezele din Ungaria.

Organizaţia bisericii reformate s'a făcut prin sinodul dela Budapesta, ţinut la 1890—1891. Ea e sinodală-presbiterială. Anume: fiecare *comună bisericească* îşi alege un comitet, numit *presbiteriu*, care constă din 4—60 de membri, după numărul sufletelor. Membrii sunt aleşi pe 12 ani. Datoria presbiteriilor e să supravegheze viaţa religioasă-morală a credincioşilor, şi anume: cercetează regulat biserica, se împărtăşesc regulat cu sf. taine, nu trăesc în vre-o fără-de-lege, nu cheltuesc mai mult decât le permite starea materială, nu fac lux? etc. Cei cari se abat dela datoria creştinească sunt citaţi în faţa presbiteriului şi îndrumaţi să se îndrepte, sub pedeapsa denegării cuminecăturii ş. a. Tot presbiteriul conduce şi afacerile administrative bisericeşti şi şcolare ale parohiei. Presbiteriul stă sub conducerea preotului şi a unui *curator* mirean.

Mai multe comune (17—70) formează *districte* (protopopeşti), în frunte cu un protopop, ales de presbiterii, şi cu un curator mirean. Protopopiatele formează o dieceză. In fruntea diecezei stă *super intendentul,* ales de presbiteri, şi un *procurator.* Toate diecezele laolaltă formează *conventul,* care se întruneşte în fiecare an odată sau de două ori, la Budapesta, şi constă din preşedinţii celor 5 dieceze şi din deputaţi ai districtelor protopopeşti, aleşi în proporţie cu numărul sufletelor.

In ce priveşte alegerea episcopilor, pe episcopul din Ardeal trebue să-l întărească Regele; cei din celelalte dieceze nu au nevoie de această întărire. Mai departe, în Ardeal nu e un singur procurator, ci cinci.

Biserica reformată din Ardeal constă din 18 protopopiate (plus un protopopiat în România), cu 562 parohii, 18 capelanate, 134 filii şi 57 comunităţi în diaspora. Are 538 preoţi, şi 57 capelani. Susţine 161 şcoli primare, 1 şcoală civilă de fete (Murăş-Oşorheiu), 1 preparandie de băeţi (Aiud), 1 seminar teologic (Cluj) şi 7 licee (Cluj, Sighet, Oşorheiu, Aiud, Sepsisângeorgiu. Odorheiu şi Orăştie, cu 2189 elevi).

De biserica din Ardeal se ţine şi protopopiatul calvin misionar din România, cu sediul în Bucureşti.

Dieceza de dincoace de Tisa: 14 districte protopopeşti, 581 parohii, 17 capelanate şi 74 filii şi 216 comunităţi în diaspora. Are 593 parohi şi 162 capelani. Susţine 571 şcoli primare, 1 preparandie (Debreţin), 2 preparandii de fete (Debreţin şi Oradea mare), mai multe licee, dintre care unul în Sătmar, şi un seminar (Debreţin).

Biserica reformată din Ungaria dispune de o avere de 30.577.801 coroane pentru susţinerea şcolilor. Din aceasta singură biserică din Ardeal are vre-o zece milioane.

Congrua preoţilor reformaţi din ţara întreagă era la 1912 de 1.055.252 coroane, din care cădea pe Ardeal cam 260.000 coroane.

In ce priveşte viaţa religioasă a acestei biserici, ea e foarte riguroasă. Sub raportul naţional, reformaţii, — cari sunt toţi Unguri — sunt foarte şovinişti. In liceele lor nici religia nu se poate preda în limba maternă a copiilor, cu toate că guvernul o permite aceasta în şcolile de stat. Sunt cu mult mai şovinişti decât statul însuşi.

5. BISERICA EVANGELICĂ — LUTERANĂ SAU PROTESTANTĂ.

Acestei biserici îi aparţin toţi Saşii din Transilvania şi un număr considerabil de Unguri din Ungaria.

Saşii îşi au autonomia lor deplină, şi n'au nici o afacere comună cu protestanţii unguri.

Dieceze protestante sunt 5, inclusiv cea săsească. Cele ungureşti sunt toate afară de teritoriul locuit de Români. Organizarea bisericii protestante ungureşti e aproape identică cu a celei reformate (dela sinodul din 1891—93 încoace). Capul bisericii e *episcopul* (căsătorit). Protestanţii unguri din Ardeal se ţin de dieceza protestantă din regiunea Tisei.

A. Biserica săsească din Transilvania: „Ev. Landeskirche".

Biserica săsească e condusă de *consistorul general*, care constă din episcop, curator general, vicar superintendenţial (care e protopop la Braşov), din 2 asesori preoţi şi 2 asesori mireni şi din 2 supleanti preoţi şi 2 supleanţi mireni.

Biserica constă din 10 *districte bisericeşti* (protopopiate), numite *Kirchenbezirk*, în frunte cu câte un *decan*, ajutat de un *consistor districtual*, alcătuit după forma consistoriului general. In cele 10 protopopiate sunt 259 parohii Parohia e condusă de *presbiteriul* ales de comună şi prezidat pe preot.

Preoţii saşi n'au congruă dela stat, ci sunt plătiţi de comunele bisericeşti, cari toate sunt bogate. Preoţi sunt 243 plus 99 de predicatori. Centrul vieţii bisericeşti a saşilor e Sibiiul. Episcop (ales) e Dr. F. Teutsch, cel mai mare istoriograf al Saşilor, fiul fostului episcop Teutsch, care şi el a fost cel mai mare istoriograf sas al timpului său.

Pentru pregătirea preoţilor Saşii n'au seminar special. Preoţii se recrutează dintre profesorii dela diferite şcoli. Dela profesori se cere să fi studiat cel puţin patru semestre la Universităţile din Germania, unde pe lângă filosofie să fi audiat şi studii teologice. Examenele de profesor se dau la universităţile din Ungaria, iar cel de preot înaintea unei comisii speciale, condusă de episcopul însuşi. Preoţii saşi sunt toţi oameni cu cultură înaltă, şi se remarcă printr'o întinsă activitate bisericească şi naţională. Adeseori ei au ca ajutor *capelani*, cari se recrutează dintre învăţători. Şcoala normală din Sibiiu e adecă un „seminar pedagogic-teologic“, ai cărui absolvenţi pot ajunge cu timpul, şi preoţi auxiliari sau capelani.

Biserica săsească susţinè:

257 şcoli primare cu 782 învăţători.
11 „ civile cu 87 învăţători.
9 „ secundare cu 105 profesori,
2 „ normale (1 de fete, 1 de băeţi).
3 „ de agricultură.
10 „ de ucenici industriali şi comerciali.

Licee sunt 7: în Sibiu (2), Braşov, Mediaş, Bistriţa şi Sighişoara; gimnazii în Reghinul săsesc şi în Sebeşul săsesc.

Şcolile săseşti sunt susţinute de biserica săsească, de „Universitatea săsească" şi de băncile săseşti. Subvenţie dela Stat n'au, şi nici n'au cerut. Li s'au dat numai nişte ajutoare la zidirea localurilor pentru liceele din Braşov şi Mediaş.

B. Ungurii luterani din Ardeal.

Ungurii din Ardéal de confesiunea evangelică-luterană, nu se ţin de episcopia din Sibiiu, ci de cea ungurească din regiunea Tiseĭ.

6. BISERICA UNITARĂ.

Biserica unitară socoteşte pe Christos ca om şi recunoaşte numai pe Dumnezeu-tatăl. Doctrina ei e apropiată de cea a lui Arie. Multă vreme s'a discutat dacă această biserică poate fi socotită sau nu ca biserică creştină. Astăzi ea e recunoscută. Cultul divin e foarte simplu: rugăciuni, predică cântare. Organele s'au introdus abia de vre-o sută de ani, deşi biserica însăşi datează dela 1568.

Biserica unitară e organizată pe baza sistemului episcopal—presbiterial. In frunte: episcopul ales de sinod. In timpul mai nou episcopul se numeşte *superintendent*, dar oficios, faţă de viaţa publică a Ţărei, se numeşte episcop. Biserica are şi două căpetenii laice, care se numesc *procuratori*. Episcopul e preşedintele cleric al corporaţiilor bisericeşti, curatorul mai n vârsta e preşedintele mirean. Episcopul „ordinează" preoţii şi supraveghează bisericile şi şcolile. Episcopul sau procuratorul e membru în casa magnaţilrr.

Autorităţile superioare sunt: *Senatul bisericesc superior şi Si-*

nodul (egyhàzi vagy zsinati fötanàcs); face legi, alege pe episcopi şi curatori, sfinţeşte preoţi. Senatul sinodal se ţine la 4 ani odată; Senatul bisericesc odată pe an. Corporaţiunea reprezentativă e Consistoriul din Cluj. In Ungaria e o singură dieceză unitară, cu sediul în Cluj sub numele: comunitatea bisericească maghiară unitară. 9 cercuri protopopeşti, cu câte un protopop şi 2 curatori. Cercurile bisericeşti protopopeşti îşi aranjează lucrurile în „adunări generale". Parohia 115, cu 67 filii Preoţi: 106, capelani 3, teologi 22. Pe preoţi îi alege parohia şi episcopul îi întăreşte. Bisericile aŭ cam 10.000 jugăre pământ proprietate. Consistorul are 6000 jug.

Şcoli: Şcoli primare 29; 1 seminar (Cluj) cu 5 profesori şi 16 elevi. Un liceu în Cluj: cu 18 prof. şi 340 elevi (335 unguri). In Cristurul săcuesc: gimnaziu cu 9 prof. 205 elevi (167 unguri).

Cheltuieli anuale 123.000 cor. Avere pentru susţinerea şcolilor 1.395.406 cor.

Congrua la 1912: 111.960 cor. preoţi 106.

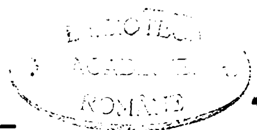
7. BISERICA ISRAELITA.

N'are o organizare unitară. Sunt biserici *congresiste, statusquo* şi *ortodoxe*. In Transilvania susţine 8 şcoli primare, în teritorul românesc afară de Transilvania vre-o 15 şcoli primare, 1 şcoală civilă de băeţi şi una de fete, în Oradea mare.

8. BISERICA BAPTISTA.

De fapt, biserica baptistă, „recunoscută de lege" prin ordinul ministerului de culte No. 77.092 din 1905 e o simplă

sectă, şi anume cea cunoscută sub numele de secta adventiştilor, a pocăiţilor sau a nazarenilor. Constitue o singură comunitate bisericească, cu sediul în Budapesta, de care se ţin 311 „staţiuni" din ţara întreagă. In Trausilvania nu ştiu să fie „organizată" în mod propriu zis.

Partea II.

A. Organizarea învăţământului public.

INTRODUCERE

Invăţământul public în Ungaria s'a desvoltat, până înainte de aceasta cu patru decenii şi jumătate, în afară de preocupările Statului. Până atunci confesiunile şi particularii au avut în mână acest important mijloc al culturii şi e uşor de înţeles că el a fost întrebuinţat mai cu seamă pentru scopuri cu colorit religios, ceeace n'a fost rău.

Astăzi învăţământul public, începând de jos dela grădinile de copii şi până sus la învăţământul superior, e susţinut parte de confesiuni, parte de Stat, parte de comunele politice şi parte de particulari şi de societăţi. Ori de cine ar fi susţinute şcolile, ele au caracter de publicitate dacă întrunesc principiile fundamentale fixate de legile şcolare ale ţării.

Cele mai multe şcoli le susţine biserica romano-catolică, şi anume pe unele din ele „Statul catolic“, pe altele comunele biserıceşti. Şi celelalte confesiuni susţin şcoli, în măsura puterilor lor şi a trebuinţelor credincioşilor lor. Şcolile româneşti aproape toate sunt susţinute de cele două confesiuni româneşti, afară de liceul din Năsăud, pe care îl susţine fondul fostului regiment al II-lea de grăniceri români, şcoala ci-

vilă de fete din Sibiiu, pe care o susţine „Asociaţiunea pentru literatura română şi cultura poporului român, şi un număr oarecare de şcoli primare comunale, cari şi ele fuseseră înainte şcoli grănicereşti.

Statul acordă şi el subvenţii şcolilor susţinute de alţi factori, — bine înţeles cu anumite condiţii după cum vom vedea mai jos.

Inspecţia supremă peste toate şcolile din ţară e atribuţia statului.

I. GRADINILE DE COPII.

Fiecare comună urbană sau rurală, care plăteşte dare directă mai mare de 30.000 coroane către Stat e *datoare* să înfiinţeze câte o grădină de copii, dacă o astfel de grădină nu există, sau dacă în comună sunt peste 40 de copii între 3—6 ani, cari nu mai încap în grădinile existénte. (Art. de lege XV. din 1891).

Fiecare comună, care plăteşte anual dare directă peste 20.000 cor. e datoare să înfiinţeze şi să susţină pentru copiii dela 3—6 ani un *azil permanent* (§ 16, art. de lege XV din 1891), iar comunele cu dare de peste 10.000 cor. sunt datoare a susţinea câte un *azil de vară.*

Grădinile de copii sunt conduse de învăţătoare pregătite în şcoli normale speciale.

Atât pentru grădinile de copii cât şi pentru aziluri se poate pune pe locuitori un impozit de 3 la sută la darea directă.

Părinţii sunt datori să-şi trimeată copiii la grădina de copii s'au la azil. Dacă pot dovedi că copiii lor sunt bine îngrijiţi şi supraveghiaţi în casa părintească, copiii pot fi dispensaţi.

Grădini de copii şi aziluri pot susţinea: confesiunile, statul, comunele şi particularii. Aceştia din urmă trebue să ceară

autorizaţie dela inspectorii regeşti; confesiunile anunţă pur şi simplu deschiderea şcoalei.

Deosebirea între aziluri şi grădini de copii e că cele dintâiu sunt conduse de bone, cele din urmă de învăţătoare. Şi bonele se pregătesc într'un curs de 6 luni. Cursurile acestea le organizează ministerul pe lângă şcolile normale pentru grădinile de copii sau pe lângă unele grădini de copii. Bonele trebue să ştie ungureşte. Ele dau la sfârşitul cursului un examen cu inspectorul regesc, care le liberează o diplomă specială, în baza căreia pot funcţiona ca bone la aziluri (permanente sau de vară). Bone pot fi numite şi femei cari n'au urmat acest curs special, dar au funcţionat cel puţin un an la grădinile de copii.

In grădinile de stat şi comunale totul decurge în limba maghiară, în cele confesionale „ocupaţia copilului trebuie să meargă mână în mână cu introducerea lui în cunoaşterea limbei maghiare" (§ 8).

La 1913 s'a votat relativ la grădinile de copii, o lege nouă (art. XL). Ea stabileşte şi salarul învăţătoarelor. Salarul este de 1100 cor. ca salar fundamental; gradaţiile îl ridică până la 2000 cor. Tot aci se prevede ca spiritul educaţiei să fie patriotic. „Fiecare şcoală trebue să trezească şi să dezvolte în sufletul copiilor sentimentul de alipire către patria ungară, conştiinţa aparţinerii la naţiunea ungară şi felul de gândire religios-moral".

Pentru neglijarea limbei maghiare învăţătoarea poate fi judecată disciplinar (§ 22). Ministrul o poate suspenda şi împotriva voinţei susţinătorului şcoalei; el poate sista şi subvenţia pe care o dă şcoalei şi poate închide chiar şcoala.

Statul acordă subvenţii şi grădinilor confesionale, dacă acestea sunt avizate la ajutor şi dacă ele corăspund vederilor statului.

II. INVĂŢĂMÂNTUL PRIMAR.

Invăţământul poporal în Ungaria e organizat pe baza art. de lege XXXVIII din 1868, care a preconizat două principii fundamentale, şi anume: a introdus a) *obligativitatea învăţământului* şi b) *libertatea învăţământului*, în înţelesul că părinţii işi pot trimite copiii la orice şcoală vor ei. Şcoli primare *pot* înfiinţa şi susţinea *confesiunile, statul, comunele politice* şi *societăţile*, respectiv particularii, *datoria* de a înfiinţa şcoli o au însă comunele.

Şcoala primară (poporală) constă din două cursuri; 1) *cursul de toate zilele* (copiii dela 6—12 ani) şi 2) *cursul de repetiţie* (12—15 ani).

Limba de predare o stabilesc susţinătorii şcoalei, „planul de învăţământ“ (programa analitică) de asemenea, cu condiţia însă ca el să cuprindă toate materiile fixate de stat, şi în aceeaşi extensiune.

Paragraful 80 al legii prevede ca şi în şcolile de stat limba de predare să fie limba maternă a copiilor, ceeace întăreşte şi art. XLIV din 1868 („legea despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor“).

Art. de lege XVIII din 1879 a introdus în şcolile confesionale în mod obligat şi predarea limbei maghiare.

Art. de lege XXVI din 1893 stabileşte salarele învăţătorilor confesionali la minimul de 300 fl pe an (600 cor.).

Art. de lege XXVII din 1907 (legea lui Apponyi), sub pretext că regulează „raporturile de drept ale şcoalelor pe cari nu le susţine statul“, precum şi „competinţele învăţătorilor aplicaţi la aceste şcoale“, pune în vigoare şi câteva dispoziţii cari privesc deaproape învăţământul şi spiritul educaţiei. Legea aceasta face din învăţătorii confesionali „funcţionari publici“,

obligați a depune la intrarea în slujbă jurământ unguresc. Totodată le ridică salarele la 1000 cor. pe an salar fundamental, plus 6 gradații, laolaltă de 1000 cor., plus bani de locuință 200 cor.. Disciplinarea învățătorilor trece din mâna confesiunilor aproape cu totul în a organelor statului.

Privitor la învățământ: Limba maghiară se predă în școlile nedivizate, în 13 ore pe săptămână, în școlile cu 6 învățători în 39 ore. După patru ani de școală copiii trebue să fie în stare a-și exprima la înțeles, în graiu viu și în scris, gândirile în limba maghiară. In școala de repetiție se introduce ca limbă de propunere exclusiv limba maghiară. Statul subvenționează și școlile confesionale, dacă acestea întrunesc condițiile puse de el (local corespunzător, învățător calificat, spor în limba maghiară și educație patriotică), dar în acel caz pentru cinci materii (l. maghiară, istorie, geografie, constituție și aritmetică) programa de învățământ o stabilește statul. Dacă o școală nu corespunde în ce privește limba maghiară, poate fi suprimată, iar învățătorul destituit.

Inspecția școalelor confesionale din partea organelor statului se face cu o rigoare mult mai mare decât până aci.

Art. de lege XLVI din 1908 proclamă principiul *gratuității învățământului* în școlile primare. Elevii nu plătesc nici o taxă școlară, afară de una de cel mult 50 fileri, care se întrebuințează pentru biblioteca școlară. Pentru pierderile îndurate în urma acestei legi de confesiuni și comune, statul dă oarecari despăgubiri. Tot pe baza acestei legi elevii cari termină clasa VI trebue să dea un *examen special de absolvire*, despre care primesc un certificat, care le servește la obținerea dreptului electoral, pe baza unui cenz de 5 cor. Acest examen se ține în prezența unui delegat al ministerului, (dar la școlile confesionale sub prezidenția delegatului consistorial).

Art. de lege XVI din 1913 (*legea lui Zichy*) ridică din nou salarele învățătorilor: salar fundamental 1200 cor. plus gradații în sumă de 2000 cor. în 35 de ani, cu totul 3200 cor., plus bani de locuință.

1. Școlile confesionale române.

Conform legilor fundamentale ale Bisericilor române, fiecare comună bisericească în care se află peste 30 de copii între 6—12 ani, e datoare să susție o școală poporală pentru creșterea religioasă-morală a lor. Comuna bisericească îngrijește de ridicarea, înzestrarea și susținerea localului, precum și de plata învățătorului.

In comunele mixte, în cari locuesc români de ambele confesiuni, de cele mai multe ori susține fiecare confesiune câte o școală. In unele cazuri ambele confesiuni susțin o singură școală, care poartă caracterul majorității.

Școalele confesionale românești sunt aproape toate mixte.

Limba de predare e în toate cea românească. Excepție fac școlile grec. cat. din dieceza de Hajdudorog, cărora li s'a impus ca limbă de propunere limba maghiară. Intre școlile urbane și cele rurale nu-i nici o deosebire, nici în ce privește programa, nici calificația sau numirea învățătorilor și nici salarul acestora, afară doar de indemnizarea de chirie.

Planul de învățământ sau programa școlilor române nu diferă mult de a școlilor de stat. Deosebirea esențială este: școala de stat predând toate materiile într'o singură limbă (cea ungurească), fiecare din acestea dispune de un număr mai mare de ore, decât în școlile noastre.

Ambele planuri publicate de consistoriile mitropolitane române (cel gr. cat. dela 1909 și cel gr. or. dela 1911), sunt făcute, la porunca ministrului, pe baza planului școlilor de stat.

a) Materiile de învăţământ ş. a.

Materiile de învăţământ în şcoalele româneşti sunt:

Religia	3	ore pe săptămână
Limba română	5 ½	„
Limba maghiară	13	„
Aritmetică şi Geometrie	5	„
Geografie	2	„
Istoria patriei şi Constituţia patriei	1 ½	„
Ştiinţe Naturale, Fizică şi Chimie	1 ½	„
Cântări	1	„
Desemn	1	„
Gimnastică	1	„
Lucru manual, Economia	o după amiază.	

In şcolile ortodoxe din Arhidieceza Transilvaniei *religia* o predau învăţătorii; în cele din dieceza Caransebeşului şi a Aradului, precum şi în eparhiile gr. cat. o predau preoţii.

Pentru fiecare materie se întrebuinţează *cărţi deosebite*, cari trebue să fie aprobate de autorităţile confesionale, iar cele pentru Limba maghiară Aritmetică, Istorie, Geografie şi Constituţie, şi de minister. De fapt însă şi cărţile pentru celelalte materii sunt aprobate toate de minister.

Ministerul are dreptul de a interzice cărţile cari nu-i convin din punctul lui de vedere. Când se înaintează spre cenzurare şi aprobare o carte, la Consistorii, se plăteşte o taxă de 20—30 cor. Consistoriile o dau spre cercetare unui bărbat de şcolă, pe baza referatului căruia o aprobă sau o respinge.

Taxa de censurare ministerială e de 90 cor. Pentru tipărirea de cărţi (de obiceiu suspecte) dă şi statul subvenţii. Pe

baza „Regulamentului de organizare a învăţământului", comunele bisericeşti sunt datoare să procure copiilor săraci în mod gratuit cărţi de şcoală, — o dispoziţie care însă nu se execută destul de regulat.

In şcolile confesionale române sunt obligatorii următoarele *protocoale* (condici):

Condică de immatriculare,

Condică de clasificare şi de absenţii,

Condica şcolară (în care se trece materia predată),

Condică de inspecţie.

Toate aceste condici sunt ungureşti şi se scriu numai în ungureşte.

Pentru examenele de absolvire a şcoalei primare e o condică specială: „matriculă", scrisă *în două limbi.*

In fiecare an se ţin *examene* de fine de an din toate materiile şi cu fiecare clasă. In practică, de fapt nu se examinează din toate materiile tocmai riguros.

Elevii obţin *note de clasificare,* cari sunt 5 şi anume 1, 2, 3, 4, 5, adecă: eminent, foarte bine, bine, suficient şi nesuficient. In arhidieceza Sibiiului elevii cari cad la finele anului din una sau două materii pot da, în Septembrie, examen de corigenţă.

Pentru purtarea morală şi pentru diligenţă se dau note deosebite. Pentru cea dintâiu 1 deplin corespunzător, 2 corespunzător, 3 puţin corespunzător, 4 necorespunzăfor. Pentru diligenţă: 1 foarte diligent, 2 diligent, 3 puţin diligent, 4 negligent.

Anul şcolar se începe la 1 Septembrie şi se termină în Iunie. In şcolile de la ţară el trebue să dureze cel puţin opt luni, în cele dela oraş cel puţin 9.

In toate şcoalele primare trebue să se serbeze următoarele *serbări naţionale*, arborându-se steagul naţional unguresc cu emblema naţională pe fiecare edificiu şcolar:

1. Ziua Sf-tului Ştefan, primul rege al Ungurilor (20 Aug. n.)
2. Ziua aniversară a sancţionării legilor din 1848 (11 Martie).
3. Ziua onomastică a Regelui.

In arhidieceza Sibiiului fiecare şcoală îşi are *patronul* său („hram“), cu care prilej de asemenea se organizează serbări şcolare.

Majoritatea absolută a şcolilor româneşti (cam 80 la sută) sunt şcoli cu un singur învăţător, care are deci să instrueze în acelaşi timp şease clase. Fiind aceasta o greutate care împiedică realizarea unui progres pozitiv Consistorul din Sibiiu a hotărât să introducă în vre-o 30 de şcoale, începând cu anul 1914/15, *învăţământul alternativ*“, ca încercare. Intervenind războiul mondial, care a chemat pe câmpul de luptă 50% din învăţători, această dispoziţie s'a amânat până în alte vremuri

b. Pregătirea învăţătorilor.

Invăţătorii se pregătesc în şcoala normală cu un curs de patru ani, în care se intră cu patru clase de liceu (clasic sau real) sau cu patru clase civile. Absolvenţii şcoalelor normale pot intra şi în şcoala normală pentru învăţământul civil, cu curs de 3 ani, după care pot ajunge profesori de şcoli civile, iar după aceasta pot urma cursurile pentru profesori de şcoală normală.

Elevii şcolilor normale dau în fiecare an examene din fiecare materie.

Calificarea învăţătorilor se face pe baza celor 4 examene de calificaţie, date în faţa unei comisii speciale. La şcolile normale ortodoxe comisia aceasta permanentă e numită

de Consistor şi e condusă de un comisar consistorial. Asistă şi un comisar guvernial, care are dreptul să se amestece la darea notei din limba maghiară. La preparandiile gr. cat. examenul îl conduce de fapt comisarul guvernial. Primul examen se face la sfârşitul anului al I, din istoria şi geografia universală, al doileá la sfârşitul anului al III, din ştiinţele naturale, al III-lea la finea anului al IV, din fizică, economie, cântări, muzică, limba germană, matematică, geometrie, desemn, caligrafie, lucru manual şi gimnastică, şi al patrulea după sfârşitul anului al IV-lea, din religie, ştiinţele pedagogice (teoretic şi practic), din limba şi literatura română şi maghiară din istoria, geografia şi constituţia Ungariei. Despre aceste examene absolventul capătă o diplomă de învăţător, iscălită de membrii comisiunei şi de cei doi comisari. Diploma o poate căpăta absolventul numai dacă a împlinit 19 ani; absolventa, dacă a împlinit 18 ani.

Absolventul poate fi ales de-a dreptul învăţător *definitiv* la o şcoală rurală sau urbană. Sistemul „înaintărei pe loc" sau vre-un alt sistem de înaintare pe bază de concurs, în Ungaria nu e cunoscut. Nici înaintarea la postul de director (de studii) nu presupune vre-un titlu special sau vre-un concurs.

c. Pregătirea învăţătorilor după definitivat.

Invăţătorii români sunt organizaţi în *„reuniuni învăţătoreşti"*, afară de cei din arhidieceza ortodoxă, ale căror reuniuni au fost desfiinţate de sinodul arhidiecezan, la 1898.

Invăţătorii greco-orientali au patru reuniuni: 2 în dieceza Aradului, 1 în a Orăzii mari şi 1 în a Caransebeşului.

Reuniunea din Arad are şi o revistă (*„Reuniunea învăţătorilor“*), tot astfel şi cea din Caransebeş (*„Educatorul“*).

Reuniuni greco-catolice sunt 7, şi anume: a învăţătorilor din arhidieceză 2) a învăţătorilor din jurul Gherlei, 3) a învăţătorilor din Sălagiu, 4) a învăţătorilor din comitatele Sătmar şi Ugocea, 5) a învăţătorilor din comitatul Bistriţa-Năsăud („Reuniunea Mariană“), 6) a învăţătorilor din jurul Haţegului şi 7) a învăţătorilor din jurul Lugojului.

Fiecare reuniune constă din mai multe „despărţăminte“, cari de obicei cuprind pe învăţătorii dintr'un protopopiat. Despărţămintele sunt conduse de câte un comitet şi ţin adunări, împreunate cu conferinţe etc.

Reuniunile se susţin din taxele anuale ale membrilor şi din alte venite eventuale. Invăţătorii din arhidieceza ortodoxă n'au reuniuni; ei ţin numai „conferinţe“. Invăţătorii din cele 34 de protopopiate sunt împărţiţi în 14 *„cercuri conferenţiare“* cari se întrunesc în fiecare an odată, în luna Octombrie, sub conducerea unor comisari consistoriali (de obiceiu: profesori, inspectori şcolari şi protopopi). Conferinţele ţin 2 zile şi se ocupă în partea cea mai mare de chestii didactice, pe baza unui program unitar, fixat de consistor. Organul conferinţei e *„comisiunea permanentă“*, aleasă pe trei ani. Ea se întruneşte în preziua conferinţei şi cenzurează lucrările cari au să fie prezintate conferinţei în cele două zile următoare.

Conferinţele astfel organizate au produs lucrări bune, dintre cari multe s'au publicat în broşuri.

Afară de conferinţele cercuale se ţin în fiecare protopopiat şi *„conferinţe trilunare“*, sub conducerea protopopilor. Şi aceste conferinţe au dat, în unele protopopiate, rezultate bune.

Participarea la conferinţe e obligatorie. Pentru cele cercuale

învăţătorii au diurne (5 cor. pe zi) şi li se plătesc şi cheltuielile de drum; pentru cele trilunare nu.

Invăţătorii din fiecare protopopiat au câte o *„bibliotecă pedagogică tractuală“*, înfiinţată la 1912 şi susţinută din taxele de câte 2 cor. pe an ale învăţătorilor.

Mulţi învăţători români, în urma presiunei din partea inspectorilor unguri, s'au făcut membri şi la reuniuni învăţătoreşti maghiare, cari însă sunt inferioare organizărilor româneşti.

d. Modalităţile de ocupare a postului învăţătoresc.

Pentru posturile vacante la şcolile ortodoxe se publică concurs prin ziarele sau revistele oficiale ale eparhiilor („Telegraful român“, „Biserica şi Şcoala“ (Arad) şi „Foaia diecezană“, (Caransebeş). Cele gr. cat. se vestesc prin circulări consistoriale, trimise oficiilor protopopeşti şi parohiale.

Cei ce vreau să concureze la vre-unul din aceste posturi, trebue să facă o petiţie la protopopul respectiv, alăturând documentele necesare. In preziua alegerii, protopopul ţine şedinţă cu comitetul parohial, în care stabileşte lista şi ordinea candidaţilor, spre a o prezenta sinodului parohial electoral.

Alegerea se face în biserică după serviciul divin, prin votul direct al tuturor parohienilor sau, în cazuri excepţionale, prin vot secret. Dacă alegerea a decurs în ordine, cel care a întrunit majoritatea voturilor e întărit ca învăţător din partea consistorului. Invăţătorul odată întărit, e inamovibil.

Invăţători provizori legea nu cunoaşte, numai învăţători definitivi şi învăţători suplinitori pe o jumătate de an s'au cel mult pe un an. — La gr. cat. pe învăţători îi alege „scaunul şcolastic“.

e. Autoritățile școlare confesionale.

Școalele primare ortodoxe stau sub jurisdicțiunea sinodului parohial, care are ca organ al său *comitetul parohial.* Sinodul parohial decide înființarea și susținerea școalei, el îl alege pe învățător și el se îngrijește de salarizarea acestuia. Comitetul parohial execută lucrările sinodului și conduce în numele acestuia toate afacerile școlare. Delegatul comitetului parohial pentru afacerile interne ale școalei e preotul, care e și directorul școalei. Unde sunt trei sau mai mulți învățători la o școală, comitetul parohial numește pe unul dintre ei director de studii.

Autoritatea de a doua instanță ar trebui să fie sinodul protopopesc, căci fiecare protopopiat formează un „cerc scolastic“, dar, de oarece aceste sinoade se întrunesc numai odată pe an, ele sunt reduse la un rol mai puțin însemnat: ele iau numai act de cele petrecute în cursul unui an și dau îndrumări de ordin mai mult general pentru anul următor. Organul sinodului protopopesc e comitetul protopopesc, al cărui exponent e *oficiul protopopesc,* respective protopopul însuși, care e inspectorul școlar districtual. El decide în chestiunile care privesc viața școlară și pe învățători, cerând pentru afacerile mai grele aprobarea Consistorului eparhial.

A treia instanță e consistorul eparhial, ca organ al sinodului eparhial. Unele chestiuni școlare mai grele le decide Consistorul plenar, cele mai multe le rezolvă însă *„senatul școlar“* al consistorului. Acesta se îngrijește de toate afacerile școalelor din eparhie; el întărește pe învățătorii aleși de comitetele parohiale, el numește pe învățătorii suplinitori și pe cateheți, el îngrijește de inspecția școlilor prin comisari speciali, el decide de cauzele disciplinare ale învățătorilor.

Toate acestea se decid în şedinţele senatului şcolar, pe baza rapoartelor şi propunerilor *„referenţilor şcolari“* şi a *„revizorilor şcolari“*.

Autoritatea de *a patra instanţă* e *consistorul mitropolitan*, ca organ al congresului naţional-bisericesc. „Chemarea senatului şcolar al consistorului mitropolitan e: conducerea trebilor şcolare comune ale întregei provincii mitropolitane, precum şi susţinerea unităţii şi a uniformităţii pentru institutele şcolare confesionale din mitropolie şi, în fine, deciderea finală a cauzelor disciplinare ale profesorilor şi învăţătorilor, apelate dela senatul şcolar al consistorului eparhial“ (§ 167 din „Statutul organic“.

Autorităţile şcolare gr. cat. diferă puţin de cele gr. or. Auoritatea primă e „scaunul şcolar“, ales pe câte 3 ani, de adunarea generală bisericească. Director şcolar e tot preotul, care e şi catehet. De asemenea inspector e protopopul. A treia instanţă e senatul şcolastic al Consistorului, iar a patra consistorul metropolitan.

Pe învăţător îl alege scaunul şcolar, sau, dacă acesta nu vrea să aleagă, îl numeşte consistorul.

Alături de autorităţile bisericeşti au drepturi asupra şcoalelor noastre şi autorităţile civile, despre care va fi vorba într'alt loc.

f. Inspecţia şcolilor confesionale române.

„Inspectori districtuali“ sau „tractuali“ sunt, din partea confesiunilor, protopopii. Ei îngrijesc ca în fiecare sat să fie şcoală confesională, salar învăţătoresc, învăţător, — ca copiii să cerceteze regulat şcoala şi ca în toate să domnească ordine. Protopopul e dator să viziteze cel puţin de două ori pe an

fiecare şcoală, cu care prilej ia şi proces verbal („protocol de inspecţie"), pe care-l înaintează Consistorului. Cei mai mulţi protopopi vizitează şcoalele cu prilejul vizitaţiei canonice şi, a doua oară, la examenul dela finea anului, pe care ei îl conduc, şi care de obiceiu e o sărbătoare pentru întreg satul. Atât despre inspecţii cât şi despre examene protopopii raportează în fiecare an Consistorului. Pe lângă câteva consistorii este şi câte un inspector al învăţământului primar, numit „revizor şcolar" (la Sibiu, Blaj, Arad şi Oradea mare (aici revizorul e însuş secretarul consistorial), care pe lângă atribuţiile inspectorului general le are şi pe acelea ale directorului învăţământului, dar numai pe cele de ordin didactic. „Revizorul" şcolar raportează Consistorului din caz în caz. Măsurile necesare de ordin didactic consistorul le ia pe baza raportului lui.

Şcolile coufesionale sunt inspectate, şi încă în mod foarte riguros, şi din partea organelor statului. In fiecare comitat este câte un *inspector regesc* de şcoale (în unele comitete, ca d. Huniedoara şi Bihor, sunt câte 2), pe lângă care sunt, de obiceiu şi unu sau mai mulţi *„subinspectori"*, cari au dreptul şi datoria de a inspecta şi şcolile confesionale din toate punctele de vedere, dar mai ales din acela al învăţării limbei maghiare şi al educaţiei patriotice. Drept de a dispune direct asupra şcoalelor noastre, după lege n'au, dar foarte adeseori şi-l iau ei. După lege ei raportează ministrului, care comunică consistorului observările inspectorului, iar Consistorul ia prin organele sale, măsuri pentru înlăturarea relelor constatate. Prin ordinul min. No. 100.000/1913, bazat pe art. de lege XXVIII din 1876, ministrul a numit pe lângă inspectori şi *„vizitatori de şcoală"*, cari sunt la ordinile inspectorilor (un fel de revizori de clasa II-a, din România).

g. Salarele învățătorilor dela școalele confesionale și comunale.

Salarul învățătoresc e, la început, timp de doi ani, de 1200 cor., apoi el se urcă după 3 clase, în cadrul cărora sunt câte 3 gradați. Astfel :

Salar începător		1200 cor.
Clasa III	Gradația 3	1400 „
	„ 2	1600 „
	„ 1	1800 „
Clasa II	Gradația 3	2000 „
	„ 2	2200 „
	„ 1	2400 „
Clasa I	Gradația 3	2600 „
	„ 2	2900 „
	„ 1	3200 „

Afară de salar învățătorii mai capătă și indemnizare de chirie, în sumă de : 240, 300, 360, 420, 480, 540, 600 cor., după clasa în care se află comuna.

Dintr'o clasă de salar în cealaltă se trece prin avansare, dintr'o gradație în cealaltă în mod automat, din 4 în 4 ani. Avansarea urmează numai dacă învățătorul o merită. Meritul îl stabilește inspectorul regesc în înțelegere cu autoritățile confesionale pe baza rezultatelor dovedite cu prilejul inspecțiilor de peste an. In caz de divergență de păreri decide părerea inspectorului.

Salarele le plătesc susţinătorii de şcoală. Dacă aceştia nu sunt în stare a le plăti în întregime, cer subvenţie dela Stat. Statul subvenţionează şcolile comunale, confesionale şi particulare, dacă acestea dovedesc că sunt sărace, şi că atât localul şcoalei cât şi învăţătorul corăspund aşteptărilor statului. Statul votează ajutorul la propunerea comisiei administrative, care opinează pe baza raportului inspectorului. Dacă statul dă unei şcoale subvenţie mai mare de 200 cor. pe an, instituirea învăţătorului atârnă de aprobarea ministrului.

Partea pe care o dă comuna bisericească în salarul învăţătorului, se ia sau din vre-un fond special al bisericii (s. e *fondul şcolar*), sau din ajutorul dela consistor, sau, în „fundul regesc", dela Universitatea săsească sau, apoi, din repartiţie.

Sinodul parohial stabileşte adecă an de an contribuţia bisericească pe care trebue să o plătească credincioşii pentru acoperirea salarului învăţătoresc şi care poate fi, şi e de fapt, mai mare de 5°|₀ dela darea directă. (In baza unei ordonaţiuni ministeriale fiecare cetăţean e dator să plătească pentru susţinerea şcoalei primare 5°|₀ după darea directă. Dacă într'un sat biserica nu susţine şcoală, cele 5°|₀ se plătesc pentru şcoala de stat). Repartiţia aceasta e diferită, dela o comună la alta, şi ea se face după criterii diferite. Intr'un sat ea e egală pentru toţi, într'altul ea se face după clase, cari sunt 2, 3, 4, 5 sau şi mai multe la număr, după averea fiecăruia. Intr'alte sate iarăş plătesc numai oamenii cari au copii de şcoală.

Repartiţia o încasează „epitropul" bisericii, care se îngrijeşte apoi ca învăţătorul să-şi capete salarul regulat. Se întâmplă însă foarte adeseori că, din cauza sărăciei poporului, repartiţia nu se poate încasa regulat şi aşa învăţătorul nu-şi capătă leafa de cât cu mare greu. Se întâmplă uneori că oa-

menii nu vor să plătească, din cauză că nu-s mulţumiţi cu învăţătorul, sau şi din alte cauze. Când repartiţia nu se poate încasa prin organele parohiale, lista de repartiţie se transpune prin oficiul parohial, organelor administrative, primpretorului, care o încasează cu forţa (prin execuţie).

Subvenţia dela stat învăţătorii o încasează lunar, prin oficiile de dare ale statului, cea dela comuna bisericească lunar sau trilunar, sau de cele mai multe ori „cum se poate".

In foarte multe comune (30—40%) învăţătorii sunt şi *cantori* (cântăreţi la biserică). *Venitele cantorale* se socotesc în salarul învăţătoresc. D. e. un învăţător care are, după lege, leafa de 1200 cor. şi-o capătă astfel: 260 din cantorat, 340 din fondul bisericii şi din repartiţie şi 600 subvenţie de la stat.

Dacă o comună bisericească dă în salarul învăţătoresc 600 cor., statul dă nu numai restul de până la 1200, ci şi toate gradaţiile ce urmează din interval în interval. Subvenţia dată de stat şcolilor confesionale române se poate evalua pentru moment, la 2 milioane de cor. pe an.

h. Pensionarea învăţătorilor.

Chestiunea pensiei învăţătorilor se bazează pe art. XXXII din 1875, şi mai ales pe art. XLIII din 1891.

Drept la pensie au toţi învăţătorii, cari corespund legilor şcolare. La pensie întreagă se trece după 40 de ani de serviciu.

După 10 ani de slujbă (în care se socoteşte şi timpul de serviciu militar, precum şi cel petrecut ca prisonier de răsboiu) un învăţător se poate pensiona cu 40% din salarul său propriu zis. Pentru fiecare an care trece peste 10, se

adaogă 2%. Se înţelege că înainte de 40 de ani se pot pensiona numai cei constataţi bolnavi sau incapabili.

Invăţătorii pot fi pensionaţi din oficiu, în caz că se constată incapacitatea lor. In loc de pensie li se poate da şi o *excontentare finală.*

Pensiile văduvelor. Văduva unui învăţător care a servit cel puţin 10 ani şi a trăit cu ea cel puţin un an, e de 50 la sută după salariul de 1200 şi de 20 la sută după suma care trece peste 1200. Pensia începe a o primi la o jumătate de an după moartea soţului ei, şi din ea e datoare a susţinea, şi copiii din căsătoriile anterioare).

Pensiile orfanilor. Dacă un învăţător a servit cel puţin 10 ani, copii lui orfani primesc pensie. In caz că ei sunt cu totul lipsiţi, pot căpăta şi după cinci ani serviţi de tatăl lor. Copiii orfani numai de tată primesc a 6-a parte din ajutorul pentru văduvă, dar pensia tuturor orfanilor laolaltă nu poate fi mai mare ca a văduvei. Copiii orfani de ambii părinţi mai primesc pe lângă asta încă 50 cor. Dacă ambii părinţi li-au fost învăţători primesc 100 cor. De obiceiu însă aceşti orfani sunt crescuţi în orfelinate.

Veniturile fondului de pensie. 1. Invăţătorul nou numit sau ales plăteşte la început 5 la sută după salariul său. 2) Dacă intră într'o nouă clasă sau gradaţie de salar mai plăteşte 50 la sută din diferinţa de salar. 3) Invăţătorii cari se pensionează şi au neveste sau copii, pentru odată plătesc totdeauna 2 la sută din pensia pe care o primesc. 4) 2 la sută pe an din pensia fiecărui învăţător pensionat. 5) Fiecare susţinător de şcoală plăteşte an de an pentru fiecare învăţător 24 cor. 6) Tot acesta plăteşte când învăţătorul iese la pensie 20 cor., odată pentru totdeauna. 7) 3 la sută din ajutorul dat de stat la zidirea localului, pe

timp de 15 ani. 8) In sfârşit statul alimentează an de an fondul de pensii, şi anume din 1875—78 cu câte 100.000 de cor., dela 1878—1880 cu 200.000, dela 1880 până azi cu 300.000 cor. iar dela 1908 încoace, ca despăgubire pentru taxa de înscriere de 30 fil., încă 700.000 cor. pe an.

Toţi învăţătorii sunt *datori* să se înscrie la fondul de pensie al Statului.

i. Serviciul militar al învăţătorului.

Pe baza art. de lege XXX din 1912 învăţătorii sunt datori să facă serviciu militar timp de un an, ca „voluntari", pe cheltuiala Statului, şi anume toţi la honvezi (armată ungurească pentru apărarea ţării). Intr'un an ei pot ajunge ofiţeri.

Inainte de 1912 învăţătorii serviau numai câte 2 luni de zile, vara, în vacanţele cele mari.

2. Şcoalele comunale.

Fiecare comună care susţine şcoală e datoare să se îngrijească de un fond special pentru aceasta. La acest fond se adaogă şi partea de pădure sau păşune comunală, ce se rupe anume pentru şcoală cu ocazia segregării, şi care parte trebue să fie cel puţin a o suta parte a întregei păduri sau păşuni. La acest fond se mai adaogă şi o parte a veniturilor comunei, apoi excedentul anual rămas după acoperirea cheltuielilor cerute cu susţinerea şcoalei, precum şi din donaţii etc.

Şcoalele comunale sunt administrate de un „scaun şcolar", compus din delegaţi ai reprezentanţei consiliului comunal, care îl alege şi pe învăţător. Ele pot fi subvenţionate de Stat, după cum şi sunt aproape toate. După legea dela 1868 *limba de*

predare ar fi să fie cea a locuitorilor comunei, totuş în ultimele trei decenii toate şcoalele comunate nouă au fost silite să ia limba maghiară ca limbă de propunere. — Şcolilor comunale statul le dă ajutor şi la clădirea localului, şcolilor confesionale nu. Locuitorii comunei sunt datori să contribue la zidire cu lucru şi cu cărăuşii. Când localul e gata, tot comuna e datoare să-l asigure contra focului.

Planul de învăţământ pentru şcolile comunale e aproape identic cu cel pentru şcolile de stat. Religia o predau preoţii.

Autorităţile de a doua şi de a treia instanţă sunt identice cu cele ale şcolilor de stat.

3. Şcolile primare de stat.

Şcoli primare de stat există dela 1868 încoace. După legea din acel an, limba de propunere ar trebui să fie limba majorităţii copiilor, în comunele româneşti deci limba românească. In realitate n'a existat şi nu există nici o singură şcoală de Stat cu limba de propunere românească. In toate învăţământul se predă exclusiv ungureşte.

In August 1914 s'a publicat un ordin ministerial, care admite şi întrebuinţarea limbei române, ca limba auxiliară în primele două clase şi ca materie de învăţământ în următoarele 3 clase (în ultima nu, nici în şcoala de repetiţie), într'un număr de 4—5 ore pe săptămână. Predarea limbei române e legată de atâtea condiţii anevoioase, încât ea, probabil că va rămânea numai pe hârtie. In cursul anului 1914|15 de fapt ea nu s'a predat nici într'o singură şcoală!

Materiile predate în şcoala de stat sunt aceleaşi cu cele din şcolile confesionale, numai numărul de ore pentru unele

materii e ceva mai mare. Şi anume: Religia 3, scris şi cetit (unguresc) 12, Aritmetica şi Geometria 6 jum., Exerciţii intuitive 1 jum. Geografie 3, Istorie şi Constituţie 1 jum., Istorie naturală, Fizică şi Economie 1 jum., Cântări 1, Gimnastică 1, Desem şi lucrul manual 1.

Pe învăţătorii dela şcoalele de stat îi numeşte ministrul. In timpul din urmă se lucrează în minister la o reformă a administraţiei învăţământului, în sensul ca pe învăţătorii de stat să-i numească comitele suprem (prefectul), respective organele administrative comitatense.

Religia în şcolile de stat o predau preoţii confesiunilor respective, în limba maternă a elevilor. Ordinaţiunea lui Apponyi dela 1908 conform căreia religia trebuia să li se predea elevilor nemaghiari şi în limba maghiară, a fost anulată la 1914. Pe cateheţi îi numeşte Consistorul. Ei primesc şi o mică remuneraţie dela stat (80—150 cor. pe an).

4. Şcoli susţinute de particulari sau de societăţi.

Şi particularii sau societăţile pot înfiinţa şi susţinea şcoli cu drept de publicitate. Cei cari vor să înfiinţeze astfel de şcoli sunt datori să comunice ministrului planul de învăţământ cel puţin cu o lună înainte, dând prin el garanţiile că şcoala va fi la acelaş nivel cu celelalte şcoli publice. Şcoli cu un program redus, sau şcoli ai căror iniţiatori nu dovedesc competinţa lor în chestii şcolare, nu se tolerează. Şcoli particulare cu caracter confesional nu se pot înfiinţa.

Statul subvenţionează şi şcolile particulare. Astfel de şcoli a înfiinţat în Ungaria mai ales societatea culturală maghiară *MKE*, care urmăreşte maghiarizarea locuitorilor de alte naţionalităţi.

Limba de predare o stabilesc susţinătorii. Leafa învăţătorilor e cea fixată prin legile ţării pentru şcolile primare.

5. Autorităţile de stat.

Autoritatea de prima instanţă e, pentru şcolile comunale *scaunul şcolar*, pentru cele de stat *curatoratul*.

Membrii scaunului şcolar trebue neapărat să ştie scrie şi ceti. Ei sunt cel puţin 9 la număr şi se aleg pe câte 3 ani. In scaunul şcolar comunal mai sunt şi membri naturali: preoţii singuraticelor confesiuni, precum şi directorul şcoalei, apoi medicul cercual şi învăţătorul de economie. Dacă şcoala are 15 învăţători, aceştia deleagă 2 reprezintanţi ai lor în scaunul şcolar. Nu pot fi membri ai scaunului şcolar, printre alţii, nici cei cari nu ştiu ungureşte, decât în cazul că nu sunt în comună destui cunoscători ai acestei limbi pentru ca să poată forma scaunul.

Hotărîrile scaunului şcolar, de caracter exclusiv administrativ, sunt valabile numai dacă le aprobă *inspectorul* (*revizorul*). Scaunul şcolar îi alege şi pe învăţători, şedinţa fiind condusă de un delegat al comisiei administrative. Pe învăţătorul ales îl întăreşte comisia administrativă.

Autoritatea de prima instanţă pentru şcolile de stat e *curatorul*. Membrii acestuia sunt numiţi în baza puterii date de ministru şi la recomandarea inspectorului, de către comitele suprem (prefectul judeţului), pe timp de şease ani. Numărul membrilor, afară de învăţătorii aleşi şi de membrii naturali, e cel puţin de 4 şi cel mult de 26, după cum află ministerul de bine. Membri naturali sunt: primarul comunei şi preoţii confesiunilor ai căror credincioşi trec peste 5 la sută. La şcoli nedivizate e membru din oficiu şi învăţătorul; unde sunt 6

învăţători, aceştia deleagă pe unul dintre ei, 15 pe 2, etc. Membrii numiţi depun jurământ. Curatoratul alege un curator (epitrop).

Afacerile curatoratului sunt de ordin administrativ. Totuş el are şi dreptul de a cerceta orele de învăţământ şi de a revizui şi registrele şcoalei relative la progres, etc.

Hotărîrile relative la şcoala comunală şi de stat se pot apela în timp de opt zile la *comisia administrativă comitatensă*. Fiecare comitát (judeţ) formează un „cerc de învăţământ". Comisia administrativă decide în afaceri dintre învăţător sau scaun şcolar şi părinţii copiilor, şi în genere, în toate chestiunile cari aparţin scaunului şcolar. In acestea din urmă decide ca for de a doua instanţă, în afaceri dintre scaun şi învăţător ca for de prima instanţă. Impotriva hotărîrei aduse de ea ca for de a doua instanţă, se poate apela la minister numai în cazul, când sentinţa adusă de ea diferă de a primei instanţe.

Din comisia administrativă face parte ca membru, afară de membrii aleşi de către congregaţie, şi *inspectorul* (revizorul).

Atribuţiile ei sunt: a) administrative, b) disciplinare şi c) judiciare. Ea decide în chestiile relative la salarul învăţătorului. Inainte, anume, de ce ar pârî un învăţător la comisia administrativă pe susţinătorul de şcoale pentru restanţă de salar, e dator să facă arătare primpretorului, care dacă găseşte arătarea motivată, dă ordin de execuţie împotriva susţinătorului. Susţinătorul poate apela la comisia administrativă, care ordonă cercetare la faţa locului. Atribuţiile comisiei administrative mai sunt, pe lângă cele amintite: să se îngrijească de aruncul de dare pentru şcoală, de inspectarea şcolilor confesionale prin inspectorii regeşti, de

ridicarea de şcoli nouă în locul celor necorespunzătoare, de controlarea socotelilor şcoalelor comunale şi de stat şi de înaintarea acestora ministrului. De două ori pe an ea trebue să raporteze despre toate acestea congregaţiei (consiliului judeţean).

In contra sentinţei comisiei administrative în chestii şcolare poate apela în termen de 15 zile la *judecătoria administrativă* din Budapesta, în contra celorlalte la *ministru*. Această udecătorie administrativă e mai mare uneori şi decât ministerul, căci unele chestii tranşate de minister (relativ la salare) se pot apela la ea.

6. Şcoala de repetiţie economică.

Afară de cursul de repetiţie al şcoalei poporale mai există şi *şcoli speciale economice*. Pe acestea sunt datoare să le ridice comunile, în cazul că locuitorii lor se ocupă cu agricultura, că o şcoală economică de alt caracter nu există, că numărul copiitor între 12—15 ani e cel puţin de 20, că dispune de teren pentru experienţele agricole şi că darea comunală nu e mai mare de 50 la sută. Terenul de experienţă trebue să fie de cel puţin 20 jugăre catastrale.

Şcoală de repetiţie economică, în legătură cu şcoala primară, trebue să fie în fiecare comună în care este şcoală de stat, în care numărul eopiilor între 12—15 ani ani e mai mare ca 20 şi care dispune de un teren de cel puţin 600 stânjini pătraţi loc arător.

In ambele aceste şcoli pot preda învaţământul învăţători cari şi-au câştigat, la cursuri anume, o calificaţie specială.

Cursul acestei şcoli e de 3 ani. Iarna ţine (dela 1 Noembrie — 31 Martie) o zi întreagă (7 ore), vara (1 August — 31 Oct.) o jumătate de zi (5 ore). După lege (XXVII|1907) limba

de propunere e exclusiv cea maghiară. Se poate preda şi religia, într'o oră pe săptămână. Invăţământul religios se poate preda, în urma unei ordinaţiuni din anul 1915, şi în limba română.

Invăţătorii sunt retribuiţi deosebit pentru instrucţia din şcolile de repetiţie economică.

7. Şcoalele pentru ucenici industriali.

Şcoli de meserii propriu zise, în general nu există în Ungaria. Meseriile se învaţă la meşteri. Ucenicii urmează numai cursuri serale la şcoli întocmite pe seama lor, în localităţi unde ei sunt în număr mai mare.

Art. de lege XVII din 1884 stabileşte anume că comunele cari au peste 50 ucenici industriali, sunt datoare să înfiinţeze pentru aceştia o şcoală specială, dacă confesiunea sau altcineva nu se îngrijeşte de o astfel de şcoală. Pentru aceste şcoli comunele pot impune un imposit de 2 la sută dela darea directă.

Toţi ucenicii sunt datori, pe răspunderea patronului, să cerceteze şcoala până când ies calfe.

In comunele unde sunt mai puţini ucenici de meserii, aceştia sunt obligaţi să urmeze cursurile în şcoala de repetiţie.

Autorităţi: 1) Autoritatea industrială -şi inspectorul regesc de şcoale, 2) Ministrul de culte, în înţelegere cu cel de comerţ.

Invăţători la aceste şcoli pot fi învăţătorii dela şcolile primare locale, pentru materiile industriale însă trebue să dovedească că au făcut cursuri speciale.

Timpul de şcoală: în două zile din săptămână câte 4 (de fapt 3) ore pentru diferite materii şi Dumineca (3 ore) pentru desemn. Confesiunile, dacă vor, pot să-şi puie şi ele câte o oră pentru religie, şi anume Dumineca, ceeace şi fac.

Şcoala constă din 3 cursuri (clase) şi dintr'un curs pregătitor. In cursul pregătitor se învaţă scrisul cetitul şi aritmetica (adesea sunt şi elevi analfabeţi). Anul şcolar e de 10 luni.

Limba de propunere poate fi numai cea maghiară, zice legea. In realitate se întrebuinţează şi alte limbi.

In cele trei clase planul de învăţământ e următorul:

Cl. I. 1 Lectură din geografie, istorie, igienă şi din sfera vieţii industriale. 2. Exerciţii de scris şi de concipiat. 3. Aritmetică şi Geometrie.

Cl. II. Lectură din Geografie, Constituţie, Istorie naturală, Fizică, Chimie şi Merceologie şi din literatură. 2. Corespondenţa industrială. 3. Aritmetică (dobânzi, calculul asociaţiei etc).

Cl. III. 1. Lectură din Fizică (Acustică, Optică, Electricitate) Chimie, Merceologie, Economie naţională şi din literatură. 2. Acte oficiale. 3. Contabilitate.

Afară de aceste şcoli mai sunt şi câteva şcoli speciale de meserii, unde se adâncesc produsele unui singur ram industrial.

8. Şcoli pentru ucenici comerciali.

Comunele în cari sunt cel puţin 50 de ucenici de prăvălii sunt datoare, în caz că nu se îngrijeşte altcineva, să susţie o şcoală anume pentru aceşti ucenici. Cursul e de 3 ani.

Timpul de şcoală e de cel puţin 7 ore pe săptămână (în 3 zile). Limba de propunere e cea ungurească.

In aceste şcoli pot intra elevi cari au terminat cele şease clase ale şcoalei primare sau două clase secundare sau civile. Prelegerile se ţin în localul şcoalei civile sau al celei comerciali, ale căror aparate le întrebuinţează, cu consimţământul susţinătorului de şcoală. Totuş, şcoala de ucenici trebue să-şi aibă colecţiile proprii tehnologice, precum şi o bibliotecă a sa.

Invăţători la această şcoală sunt în prima linie profesorii de la şcoale comerciale şi civile, şi numai în lipsa acestora pot fi şi învăţătorii dela şcoalele poporale.

Şi aici sunt trei clase, precedate de o clasă pregătitoare. Programul lor e:

Cl. I. Lectură de subiecte din viaţa ţării şi din trecutul ţării, din igienă şi din literatură. 2. Exerciţii stilistice. 3. Geografia generală a Ungariei. 4. Aritmetică. 5. Lucrări de birou şi contabilitate. 5. Caligrafie.

Cl. II. Lectura de piese din viaţa comercială a statelor mai înaintate; din Constituţia patriei, din Merceologie şi din Literatură. 2. Exerciţii stilistice. 3. Geografia ţărilor cu cari are Ungaria legături comerciale şi Geografia universală. 4. Aritmetică comercială şi lucrări de birou. 5. Contabilitatea. 6. Caligrafia.

Cl. III. Lectură de piese din viaţa comercială universală, din Economia politică, din Merceologie, din Fizică şi din literatură. 2. Aritmetică comercială. 3. Contabilitate. 4. Cambii. 5 Corespondenţă comercială şi 6. Caligrafie.

9. Şcoli poporale superioare şi şcoli civile.

Pe baza legii XXXVIII din 1868 fiecare comună cu peste 5000 locuitori e datoare a înfiinţa şi câte o şcoală poporală superioară, în care absolvenţii de 6 clase ai şcoalei poporale să mai înveţe încă 3 ani (fetele câte 2). Paralel cu aceste şcoli sau înfiinţat şi şcolile civile, foarte deaproape înrudite cu cele poporale superioare. Deosebirea e numai că şcolile civile au 4 clase şi în ele se intră cu patru clase primare, iar cele poporale superioare au 3, respective 2 clase, şi în ele se intră cu 6 clase primare. Scopul lor e comun: o cultură generală mai largă decât o pot da şcolile primare. Cu timpul şcolile poporale superioare au luat un caracter întru câtva de şcoli de agricultură. Ele sunt puţine la număr şi nu se bucură de nici o reputaţie. Şcoli poporale superioare româneşti nu sunt.

Şcolile civile au un program de studii apropiat de cel al gimnaziilor, numai cât nu se predă şi limba latină. Trecerea din şcolile civile în gimnaziu nu e grea şi se face adeseori (examen de diferenţă din limba latină). In unele şcoli de băeţi se predă, în mod facultativ, şi latina. Absolvenţii de 4 clase civile pot intra în şcoala normală, şcoala militară, şcoala comercială ş. a. Sunt şcoli civile de băeţi şi de fete.

Iată programul unei şcoli civile de fete (Beiuş, românească, greco-catolică):

OBIECTELE	CLASA				Suma
	I	II	III	IV	
Religiunea	2	2	2	2	8
Limba română	4	4	4	4	16
„ maghiară	4	4	4	4	16
„ germană.	2	3	3	2	10
Aritmetica şi Geometria . . .	3	3	2	2	10
Istoria.	—	—	2	3	5
Geografia.	2	2	2	—	6
Istoria naturală.	2	2	—	—	4
Chimia şi Mineralogia. . . .	—	—	3	—	3
Fizica.	—	—	—	2	2
Igiena.	—	—	—	1	1
Economia.	—	—	—	2	2
Desemnul	2	2	2	2	8
Caligrafia	1	1	—	—	2
Lucrul manual.	2	3	3	3	11
Cântul	1	1	1	1	4
Gimnastica.	1	1	1	1	4
Laolaltă . . .	26	28	29	29	112

10. Preparandiile (Şcolile normale).

Cursul preparandiei (şcoalei normale) e de 4 ani. In şcoala normală se intră cu 4 clase de gimnaziu, şcoală reală sau şcoală civilă. In legătură organică cu fiecare şcoală normală e o şcoală primară de aplicaţie cu 6 clase.

Programa de studiu în preparandiile româneşti e, cu mici deosebiri, următoarea (preparandia din Blaj):

Studiu extraordinar: l. franceză, în câte 2 ore pe săpt. p. clasele II—IV. De fapt e numai pe hârtie.

MATERIILE DE INVĂŢĂMÂNT	CURSUL				Suma orelor
	I	II	III	IV	
	ore				
Religiunea	2	2	2	2	8
Pedagogia	2	3	3	2	10
Practica educaţiunii . . .	—	—	2	6	8
Limba şi lit. română . . .	2	2	2	2	8
„ „ „ maghiară . .	4	4	4	4	16
„ germană.	2	2	2	2	8
Matematica	4	3	2	3	12
Geografia.	2	2	2	—	6
Istoria.	3	3	2	—	8
Constituţia patriei. . . .	—	—	—	2	2
Istoria naturală şi chimia .	3	3	4	—	10
Fizica	—	—	2	3	5
Igiena.	—	—	—	1	1
Economia	2	2	2	2	8
Desenul liber	3	3	2	2	10
Caligrafia.	1	1	—	—	2
Cântările biseric. şi Tipicul.	2	2	2	2	8
Muzica vocală şi instrumentală	4	4	4	4	16
Gimnastica	2	2	2	2	8
Laolaltă . . .	38	38	39	39	154

In şcolile normale se dă mare atenţie şi cântărilor bisericeşti şi Tipicului. Aceasta din motivul că învăţătorii au să fie ş cantori (cântăreţi bisericeşti), sau au să cânte cel puţin din când în când în strană. Preparanzii (normaliştii) ortodoxi merg în cursul studiilor, de două ori pe zi la biserică, dimpreună cu teologii.

In şcolile normale greco-catolice din Gherla şi în cea din Oradea mare, care e „regeascä-catolică", câteva studii se predau în limba maghiară (anume: Limba maghiară, Istoria, Geografia, Constituţia, Economia). Profesorii acestor şcoli sunt toţi preoţi, cari, bine înţeles, au şi calificaţia pentru şcoli normale.

Şcolile normale româneşti sunt inspectate de comisari consistoriali. Dreptul de a le inspecta îl au şi inspectorii (revizorii) şcolari ai judeţelor respective. Este şi un comisar ministerial permanent pentru şcoli normale româneşti (Dr. I. Siegescu, profesor de limba română la Universitatea din Budapesta, deputat în Camera ungară şi consilier de curte al Regelui).

La finea fiecărui an se dau examene din fiecare materie, sub presidenţia unui comisar consistorial. Despre examenele de calificaţie, s'a vorbit în capitolul „Pregătirea invăţătorului".

Profesorii dela şcolile normale româneşti, afară de cei din Sibiiu, n'au salare corespunzătoare. Ministrul s'a oferit a le da întregirea la suma pe care o au profesorii dela şcolile de stat, dar numai cu condiţia ca în şcolile româneşti, patru materii să se predea în limba maghiară. Autorităţile bisericeşti au refuzat propunerea aceasta. Consistorul mitropoliei ortodoxe a hotărât, în şedinţele lui din Septembrie a. c., să ceară din nou ajutor de stat, fără însă să cedeze din punctul de vedere al Bisericii.

In şcoalele româneşti pot fi învăţători şi absolvenţi ai preparandiilor străine. Pentru a putea fi aleşi definitivi se cere însă să-şi „*nostrifice*“ înainte, diploma, la o preparandie românească. Nostrificarea (echivalarea) constă într'un examen din Religie, Limba română, Cântările bisericeşti şi Tipic.

Din toamna trecută avem o preparandie greco-catolică de fete la Lugoj, iar dela 1 Sept. 1915, una la Gherla. Ambele sunt cercetate de fete de ambele confesiuni. Până acum puţinele învăţătoare române — ortodoxe cu totul 100, greco-catolice pe jumătate atâtea — îşi făceau studiile în şcoli normale straine.

Organizarea şcolilor normale de stat e, cu mici deosebiri, identică cu a celor româneşti. In cele din teritorul românesc e vorba, după promisiunea contelui Tisza, să se introducă şi limba română, ca materie de învăţământ, dar după experienţele de până acum, nu putem crede că această măsură, daca se va executa vre-odată, să se execute cu vre-un folos pentru cultura poporului nostru. Dovadă pentru aceasta e preparandia de stat din Deva, înfiinţată la 1868 de ministrul Eötvös, în care limba română era la început limbă de propunere, pentru ca după câţiva ani ea să fie redusă la materie de învăţământ şi după un alt şir de ani să fie scoasă cu totul din şcoală....

III. INVAŢAMÂNTUL SECUNDAR.

Invăţământul secundar (de fapt se zice: „şcolile medii“) are în Ungaria o vechime de peste 300 de ani. Şi acest ram de învăţământ a fost cultivat, la început, timp îndelungat de diferitele biserici, cari au lucrat mai ales prin ordinile lor de călugări benedictini, piarişti, cistercienzi, premontrenzi etc. Până în sec. XIX limba de propunere în şcolile secundare era limba lati-

nească. Pe la jumătatea veacului al XIX i-a luat locul limba germană, în baza proiectului de lege austriac dela 1850, numit *„Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich"*. Legea această austriacă, obligatoare şi pentru Ungaria, a întrodus pe lângă gimnaziile de până aci (sub cari se înţelegeau şi se înţeleg şi astăzi liceele clasice), şi şcolile reale, cari există şi astăzi. După „transacţiunea" dela 1867 gimnaziile şi şcolile reale, până aci germane, se maghiarizează. Ministrul T. Paŭler modifică, la 1871, planul de învăţământ pentru şcolile secundare, dar organizaţia acestora o lasă aproape neschimbată.

Organizaţia de azi a gimnaziilor (liceelor) şi a şcolilor reale se datoreşte ministrului de culte A. Tréfort, care li-a pus bază la 1879 şi care a făcut, la 1883, art. de lege XXX care e, de fapt, legea pe care se bazează întreg învăţământul secundar de azi. Legea aceasta a dat o bază *unitară* tuturor liceelor cari până aci erau diferite, şi *le-a pus în serviciul statului ungar*. Această lege stabileşte un plan de învăţământ unitar; impune predarea limbei maghiare în toate liceele confesionale şi predarea istoriei literaturei maghiare în clasa VII—VIII în limba maghiară; introduce în acestea inspecţia prin organele statului şi calificarea tuturor profesorilor din partea statului şi pune în vedere susţinutorilor de şcoale ajutorul Statului, cu anumite condiţii.

Conform acestei legi şcolile secundare se aduc în trei feluri de raporturi faţă de Stat, aşa că avem trei feluri de şcoli:

1. *Şcoli secundare la dispoziţia Statului.* Acestea sunt: a) şcolile înfiinţate şi susţinute de Stat şi b) şcoli înfiinţate de confesiunea romano-catolică şi susţinute de „fondul de studii ungar". „Fondul de studii" a fost înfiinţat la 1773, prin con-

fiscarea averii deşuiţilor. La 1895 acest fond la care s'au adăogat şi alte donaţii, era de 40 de milioane coroane.

Şcolile acestea atârnă în toate privinţele, de Stat.

2) *Şcoli sub conducerea Statului.* Acestea sunt: şcolile comunale, particulare, fundaţionale, romano-catolice (afară de cele susţinute de „fondul de studii ungar“ şi de Statul catolic ardelean) şi greco-catolice.

Aceste şcoli se deosebesc de cele de sub No. 1 prin faptul că susţinătorii de şcoală dispun înşişi de dreptul de a numi pe profesori, de a ridica localuri de şcoală etc., cu rezerva aprobării ministeriale. Disciplinarea profesorilor dela liceele confesionale o au consistoriile, în celelalte ministrul.

In ce priveşte partea de învăţământ, asupra acesteia dispune Statul (limba de propunere, manuale, orar etc.)

3) *Şcolile autonome*, ale Românilor gr.-or., ale Saşilor, ale Statului catolic ardelean şi ale reformaţilor. Cu toată autonomia lor, Statul are şi în aceste şcoli dreptul de control asupra întregei activităţi pe care ele o desfăşură.

1. „Gimnaziile“ (liceele).

Până la 1850 toate „şcolile medii“ erau licee clasice, în care limba latină era şi limbă de propunere. In acel an s'au creat şi şcoli reale (fără limbă latină), dar ele n'au luat nici până în ziua de astăzi un avânt păgubitor liceelor. Numărul liceelor clasice e şi azi cu mult mai mare decât al şcolilor reale (155 licee şi 28 gimnazii faţă de 27 şcoli reale cu curs complet de opt ani şi 5 numai cu curs inferior), ceeace e o urmare firească a desvoltării istorice a învăţământului şi a spiritului public al ţării. Caracteristic pentru ambele acestea e faptul că aproape în jumătate şcolile reale se predă, în mod facultativ, şi limba latină.

Art. XXX din 1890 a introdus pentru elevii din clasele V—VIII ale liceelor facultatea de a alege între limba greacă şi între anumite studii suplinitoare de limba greacă şi anume: învăţarea mai pe larg a literaturii maghiare, învăţarea, în limba maghiară, a anticităţii clasice şi desemnul, în cursul superior. Cei cari urmează cursul suplinitor de limba greacă se pot aplica la următoarele cariere: drepturi, medicină, teologie (afară de facultatea teologică dela universitate), filosofie (afară de ramii: lingvistic, filozofic şi istoric), tehnică, montanistică, silvicultură, agronomie, cariera militară, perceptorat, finanţe, calea ferată, poştă şi telegraf.

Cu toată această înlesnire făcută în detrimentul culturii clasice, sunt puţini acei elevi, cari nu urmează limba greacă, şi după constatări repeţite, aceşti elevi sunt, în majoritatea lor, cei mai slabi.

In anul trecut ministerul de instrucţie a început să facă pregătiri pentru o nouă reformă a învăţământului secundar, în sensul ca rolul limbilor clasice să se reducă, începând limba latină numai în cl. III şi dând în schimb atenţie mai mare limbii maghiare, limbilor moderne, geografiei şi ştiinţelor naturale.

2. In ce priveşte *limba de predare*, în liceele româneşti,— Beinş, Blaj, conf. gr. cat.; Braşov gr. or. Năsăud, fundaţional şi Brad (gimnaziu gr. or.)—limba de predare e cea românească. Excepţie formează liceul din Beinş, unde, în cursul superior, limba de predare e cea ungurească pentru toate materiile, afară de religie şi l. română. Şi în cursul inferior se propune ungureşte istoria şi geografia. Şi la Năsăud se propun în limba maghiară studiile suplinitoare de limba greacă.

In liceele de stat limba de propunere e cea ungurească.

In multe din liceele din teritorul locuit de Români se predă, în mod facultativ, şi limba română, dar felul cum se predă e revoltător. E mai mult o maltratare a limbei române, decât o cultivare a ei.

3. *Religia* se predă româneşte, prin cateheţi numiţi de consistorii. In liceele de stat ei capătă remuneraţie de 140 cor. pe oră, dacă sunt în posturi sistemizate, altfel 100. cor. Un moment vrednic de remarcat e că liceele reformate (Orăştie, Aiud etc.) nu permit nici astăzi ca instrucţia elevilor români să se facă în româneşte, ci pretind ca ea să se facă în ungureşte.

4. *Profesorii* de liceu se pregătesc precum se arată în capitolul: „Pregătirea profesorilor". In ce priveşte instituirea lor: la gimnaziile din Braşov şi Brad îi alege reprezentanţa (eforia) şcoalelor şi-i întăreşte consistorul; la liceele gr.-cat. îi aleg consistoriile, iar la Năsăud îi numeşte ministrul, la recomandarea comitetului fondului grăniţeresc, care susţine liceul. In celelalte şcoli confesionale pe profesori îi aleg consistoriile iar pe cei dela liceele de stat îi numeşte ministrul.

Profesorii au cel puţin 18 ore de lecţii pe săptămână. In ce priveşte salarul, salarul fundamental e de 2400 cor. pe an, plus indemnizare de locuinţă de 800 cor., Gradaţiile sunt de 10 la sută după salar, şi se succed din 5 în 5 ani.

La toate liceele româneşti dă, începând cu anii din urmă, şi statul „întregire" la salare. Aşa d. e. pentru profesorii din Braşov statul dă 20.000 cor., pentru cei din Blaj 16.090 cor.

Profesorii dela liceele româneşti sunt înscrişi la fondul de pensii al statului. Anii de servìciu 30.

Salarele profesorilor plătiţi de Stat sunt, pe baza art. de lege IV din 1893, egale cu ale funcţionarilor de stat de clasa a IX şi a VIII. In cadrul fiecărei clase sunt două, respective

trei gradaţii : Clasa IX 2400 şi 2600 cor.; cl. VIII 2800, 3200 şi 3600 cor. Afară de salar profesorii mai au indemnizare de chirie de 400—1000 cor. pe an şi gradaţii de câte 200 cor. din 5 în 5 ani. Dintr'o clasă în ceealaltă înaintarea se face pe baza meritului, dintr'o gradaţie în cealaltă în mod autonomat. După 30 de ani de serviciu profesorii trec la pensie cu salarul întreg.

5. Profesorii dela liceele ungureşti din ţară au o *reuniune* a lor, care ţine congrese anuale. Au şi reviste de specialitate etc. Profesorii români n'au o reuniune a lor. In timpul din urmă ei s'au grupat în cadrul *„Secţiei şcolare a Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român"* din Sibiiu, şi au început să agite unele chestiuni de învăţământ secundar, până aci aproape cu totul neglijate.

6. *Directorii liceelor* sunt definitivi şi au un drept de jurisdicţie destul de larg. Cele mai multe chestiuni ale şcoalei e rezolvă ei. Pentru cele mai importante se cere aprobarea autorităţilor superioare.

Directorii sunt egali în salare cu funcţionarii de stat de cl. VIII şi a VII. Cl. VIII cu două gradaţii: 3200 şi 3600 cor.; cl. VII trei gradaţii 4000, 4400 şi 4800. Indemnizarea de chirie e de 500—1200 cor. — De câţiva ani încoace li se dă, atât directorilor, cât şi profesorilor, un adaos de scumpete de 25 la sută.

7. Pentru funcţionarea normală a şcoalelor secundare, Ungaria e împărţită în *12 circumscripţii şcolare*, în fruntea cărora stă un *prodirector*, sau *director suprem*, numit cu decret regal, în mod definitiv Paragraful *45* al art. de lege XXX din 1883 fixează astfel datoriile şi jurisdicţia prodirectorilor: 1. Ei au să supravegheze învăţământul şi rezultatele pe cari le

dă acesta; supraveghează respectarea legilor şcolare şi a îndeplinirei dispoziţiilor ministeriale, 2. Conduc examenele de maturitate (bacalaureat), şi îngrijesc ca în caz de împiedecare, ministerul să numească alţi delegaţi în acest scop, 3) Raportează ministrului despre starea şcoalelor secundare, despre resultatele învăţământului şi despre eventualele necesităţi nouă pe terenul învăţământului. — Ord. min. No. 18.025 din 1884, fixează mai amănunţit datoriile prodirectorilor, iar ord. 10.901 din 1912 adaogă unele lucruri nouă (ca d. e. prodirectorii sunt îndatoraţi a ţinea în fiecare an conferinţe cu directorii şcolilor secundare relativ la starea şi trebuinţele şcolare; admiterea la examene particulare, de corigenţă etc, aprobarea hotărîrilor conferinţelor profesorale, admiterea la examenul de maturitate, acordarea de concedii profesorilor ş. a. In general toate facerile şcolare ale singuraticelor şcoli secundare de sub No. 1 şi 2, se rezolvă prin prodirectorul, care pe unele le rezolvă, singur iar pentru altele cere avizul ministrului.

Pentru ca sfera de competenţă a prodirectorilor să se poată vedea mai bine, reproducem aci, din *Anuarul gimnaziului gr. cat. din Beinş* pe anul 1913—14, următoarele „acte şi hotărâri" ale prodirectorului, privitoare la acest liceu, cu observarea că şcolile confesionale autonome, cum sunt cele gr. or., evangelice, reformate etc., depind mult mai puţin de prodirector, decât cele de stat, şi cele conduse de stat.

„28 Iun. Nr. 1442. Şcoli din ţări străine de a face excursiuni pe aici, să se încunoştinţeze imediat direcţiunea sup. (91500—1913).

8 Iulie Nr. 1671. A luat la cunoştinţă protocolul conferinţei profesorale de închiare, cu observarea că acuma nu sunt aşa mulţi în secunde ca între an.

11 Iulie. Nr. 1718. Retrimite recursurile celor cu 2 secunde.

14 Iulie. Nr. 1788. Retrimite matricula maturităţii 1912—1913, aflată în ordine.

6 August Nr. 2016. Crainic Ştefan a primit concediu să coreagă din limba magiară de pe cl. VI. încă în 15—20 August, ca să poată fi primit în finea lui Aug. la apotecă, căci din 1 Sept. 1913, se vor recere 8 clase de gimnaziale (125.421—1913).

11 August Nr. 2072. Alexiu Olar poate pune examen corector de maturitate din l. română în gimn. rom. cat. de Nagy-Vàrad (124899|1913).

15 Sept. Nr. 2404. Pentru biletele de tren de acuma înainte se poate recurge din 1 Oct. — 31 Dec.

5 Oct. Nr. 2818. Dolga Florian poate pune examen de emendare din cl. VII. Adecă tinerul, care a pus examen privat sau suppletor în August şi a obţinut din unul, sau două studii nesuficient, numai Inaltul Ministeriu poate să conceadă coregerea. (150277|1913).

5 Oct. Nr. 2868, Se întreabă că muzeul fizic e înzestrat cu telegraf fără sirmă Marconi şi dacă ar fi cu care staţiune de astfel ar potea comunica. (4159|1913 prezidenţial minist.).

16 Nov. Nr. 3310. Camil Selăgean profesor poate fi membru în direcţiune la „Népbank," dar să nu fie impedecare la gimnaziu.

23 Dec. Nr. 3600. Vizitatorul ministerial pentru l. măgiară la gimnaziul de Beiuş pe anul şcol. curent 1913|1914 va fi Magn. Domn Dr. Négyesy László profesor de universitate în Budapest. A şi fost şi a fost foarte mulţumit (4990|1913).

24 Ian. 1914. Nr. 178. Să se deie opiniune până la 15 Febr. anul curent referitor la mauale pentru studenţii români

în gimnazii de stat. S'a dat, ca şi în gimnaziul nostru ar trebui ca manualele cu l. magiară să fie mai simple mai scurte mai concise şi în ştil mai uşor.

27 Ian. Nr. 195. In. Ministeriu a luat la cunoştinţă, că D-şoara Irina Ciortea crescătoare în internatul nostru rom. de fetiţe a propus dansul în gimnaziu pe lângă taxa moderată de 5 coroane în 6 săptămâni elevilor din clasele superioare, cari s'au anunţat voluntar. (198920|1913)

30 Ian. Nr. 217. Elevele privatişte în gimnaziu nu pot cerceta orele de prelegere, — numai la studii demonstrative, dacă ar primi concesiune ministerială (185344|1913).

28. Febr. Nr. 513. Se trimite vizitator ministerial pentru gimnastică D-l Ujhelyi Sándor inspector general de gimnastică A şi fost şi a aflat toate în ordine. (28683|1914. Minist.).

6 Martie. Nr. 345. A luat la cunoştinţă protocolul conf. II metodice, aprobând indejătările date de directorul gimnazial.

10 Martie. Nr. 622. Ioan Bele cu 4 clase gimn. şi cu diplomă de învăţător poate pune examen privat de pe cl. VIII diferenţial din cl. I—VII.

11 April. Nr. 931. La examenul de maturitate pe acest an şcolastic 1918—1914. e trimis de prezident Ilustritatea Sa Domnul Dr. Iosif Siegescu, conzilier aulic reg. deputat dietal şi profesor de universitate. (44404—1914. minist.).

27 April. Nr. 1022. Profesorul Nicolae Fabian poate fi în an. şcol. 1913—1614. în direcţiunea „Belényesi Takarékpénztár", dar trebue să recurgă în tot anul. Se înţălege că agendele să nu sufere jignire". (cf. Anuarul pg. 60—66).

8. *Literatura didactică* pentru cursul secundar în general e destul de slabă şi anume din două cauze: multe cărţi sunt traduse din ungureşte în mod servil, iar câte sunt originale

trecându-se foarte anevoe din cauza numărului mic de licee româneşti, se învechiesc în câţiva ani. Cărţile de geografie şi mai ales cele de istorie sunt deadreptul antiromâneşti. O listă complectă a cărţilor din chestiune am publicat în broşura mea: „Chestiunea manualelor în şcoalele noastre secundare" Sibiu, 1913.

In şcolile ungureşti literatura didactică e mai bună.

9. In toate şcolile secundare din Ungaria se obişnueşte a se ţinea la finea anului *examene*, iar la sfârşitul cursului liceal, *examenul de maturitate* (bacalaureatul), acesta din urmă în prezenţa unui delegat al ministrului.

10. In liceele de stat *programa de învăţământ* e aproape identică cu cea din şcolile confesionale, cu deosebirea, că în cele dintâi nu figurează şi limba română, decât ca obiect facultativ în unele din ele.

Materiile de învăţământ în liceele româneşti sunt astfel împărţite:

Liceul gr. cat. din Blaj:

OBIECTELE	CLASA I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Suma
Religiune	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Limba română	4	4	3	3	3	3	3	3	26
Limba maghiară	5	4	3	3	3	3	3	3	27
Limba latină	5	6	5	5	5	5	5	4	40
Limba greacă	—	—	—	—	4	3	3	3	13
Limba germană	—	—	3	3	3	3	3	2	17
Istoria	—	—	3	3	3	3	2	3	17
Geografia	2	2	2	—	—	—	—	—	6
Istoria naturală	2	2	—	2	2	3	—	—	11
Fizica.	—	—	—	—	—	—	4	4	8
Matematica	3	3	3	3	3	3	3	2	23
Geometria desemnativă. .	2	2	2	2	—	—	—	—	8
Filozofia.	—	—	—	—	—	—	—	2	2
Caligrafia	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Gimnastica	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Cântul bisericesc	1	1	1	1	1	1	1	1	8
Totalul orelor . . .	29	29	29	29	31	31	31	31	240

Liceul gr. cat. din Beiuş.

OBIECTELE	CLASA								Suma
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Religiunea	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Limba română	3	3	2	2	2	2	2	2	18
Limba maghiară	5	5	4	3	3	3	3	3	29
Limba latină	5	5	5	5	5	5	5	4	39
Limba greacă	—	—	—	—	4	4	4	4	16
Suplinit. de l. greacă . .	—	—	—	—	(4)	(4)	(4)	(4)	(16)
Limba germană	—	—	3	3	3	3	3	2	17
Istoria.	—	—	3	3	3	3	3	3	18
Geografia.	3	3	2	—	—	—	—	—	8
Istoria naturală.	2	2	—	3	3	3	—	—	13
Fizica	—	—	—	—	—	—	3	4	7
Matematica	3	3	3	3	3	3	3	2	23
Desemnul liniar (geometric).	2	2	2	2	—	—	—	—	8
Filozofia propedeutică . .	—	—	—	—	—	—	—	2	2
Caligrafia	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Gimnastica	2	2	2	2	2	2	2	2	16
La olaltă . . .	28	28	28	28	30	30	30	30	232

In școlile secundare ungurești programul e următorul:

OBIECTELE	CLASA								Suma
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Religia	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Limba maghiară . . .	6	5	3	4	3	3	3	3	30
„ latină	7	7	6	6	6	6	6	5	49
„ grecească . . .	—	—	—	—	5	5	5	4	19
„ germană	—	—	4	3	3	3	3	2	18
Istoria	—	—	4	3	3	3	2	3	18
Geografia . . . : . .	4	4	2	—	—	—	—	—	10
Istoria naturală	—	—	—	3	2	3	—	—	8
Fizica	—	—	—	—	—	—	4	4	8
Matematica . . , . .	3	4	3	3	4	3	3	2	25
Desemnul geometric . .	3	4	2	2	—	—	—	—	10
Propedeutica filozofică. .	—	—	—	—	—	—	—	3	3
Caligrafia	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Gimnastica	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Laolaltă . . .	28	28	28	28	30	30	30	30	232

O simplă comparație a programelor acestora ne arată că în școlile românești cultura clasică e mai redusă decât in cele ungurești, tot astfel învățământul istoric și geografic —și aceasta din cauza limbei ungurești.

2. Școalele reale.

Alături de liceele clasice mai sunt în Ungaria și școli reale. Ele datează dela 1850, dar organizarea lor actuală e dela 1883, art. de lege XXX (§ 26). Deosebirea între școlile reale și între licee e că în acestea, în locul limbilor cla-

sice se predă l. franceză, apoi se predau mai pe larg ştiinţele naturale, fizica, matematicile, geometria şi desemnul. Bacalaureaţii şcolii reale pot urma facultatea de ştiinţi, tehnica, montanistica, silvicultura, agronomia şi teologia ortodoxă. Cei cari fac ulterior examen din limba latină la vre-un liceu, pot urma şi facultatea de drept şi de medicină, iar cei cari fac examen şi din l. greacă, pot urma orice facultate, ca şi bacalaureaţii liceelor clasice.

La 1887 ministrul a introdus în 10 şcoli reale şi limba latină, în mod facultativ.

Noi avem o singură şcoală reală inferioară, la Braşov (gr. or.), cu următorul program:

OBIECTELE	Clasa				Suma
	I	II	III	IV	
Religiunea	2	2	2	2	8
Limba română	4	4	2	2	12
„ maghiară	4	3	3	3	13
„ germană	4	3	3	4	14
„ franceză	—	—	3	3	6
Geografia	3	3	2	—	8
Istoria	—	—	2	3	5
Aritmetica	3	4	3	—	10
Algebra	—	—	—	3	3
Geometria şi desemnul geometric	3	3	2	2	10
Istoria naturală	2	2	—	—	4
Fizica	—	—	2	—	2
Gimnastica	2	2	2	2	8
Caligrafia	1	1	—	—	2
Desemnul liber	—	—	2	2	4
Cântări (facult.)	—	—	1	1	2
La olaltă	28	27	29	27	111

Programul şcolilor reale ungureşti e următorul :

OBIECTELE	CLASA								Suma orelor
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Religiune	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Limba maghiară	5	5	3	3	3	3	3	3	28
„ germană	5	4	3	3	3	2	2	2	24
„ franceză	—	—	5	5	4	4	3	3	24
Propedeutica filozofică. .	—	—	—	—	—	—	—	3	3
Geografia	3	3	—	3	—	—	—	—	9
Istoria	—	—	3	—	3	3	3	3	15
Matematica.	3	4	3	4	5	4	4	3	30
Istoria naturală	2	2	—	—	2	3	3	—	12
Fizica	—	—	3	—	—	—	4	5	12
Chimia . , ...	—	—	—	2	2	3	—	—	7
Desemn şi Geometrie descriptivă	5	5	2	2	2	2	2	2	22
Desemn liber.	—	—	2	2	2	2	2	2	12
Caligrafie	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Gimnastică.	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Laolaltă . . .	28	28	28	28	30	30	30	30	

3. Şcoale superioare de fete.

Licee de fete nu sunt în Ungaria, afară de unul singur particular, în Budapesta. Fetele cari vor să urmeze studii mai înalte se pregătesc pe cale particulară şi dau examene la liceele de băeţi. Sunt însă un număr oarecare de „şcoli superioare de fete“ cu 6 clase, cu un program cam analog cu cel al primelor 6 clase reale. Tocmai în timpul din urmă se lucrează în minister în direcţia de a le complecta la opt clase şi a le preface în licee reale. Românească nu e nici una.

4. Şcoalele de comerţ.

Şcoale de comerţ propriu zise sunt în Ungaria numai şcoalele comerciale superioare şi Academia comercială, căci cele 98 de şcoli (serale) de ucenici comerciali, nu se pot socoti ca şcoli comerciale propriu zise. In şcoalele superioare de comerţ se intră cu 4 clase de liceu, reale sau civile. Cursul e de trei ani. Este şi o şcoală de fete (la Murăş-Oşorheiu). Programul de studii al şcoalei comerciale greco-ortodoxe române din Braşov e acesta:

	CLASA			Total
	I.	II.	III.	
Religia	1	1	1	3
Limba română	3	2	2	7
„ maghiară	3	3	3	9
„ germană	3	3	3	9
„ franceză	4	2	3	9
Geografia	2	2	2	6
Istoria	2	2	2	6
Matematica	2	2	2	6

	CLASA			Total
	I.	II.	III.	
Fizica	2	—	—	2
Aritmetica comercială	4	3	3	10
Lucrări de Birou comercial	1	1	1	3
Comptabilitatea	—	3	3	6
Corespondenţa comercială	2	2	2	6
Principii comerciale	2	—	—	2
Economie politică	—	2	2	4
Cunoştinţe de Drept	—	3	2	5
Chimia şi Merceologia	—	3	3	6
Caligrafia	2	—	—	2
Facultative: Limba italiană	—	—	1	1
Stenografia	2	2	2	6
Cântări	2	2	2	6
Gimnastică	2	2	2	6

Bacalaureaţii de şcoală comercială au următoarele drepturi:

1. Pot intra în cursul I al academiei agronomice din Magyarovár.

2. Din alte institute de felul acesta pot fi primiţi în cursul al doilea.

3. Pot urma Academia comercială orientală din Budapesta (curs de 2 ani), tot astfel Academia comercială din Budapesta şi din Cluj.

4. Pot intra în şcoala pentru pregătirea profesorilor de şcoale comerciale din Budapesta (curs de 4 ani).

5. Pot urma cursurile de comunicaţie regeşti - ung.

6. „ „ Academia de export din Fiume.

Funcţii:

1. Oficiile de poştă, până la postul de funcţionar superior.
2. Administraţie: posturi de oficial la monopolul de tutun, magaziner, conducerea cărţii funduare.
3. Oficii de Cassă: oficial la cassieriile centrale ale statului şi la oficiile de dare.
4. Controlori, contabili, revizori, cassieri, directori de bănci şi la munţi de pietate.
5. Pot face serviciul militar cu termin redus (1 an).

5. **Pregătirea profesorilor.**

Profesorii de liceu se pregătesc la universităţile din patrie, unde cursurile sunt de patru ani. Fiecare student în litere şi filosofie trebue să-şi aleagă cel puţin două materii principale, din care va avea să dea examene. Afară de aceste materii principale trebue să asculte şi anumite cursuri (colegii) secundare. După semestrul al putrulea dă primul examen, numit *„examen fundamental“*, iar după al optulea semestru dă al doilea examen, numit *„cenzură“* (licenţă). Studentul în filosofie trece dintr'un semestru într'altul, fără a fi dator să dea examene sau să facă colocvii. Colocvii sunt obligaţi a face numai bursierii, în fiecare semestru, ceilalţi studenţi fac numai dacă vreau. Şi fără să facă după semestrul al patrulea examenul fundamental, se trece în semestrele următoare. După opt semestre absolventul de filosofie obţine „absolutoriul“ (certificat de absolvire). Cineva poate fi profesor provizor şi numai cu examenul fundamental. Cei cari au şi cenzura, dacă au făcut un an de practică la vre-un liceu (gimnaziu), sau au fost profesori un an, se pot prezinta la ultimul examen, numit *„examenul pedagogic“* (examen de capacitate), care se face din pedagogie, psihologie, logică şi filosofie. In urma acestui examen pot fi aleşi sau instituiţi profesori definitivi.

Seminarii pedagogice universitare propriu zise nu există în Ungaria. Există însă trei şcoli practice (Budapesta, Cluj şi Pannonhalma) pentru cei ce vor să se facă profesori Studenţii nu sunt obligaţi să le urmeze, ci dacă vor fac practică în aceste şcoli sub supravegherea profesorilor lor, dacă nu, practica o fac singuri, pe socc'eala elevilor, ca profesori provizori sau supleanţi.

Examenele de profesor (fundamental, cenzura şi pedagogicul) se fac înaintea comisiilor, în fiecare an.

Doctoratul în filosofie se dă pe baza unei teze tipărită înainte de examen. Doctoratul se poate da şi fără ca candidatul să mai fi dat înainte vre-un alt examen.

Profesorii pentru şcoalele comerciale superioare se pregătesc într'un institut anume la Budapesta, cei *de şcoale normale* au de asemenea un institut special, tot la Budapesta.

Ambele categorii de profesori se pot pregăti însă şi la universitate.

IV. INVAŢAMÂNTUL SUPERIOR

Invăţământul suparior din Ungaria e organizat pe baze destul de largi şi temeinice. Numărul şcolilor superioare e aproape suficient.

1. Seminarele greco-orientale române.

Fiecare dieceză ortodoxă îşi are seminarul său, susţinut din mijloacele proprii, cu câte un mic ajutor dela stat, însă fără nici un control din partea acestuia. Cele trei seminarii ortodoxe nu sunt organizate uniform în toate privinţele. Fiecare se prezintă cu ceia ce i-a lăsat ca moştenire trecutul, împrejurările speciale în care s'a desvoltat şi situaţia specială a die-

cezei pe care o serveşte. De câtăva vreme încoace consistorul mitropolitan studiază modalităţile în vederea unificării planului de învăţământ şi a regulamentului de organizare.

Seminarul din Sibiiu, înfiinţat la 1811, a avut la început ca profesor pe însuşi Gheorghe Lazăr, care însă n'a putut sta multă vreme în serviciul lui. Ca şi celelalte două seminarii ortodoxe, cel din Sibiiu are două secţii: teologică şi pedagogică. De fapt, în biserica ortodoxă sub cuvântul „seminar" trebuesc înţelese două şcoli cu totul diferite unele de altele, având comun însă localul, directorul şi corpul profesoral. Intr'o secţie învaţă viitorii preoţi, în cealaltă viitorii învăţători.

In secţia teologică a Seminariului din Sibiiu, se primesc numai absolvenţi de liceu. Cursul e de trei ani. Limba de propunere e pentru toate materiile, cea românească. Nu se predă nici o altă limbă, nici modernă, nici clasică. La sfârşitul fiecărui an se dau, sub presidenţia unui comisar (delegat) consistorial, examene din fiecare materie. După terminarea cursului teologic absolventul dă şi un *examen de calificaţie preoţească,* în faţa unei comisiei numită de Consistor. Pe baza acestui examen obţine o diplomă, care-l îndreptăţeşte a concura la o parohie şi a fi hirotonit preot, în caz când e ales.

„Teologii" sunt obligaţi de un timp încoace, de când se simte lipsa de învăţători, să urmeze şi şcoala normală.

Pe baza legii ei au dreptul de a face examenul de calificaţie învăţătorească, fără a mai fi făcut şi examenele anuale. Astfel ei fac în anul I, examenul de calificaţie prescris pentru normaliştii de anul II; în anul al II cel pentru normaliştii de anul al III şi în anul III examenul pentru normaliştii de anul al IV, şi examenul de calificaţie.

Astfel, teologii ies din seminare deodată cu două diplome. Ce e drept până acum dispoziţia aceasta nu s'a observat regulat, dar în anii din urmă se stăruie cu tot mai bun rezultat în direcţia aceasta.

In seminarele din Arad (1822) şi Caransebeş (1865) se poate intra şi cu 6 sau 7 clase de liceu sau cu şcoala normală. Programul de studii e, cu mici deosebiri, identic cu cel dela Sibiiu. (cf. pagina 32—33).

2. Seminarele gr. cat.

Şi în acestea se intră cu opt clase, repectiv cu examenul de maturitate. Cursul e de patru ani. Elevii sunt toţi bursieri şi se aleg dintre concurenţi, prin Consistorii. Fiecare seminar e împreunat cu internat, de unde „teologii" pot ieşi numai cu greu în oraş.

Teologii poartă uniformă de preoţi (revereandă) şi-şi rad şi barba şi mustăţile. Toţi profesorii sunt preoţi. Programul de studii se deosebeşte de al seminariilor ortodoxe prin faptul că studiilor de limba română şi celor pedagogice nu li se dă aşa de mare importanţă, ci prevalează cu desăvârşire cele teologice. Se fac multe „exerciţii spirituale".

Limba de predare în seminarul din Blaj (1754) şi Oradea mare (1914) e cea românească, în cel din Gherla cea latinească. Româneşte se fac în acesta din urmă numai unele cursuri, mai secundare.

Profesorii sunt plătiţi cam egal cu cei dela liceu şi anume din fondurile bisericeşti. Seminarul din Gherla e susţinut, în parte, de „fondul de studii catolic".

Un număr oarecare de teologi gr. cat. îşi fac studiile în

institutele romano-catolice din Roma, Budapesta, Ungvàr, Timişoara şi Sătmar.

3. Şcoli de notari.

Cei cari vor să se facă notari trebue să fi absolvit liceul, apoi să fi făcut un an de practică pe lângă vreun notar în funcţiune. După anul de practică urmează un curs administrativ de un an la una din şcolile pentru acest scop. Astfel de şcoale există în Murăş-Oşorheiu şi în Cluj.

4. Academii.

In Ungaria sunt diferite şcoli superioare, în cari se intră cu bacalaureatul. Unele din ele sunt facultăţi, toate însă se numesc Academii.

a) Academii de drept.

Organizarea academiilor de drept e identică cu a facultăţilor de drept de pe lângă universităţi.

b) Academii comerciale.

In academiile comerciale se intră cu opt clase de liceu sau cu şcoala superioară de comerţ. Cursul e de 2 ani.

c) Academii de agronomie.

Se intră cu liceul complet. Cursul e de trei ani.

d) Academia militară,

Se intră cu şcoala militară sau cu opt clase de liceu.

5. Universităţile.

In Ungaria sunt 4 universităţi, şi anume în Budapesta, Cluj

(1872), Pojon (Pressbug) şi Dobriţin. Ultimele două s'au deschis în 1914 şi se completează numai succesiv cu diferitele facultăţi.

Cea din Budapesta are toate facultăţile; celei din Cluj îi lipseşte facultatea teologică.

La universitatea din Budapesta este şi o catedră de limba şi literatura română, precum şi un docent de limba română. O astfel de catedră există şi la Cluj. In ambele locuri însă catedrele sunt ocupate de români renegaţi, cari au ajuns la Universitate în urma legăturilor lor politice, şi cari nu sunt oameni de ştiinţă. Pentru filologia şi pentru istoria literară românească aceste catedre nu însemnează nimic.

La Universităţile din Ungaria cursurile se ţin pe semestre înscrierile studenţilor se fac tot pe semestre. Semestrele se încep : I. la 1 Septemvrie şi durează până la 1 Ianuarie, al II-lea dela 15 Ianuarie până la 31 Maiu. Fiecare student trebue să se înscrie în fiecare semestru din nou, plătind taxele reglementare. Se plăteşte o taxă colectivă (80 cor. pe semestru), nu pe „colegii", ca d. ex. în Germania.

Facultatea de filosofie are un curs de opt semestre. Examenele nu sunt obligatorii. Cine s'a înscris timp de opt semestre obţine la sfârşit „Absolutorul". — Ea nu e împărţită pe secţii bine determinate, ci studentul e liber să-şi aleagă şi să-şi combine specialităţile după cum îi convine mai bine. Mai pe larg, vezi la capitolul: „Pregătirea profesorilor".

La Universitatea din Budapesta şi Ştiinţele fac parte din facultatea filosofică; la cea din Cluj există o facultate de ştiinţe deosebită.

Facultatea de drept. — Cursul e de 8 semestre. In primii trei ani se dau examene anuale. După absolvirea cursului com-

plet urmează trei doctorate, numite „riguroase", la intervale de cel puțin 3 luni. După ultimul riguros urmează promoția de doctor, în fața rectorului și a decanilor facultăților, și cu o anumită solemnitate (jurământ etc.). După primul riguros candidații se pot înscrie la un barou advocațial din țară, candidați de advocați (stagiari pentru avocatură) pe lângă un advocat, fără a putea primi și pleda procese în numele propriu. Stagiul ține 5 ani (după legea dela 1912).

La un an după promoție se poate face „cenzura advocațială" (examen de liberă practică). După cenzură urmează încă 2 ani de stagiu pe lângă un advocat, fără drept de a deschide cancelarie proprie.

Oficianții administrativi superiori dau, după terminarea cursurilor juridice, numai două doctorate, și anume în științele de stat. — Aceia cari dau și doctoratul juridic și pe cel de științe de Stat, se chiamă „doctores utriusque juris".

Facultatea de medicină constă dintr'un curs de 10 semestre. Examene după anul II-lea și al IV-lea. După anul V se dă examenul de doctorat, după care noul doctor trebue să facă timp de un an practică la vre-un spital, în calitate de „asistent". După acest an își poate începe singur practica.

Facultatea teologică dela Universitatea din Pesta e romano-catolică. Cursurile se țin în latinește și în ungurește. Intre ascultători sunt și câte 10 români gr. cat. Toți teologii sunt interni. La universitatea din Cluj nu este facultate teologică.

Politehnica din Budapesta are toate specialitățile tehnice, afară de electro-tehnică. Cursul e de patru ani (8 semestre). In fiecare semestru sunt colocvii obligătoare. Cine cade de două ori la colocviile din aceeași materie, repetă anul. Examene propriu zise sunt numai două, la finea anului al II-lea și după „absolutoriu" (al optulea semestru).

Cultura românească și elementul românesc sunt foarte insuficient și slab reprezintate în universitățile Ungariei. Dacă cei opt milioane de Unguri au, pe lângă alte școli superioare, patru Universități, ar fi cu dreptate ca și cei 3 jum. milioane de Români să aibă o universitate a lor. Dela 1848 încoace ei au și cerut-o necontenit dela guvern, dar au fost în continuu refuzați. Odată li se pusese în vedere că la Universitatea din Cluj, înființată la 1872, cursurile vor fi *paritetice*, adecă în două limbi, ungurește și românește, dar promisiunea nu s'a împlinit. O universitate românească în Ungaria ar fi o necesitate culturală inexorabilă, dar de așa ceva Ungurii nu vor nici să audă măcar.

V. INVĂȚAMÂNTUL PROFESIONAL ȘI SPECIAL.

Invățământul profesional și special în Ungaria are o vechime destul de considerabilă. Originile lui se datoresc aproape în întregime inițiativei particulare, destul de bogate. Cu timpul, în cele patru decenii din urmă, a făcut și statul mult pentru desvoltarea acestor ramuri de învățământ, pentru cari însă în general, n'a creat cadre nouă, ci a urmat firul de desvoltare curent. O lege specială unitară, care să prevadă organizarea învățământului profesional și special, tocmai de aceea nu există, — există numai diferite dispoziții menite a înlesni desvoltarea mai departe a ceeace a creat o evoluție firească îndelungată. De aceea găsim în Ungaria fel de fel de școli profesionale, având-și fiecare, mai mult sau mai puțin, individualitatea sa aparte, servind însă fiecare în mod efectiv industria și comerțul, și prin ele interesele țării.

Cât ne privește pe noi Românii, în acest punct stăm cam

slab. Avizaţi numai la puterile noastre, fără nici un sprijin din partea Statului, ba împiedecaţi sistematic în procesul nostru de desvoltare, nu ne-am putut închega destul de bine în privinţa nici unui ram al învăţământului, şi am rămas îndărăt mai ales în ce priveşte învăţământul profesional. O simplă privire în *Statistica*, pe care o dăm în capitolul următor, va face cu putinţă înţelegerea deplină a situaţiei în punctul acesta.

II. Statistica învăţământului public.

Statistica ce urmează e făcută pe baza raportului oficial al ministerului de instrucţie ungar pe anul 1912 (*Magyarország Közoktatásügye az 1912 évben, Budapest, 1914*). Deşi tendenţios, — ceeace se va vedea mai ales în ce priveşte numărul şcolilor româneşti — ne-am folosit de el, de oarece e singura statistică pentru întreg învăţământul din ţară. Pentru şcoalele româneşti am întrebuinţat şi datele, demne de credinţă, ale organelor bisericeşti gr. or pe anul 1914 şi gr. cat., pe anul 1912.

I. Numărul şcoalelor.

	Şcoli	Puteri didactice	Elevi
1. Grădini de copii	2850	4348	270.135
2. Şcoli poporale:			
a) Şcoli primare	16.635	33.875	2.488.321
b) Şc. p. ucenicii de meserii şi de comerţ.	686	5.712	108.335
c) Şcoli poporale superioare	9	56	500
d) Şcoli civile	486	5.691	93.665
3. Şcoli normale (preparandii) pentru grădini de copii	9	74	549
4. Şcoli normale (preparandii)	90	1.159	9.711
5. Şcoli secundare	250	5.205	79.516
6. Şcoli superioare	57	1.109	14.233
7. Şcoli de specialitate:			
a) Şcoli agronomice	59	402	2.383
b) „ miniere	6	44	342
c) „ industriale şi de comerţ. . .	147	1.878	17.675
d) „ artistice (muzică, bele-arte) .	50	532	9.847
e) „ militare	13	362	2.194
f) „ de moşit	12	44	824
g) Alte şcoli de specialitate	14	133	884
8. Şcoli de penitenciare	43	59	6.718
9. Institute filantropice	186	1.139	61.636
	21.722	62.222	3.147.726

Pe noi ne interesează aici şcolile din teritoriul românesc, cărora lăsăm însă să le premeargă un tablou al repartizării populaţiei de diferite naţionalităţi din acest teritoriu.

Populaţia în comitatele româneşti.

	COMITATUL (JUDEŢUL)	Populaţia totală	DIN ACEŞTIA SUNT: Români	În procente	Unguri	În procente	Saşi	În procente	Sârbi	Ruteni	Alţii
1	Făgăraş . .	97174	84436	90	6466		3236		—	—	1036
2	Alba inferioară .	221618	171483	80	39107		7269		—	—	3759
3	Huniedoara . .	340135	271675	80	52720		8101		—	—	7639
4	Solnoc-Dobâca .	251936	189443	78	52181		6902		—	—	3410
5	Turda Arieş . .	174375	125668	74	44630		576		—	—	3501
6	Bistriţa-Năsăud .	127843	87564	70	10737		25609		—	—	3933
7	Sibiiu	176921	113672	65	10159		49757		—	—	3333
8	Cojocna . . .	286687	161279	58	111439		8386		—	—	5383
9	Tărnava mică . .	116091	55585	49	34902	35	20297	17	—	—	5332
10	Tărnava mare. .	148826	60381	44	18474	12	62224	45	—	—	7747
11	Murăş-Turda .	219589	71909	36	134166	61	8312	12	—	—	5202
12	Braşov	101199	35091	34	35372	35	29542	30	—	—	1194
13	Treiscaune . . .	148080	22963	16	123518	83	617		—	—	982
14	Ciuc	145720	18032	12.5	125888	81	1080		—	—	720
15	Odorheiu	124173	2840	2.4	118458	90	2202		—	—	673
16	Maramurăş . .	357705	84510	23.5	52964	15	39552		—	159489	21190
							Şvabi:				
17	Sălagiu	230140	136087	57	87312	37.5	—		—	—	6720
18	Sătmar	396632	119760	42.5	268385	67.8	6670		—	—	1817
19	Bihor	646301	265098	33	365642	55.5	3599		—	—	11962
20	Arad	414388	239755	56.5	124125	29.5	38695		—	—	11837
21	Caraş Severin .	466147	336082	72	33787		55883		14674	—	22813
22	Timiş.	500835	169030	34	79960		165883		69905	—	16057
23	Torontal	615151	86937	12.5	128405		165799		199799	—	18137
	La olaltă	6305666	2909719*		2058887		699215		387565	159489	180339

* După statistica românească numărul Românilor se apropie de 3½ milioane.

	COMITATUL (JUDEŢUL)	Grădini de copii	Azile permanente	Azile de vară	ŞCOALE PRIMARE										Laolaltă şcoli primare
					De stat	Comunale	Greco orientale (ortodoxe)	Groco catolice (unite)	Romano-catolice	Evangelice	Reformate	Unitare	Israelite	Private	
1	Făgăraş . .	9	1	2	13	14	59	17	2	3	2	—	1	—	111
2	Alba infeioară	23	1	—	51	—	70	76	8	12	7	—	1	1	226
3	Huniedoara . .	24	4	15	76	60	89	25	7	5	4	—	—	7	273
4	Solnoc-Dobâca .	38	1	—	71	3	33	126	7	5	9	—	1	1	256
5	Turda Arieş . .	9	—	5	48	2	43	63	4	—	2	2	2	—	166
6	Bistriţa-Năsăud .	10	1	—	24	5	14	46	1	30	—	—	—	—	120
7	Sibiiu . .	12	2	9	7	4	78	10	7	40	—	—	—	—	146
8	Cojocna . . .	34	1	8	89	3	25	97	13	8	19	2	2	6	264
9	Tărnava mică . .	5	—	2	29	1	22	44	7	34	10	3	—	1	151
10	Tărnava mare . .	13	7	29	27	1	77	28	3	93	—	—	—	—	229
11	Murăş-Turda . .	6	—	4	36	1	25	49	26	5	92	13	1	3	253
12	Braşov	23	2	16	20	—	27	—	3	19	—	—	—	2	71
13	Treiscaune . . .	17	2	20	88	12	9	—	19	—	2	1	—	5	136
14	Ciuc . . .	2	—	7	37	9	—	13	45	—	—	—	—	4	108
15	Odorheiu	8	—	6	62	25	5	—	34	3	12	8	—	2	151
		223	22	123	678	140	576	594	186	257	161	29	8	32	2661
16	Maramurăş . . .	38	2	—	124	—	—	158	22	—	5	—	2	1	312
17	Sălagiu	15	—	—	64	1	9	137	15	1	22	—	2	3	254
18	Sătmar	38	—	96	69	4	1	143	51	2	133	—	6	4	417
19	Bihor	75	10	21	73	27	135	53	62	—	158	—	16	7	539
20	Arad	41	4	—	88	24	153	8	14	4	15	—	4	10	320
		169	14	117	294	56	298	341	142	7	328	—	29	24	1530
21	Caraş Severin . .	25	—	—	80	119	175	25	10	1	1	—	1	4	416
22	Timiş.	72	9	39	87	67	149	13	44	5	2	—	—	7	373
23	Torontal	138	12	1	106	94	85	4	50	5	4	—	3	8	359
		235	21	40	273	280	409	42	104	10	7	—	4	19	1148
	Laolaltă	675	59	280	1369	476	1303	1136	474	276	501	29	43	76	5651

toriul românesc.

Şcoli de ucenici industriali	Şcoli de ucenici comerciali	Şc. poporale superioare	Şcoli de agricultură	Şcoli civile	Şcoli normale de băeţi	Şcoli normale de fete	Şcoale secundare: Licee şi gim. clasice	Şcoale secundare: Licee reale	Şcoale secundare: Şc. super. de fete	Şcoale superioare: Seminare teologice	Şcoale superioare: Academii de drept	Şcoale superioare: „ agronomie	Şcoale superioare: „ comerţ	Şcoale superioare: Şcoli de notari	Şcoale superioare: Universităţi	Şcoale speciale: Şc. sup. de comerţ	Şcoale speciale: Şcoli profesionale	Şcoale speciale: Conservatorii	Şcoale speciale: Şcoli de notari	Şcoale speciale: Şcoli de moşit	Şcoale speciale: Şcoli militare	Institute filantropice şi terapeutice: Institute de orbi	Institute filantropice şi terapeutice: „ de surdo-muţi	Institute filantropice şi terapeutice: „ pt. copii arieraţi	Institute filantropice şi terapeutice: Azile de stat	Institute filantropice şi terapeutice: Inst. ale „Ligei p-tru protecţia copiilor“	Institute filantropice şi terapeutice: Institute de caritate	Inst. de corecţiune
1	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	3	—	—	5	2	—	3	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	1	—	1	8	1	—	3	1	—	1	—	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
4	1	—	—	3	1	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
2	1	—	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
3	—	—	1	4	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
6	1	—	—	6	2	1	3	1	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	
3	1	1	—	4	1	1	4	—	1	3	—	1	1	1	1	2	1	1	1	—	1	1	1	—	1	1	1	
2	—	—	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
8	1	—	1	3	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
2	1	—	3	3	—	—	3	—	1	—	—	—	—	—	1	2	1	1	1	-	1	—	—	—	1	—	—	
3	2	—	1	5	—	1	3	3	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	
4	2	—	—	6	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
3	—	—	1	4	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
2	—	—	—	2	1	—	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
59	14	1	9	58	9	5	35	6	2	8	—	1	1	1	2	6	7	4	2	2	3	1	1	1	2	1	1	
3	1	—	1	5	1	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
6	1	—	1	5	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	3	—	—	6	1	4	4	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
13	1	—	1	11	2	3	2	1	—	2	1	—	—	—	—	1	—	1	—	1	1	—	—	—	1	1	1	—
21	1	—	1	5	2	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	2	1	2	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—
47	6	—	3	27	5	7	9	2	2	3	1	—	—	—	—	3	2	3	—	—	1	—	1	1	2	1	1	—
14	3	1	—	10	1	—	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
26	5	—	3	11	1	3	2	2	2	1	—	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	1	1	—	1	—	—	—
16	3	—	1	16	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
56	11	1	4	37	2	3	8	2	2	3	—	—	—	—	—	4	1	1	—	—	—	1	1	—	1	—	—	—
165	32	2	16	127	17	15	54	10	6	15	2	1	1	1	2	14	10	9	2	3	4	2	3	2	5	2	2	1

II. Şcolile, în special

1. Grădini de copii: 2053.

(Comunale 699, de Stat 923, private 423,		Româneşti	3
Azile permanente:	190.	„	2
Azile de vară	607.	„	21
La olaltă	2850.	„	26

Populaţia şcolară în:

Grădinile de copii	210.744	(Români: 8095;	în grădini române:	303)
Azilele permanente	15.316	„ 1064;	în azile româneşti:	165)
„ de vară	44.075	„ 3249;	„ „ :	983)
Laolaltă:	270.135			1451)

Personal didactic: 4348.

2. Şcoli primare: 16.635

Dintre acestea:

De stat	3.051
Comitatense	5
Comunale	1.376
Rom. cat.	5.222
Armeano-cat.	3
Gr. cat	1.736
Gr. or	1.418
Reformate	1.813
Evangelice	1.300
Izraelite	403
Unitare	32
Susţinute de societăţi	27
Private	249

După limba de propunere:

Maghiară	13.199
Română	2.257

Germană	430
Slovacă	399
Ruteană	61
Sârbească.	271
Italiană	11
Alte limbi.	7

Intre cele 1381 şcoli comunale 165 sunt cu limba de propunere românească, aşa că, după statistica ministerului, şcoli confesionale româneşti ar fi numai 2092 şi anume 1147 gr. or. (scăzând din 1418 pe cele 271 sârbeşti) şi 945 gr. cat. Statistica ministerului în acest punct e însă falşă. După statistica făcută de consistoriile româneşti şcoli gr. ort. sunt cu totul 1536, deci cu 389 mai multe, iar greco-cat. sunt 1119, deci cu 174 mai multe.

Numărul şcolilor primare româneşti e cel arătat în statisticile româneşti, adecă **2655.**

Din ţara întreagă n'au cercetat şcoala:

Români 39.2 la sută
Unguri 33.5 (aici sunt trecuţi şi mulţi Români).
Slovaci 9.4
Ruteni 7.2
Germani 3.8
Sârbi 2.6
Croaţi 1.3
Alţii 3.0

Copii români cari nu cercetează şcoala: 158,445

Dintre aceştia dispensaţi sunt 62.187
Fără motiv absentează: 96.258

Dintre cei 296.952 copii români cari umblă la şcoală

123.511 + 78.179 cercetează şcoli româneşti, 59.396 şcoli de Stat, 29.734 şcoli comunale, iar restul de vre-o 7.000 alte şcoli (confesionale, private etc.).

Şcoli de stat au cercetat la	1905	29.760 copii români	9.8%
» » » » » »	1906	33.922 » »	9.4 »
» » » » » »	1907	33.355 » »	9.2 »
» » » » » »	1908	39.254 » »	9.2
» » » » » »	1909	44.929 » »	9.7
» » » » » »	1910	51.060 » »	10.1
» » » » » »	1911	55.537 » »	10.4
» » » » » »	1912	59.396 » »	10.6%

In acelaş timp copiii unguri au crescut dela 53.7 la sută la 56.6 la sută, copiii nemţi au *scăzut* dela 16.2 la sută la 13.9 la sută, cei slovaci dela 13 la sută la 12.4 la sută, cei ruteni dela 3.1 la sută la 3 la sută, cei croaţi dela 1.5 la sută la 1.4 la sută. Numai sârbii s'au sporit dela 1 la sută la 1.1 la sută.

Şcoli gr.-cat. au cercetat 60.191 elevi români.
» gr.-or. » » 98.968 » »

3. Şcoli de repetiţie.

Şcoli conf. rom. de repetiţie generală (continuare a cursului de toate zilele): 1702; elevi 40.411.

Şcoli conf. româneşti de repetiţie economică în legătură cu şcoala primară: 148; elevi 7.338.

Şcoli comunale româneşti de repetiţie generală: 49; elevi 2.099.

Şcoli comunale româneşti de repetiţie economică: 34; elevi 2.352.

Şcoli poporale economice independente 164; toate ungureşti, cu 19.550 elevi, dintre cari 519 români.

Şcolile de repetiţie generală şi economice au fost cercetate de 532.711 elevi, dintre cari 66.097 români.

4. **Şcoli de ucenici industriali:** 588, cu 101.345 elevi, dintre cari 6.143 români. Şcoli rom. 3 (2 comunale, 1 confesională)

5. **Şcoli de ucenici comerciali:** 98, cu 6.690 elevi, dintre. cari 185 Români. Şcoli româneşti —.

6. **Şcoli poporale superioare** 9; toate ungureşti.

7. **Şcoli civile** 486; elevi 94.165, dintre cari Români 2382 Aceştia au cercetat: şcoli de stat 1114, comunale 540, rom.-cat. 312, gr.-cat. 204, gr.-or. 56, partic. 106, evang. 26, reform. 4.

Invăţători: 33.875. In teritorul românesc 10554. Români 2626 (după statistica românească: *3353*). Aceştia au funcţionat:

la şcoli conf. gr.-or. rom.	1552
„ „ „ gr.-cat.	1073
„ „ comunale	269
„ „ de stat	121

8. **Şcoli normale pentru grădini de copii** 9;

în teritoriul românesc. 4:

De stat:	1. Sătmar	9	profesori	79	eleve
	2. Oradea mare . .	5	„	40	„
	3. Timişoara . . .	7	„	19	„
Ev.-luterană:	4. Braşov	8	„	15	„

9. **Şcoli normale de băeţi** 49

în teritoriul locuit de Români. 17

De stat:	1 Arad	17	profesori,	114	elevi
	2. Deva	14	„	75	„
	3. Cluj	17	„	107	„
	4. Sighetul Marmaţiei	14	„	111	„
	5. Cristurul săcuesc	16	„	86	„
	6. Timişoara. . .	18	„	122	„

Rom.-cat.:	1. Csiksomlyó . .	10	„	76	„
	2. Oradea mare .	13	„	57	„
	3. Sătmar . . .	12	„	86	„
Reform.:	1. Aiud	14	„	105	„
Evangel.:	1. Sibiiu	10	„	132	„
Greco-orient.	1. Sibiiu	12	„	112	„
	2. Arad	10	„	68	„
	3. Caransebeş . .	9	„	21	„
Greco-cat.:	1. Blaj	11	„	78	„
	2. Gherla . . .	10	„	43	„
	3. Oradea mare .	10	„	51	„

Şcolile normale din Ungaria au fost cercetate de 4774 elevi. Români 419; în şcoli româneşti 369.

10. **Şcoli normale de fete** 43

în teritorul românesc 11

De stat:	1. Cluj	16	profesori,	120	eleve
	2. Sepsisângiorgiu	15	„	117	„
Rom.-cat.:	1. Sibiiu	9	„	134	„
	2. Oradea mare .	16	„	142	„
	3. Timişoara . .	19	„	158	„
	4. Sătmar . . .	14	„	174	„
Reform.:	1. Oradea mare .	9	„	117	„
	2. Sătmar . . .	14	„	132	„
Evang.:	1. Sighişoara . .	12	„	75	„
Gr.-cat:	1. Lugoj (dela 1914 încoace).				
	2. Gherla (dela 1 Sept. 1915).				

11. **Şcoli normale de fete pentru şcoli civile** . 7

în teritorul românesc 1

Timişoara (rom.-cat.) cu 8 profesoare şi 13 eleve.

Şcolile normale de fete au fost cercetate de 4268 eleve, dintre cari 41 Romånce.

12. Licee clasice 155

In teritorul romånesc 46

A. Licee de stat şi supuse statului.

1. De stat	Profesori ordinari	Prof. de religie şi extra ordinari	Numărul elevilor	Elevi unguri	Cheltuelile de susţinere a şcoalei
1. Dej.	15	7	310	255	88.821
2. Ibaşfalău (Elisabetopole)	18	9	230	151	92.160
3. Făgăraş	19	8	347	112	91.645
4. Lugoj	15	8	304	144	109.084
5. Baia mare	16	10	359	270	103.509
6. Sibiiu	27	9	464	175	165.389
7. Petroşeni	14	9	186	137	75.235
8. Gherla	16	8	313	206	105.001
9. Timişoara	20	10	428	260	142.510
10. Turda	16	10	272	191	102.138
11. Biserica albă . . .	17	7	316	60	103.098
12. Chichinda mare . .	15	7	221	119	111.702
13. Panciova	15	8	242	85	95.610
2. Regeşti-catolice:					
1. Arad	22	10	536	438	164.975
2. Sătmar	26	3	672	645	152.656

B. Sub conducerea statului.

1. Comunale:

[illegible] mare .	15	7	312	179	110.628

2. Romano-catolice :

1. Sighetul Marmaţiei (fraţii mizericordioşi)	16	7	260	231	76.642
2. Careii mari	15	7	324	320	71.742
3. Timişoara	16	2	557	331	115.641
4. Oradea mare . . . (premontrenzi)	21	2	625	519	136.992

3. Greco-catolice (române):

1. Blaj	13	6	534	6	82.942
2. Beiuş	15	3	413	54	101.239

4. Fundaţional:

1. Năsăud	14	5	300	18	91.065

C. Licee susţinute de statul romano-catolic ardelean.

1. Braşov	16	2	273	232	122.243
2. Csikszereda	17	2	385	383	106.094
3. Alba Iulia	15	2	363	243	104.241
4. Chezdi-Oşorheiu .	15	2	265	259	110.137
5. Cluj	19	2	491	449	106.924
6. Murăş-Oşorheiu . .	16	1	341	264	119.093
7. Odorheiul săcuesc. .	16	4	291	275	106.518

D. Licee autonome.

1. Reformate

1. Cluj	15	3	390	383	114.453
2. Sighetul Marmaţiei	13	7	325	316	108.414
3. M. Oşorheiu . . .	17	13	428	392	148.746
4. Aiud	20	4	442	417	898.944
5. Sepsisângeorgiu . .	17	6	291	282	108.143
6. Orăştie	18	4	313	261	145.350

7. Sătmar	14	7	410	410	104.653
8. Odorheiul săcuesc. .	17	4	282	268	100.996
9. Zălau	15	6	316	290	116.825

2. Evangelice-săseşti :

1. Bistriţa	17	6	303	58	288.460
2. Braşov	18	3	217	2	93.765
3. Mediaş	15	1	195	6	60.993
4. Sibiiu	15	6	287	4	80.310
5. Sighişoara	14	1	277	25	84.713

3. Unitare :

1. Cluj	17	4	340	335	123.008

4. Greco-orient. rom :

1. Braşov	14	7	292	—	91.634

13. Gimnazii (clasice) 28
In teritorul românesc 8

1. De stat :

1. Caransebeş	12	7	247	37	45.955
2. Gyergyószentmiklós .	9	2	136	125	44.313

2. Regeşti-catolice :

1. Şimleul Silvaniei . .	12	4	220	155	50.619

3. Confesionale :

1. Cluj (de fete) . . .	3	9	36	34	47.228

4. Evangelice — săseşti :

1. Sebeşul săsesc. . .	8	1	153	13	37.471
2. Reghinul săsesc . .	6	5	121	28	28.619

5. Greco-orientale române :

1. Brad	7	1	120	—	37.894

6. Unitare :

1. Cristurul săcuesc . .	9	4	205	167	56.154

14. Licee reale 27
In teritorul românesc 8

1. De stat :

1. Arad	17	10	315	275	126.955
2. Braşov	17	11	240	200	99.720
3. Deva	20	8	320	257	110.569
4. Oradea mare . . .	19	7	323	313	125.473
5. Odorheiu	16	5	136	331	80.561
6. Timişoara	21	6	465	154	136.115
7. Vârseţ	21	7	401	154	102,880

2. Evangelice-săseşti :

1. Sibiiu	12	6	262	9	58.417

15. Şcoli reale cu curs inferior: . . . 5
In teritoriul românesc 2

1. Evangelice săseşti :

1. Braşov	12	2	225	2	39.595

2. Greco-orientale române :

1. Braşov	9	5	74	—	22.386

16. Şcoli superioare de fete. 35
In teritoriul românesc 7

1. De stat:					
1. Arad	9	11	166	151	60.492
2. Cluj	18	8	217	209	106.969
3. Sighet	11	8	189	189	85.771
4. Timişoara	12	9	219	183	73.309
2. Comunale:					
1. M. Oşorheiu	8	10	114	108	45.369
3. Rom. cat.:					
1. Timişoara	11	4	218	128	29.620
4. Reformate:					
1. Sătmar	9	8	244	243	46.295

Eleve: 6529; Romånce 27.

Numărul liceelor şi gimnaziilor din ţara întreagă

	De stat			Conduse de stat								Susţinute de stat. catolic	CONFESIONALE AUTONOME						
	De stat propriu zise	Regeşti catolice	Laolaltă	Comunale	rom. cat.	gr. cat.	israelite	fundaţionale	ale societăţilor	particulare	laolaltă		reformate	evang.	protestante	gr. or.	unitare	laolaltă	Suma totală
Liceee clasice .	43	13	56	8	30	2	—	1	1	3	45	7	25	18	1	2	1	47	155
Gimnazii . . .	6	2	8	—	12	—	—	—	—	—	12	—	2	4	—	1	1	8	28
Laolaltă . . .	49	15	64	8	42	2	—	1	1	3	57	7	27	22	1	3	2	55	183
Licee reale .	23	—	23	3	—	—	—	—	—	—	3	—	—	1	—	—	—	1	27
Gimnazii reale	2	—	2	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	1	—	1	—	2	5
Laolaltă . . .	5	—	25	3	—	—	1	—	—	—	4	—	—	2	—	1	—	3	32
Licee şi gimnazii clasice şi reale laolaltă.	75	15	89	11	42	2	1	1	1	3	61	7	27	24	1	4	2	58	215

Liceele şi gimnaziile clasice au fost cercetate de 61.913 elevi; Români 4.038.

Şcolile reale au fost cercetate de 11.074 elevi, dintre cari Români 218. — Laolaltă 72.987 elevi, dintre cari 4.356 Români.

17. Şcoli superioare de comerţ. 51

In teritorul românesc 14

De Stat:	1. Braşov	8	6	103	62	46.336
	2. Cubin	7	3	76	34	29.298
	3. Lipova	6	5	151	88	31.032
	4. Panciova	12	6	119	48	33.690
	5. Becicherecul mare	7	6	116	64	26.924
Comunale :	1. Arad	22	8	355	291	73.450
(Subvenţionate de Stat)	2. Murăş-Oşorheiu	11	6	165	142	58.438
	3. Timişoara	15	8	269	160	75.820
	4. Sătmar	11	5	164	161	37.200
Rom. cat.	1. Cluj	11	6	32	30	6.870
Gr. ort. rom.	1. Braşov	1	1	118	—	42.280
Susţin. de soc.	1. Cluj	21	8	201	184	110.877
	2. Oradea mare	11	7	292	282	74.600
Şc. de fete	1. M.-Oşorheiu	9	6	59	52	35.062

Elevi 9497. Români 277.

18. Seminarii teologice. 49

In teritoriul românesc 15

Gr. ort. rom.	1. Sibiiu	cu	90	elevi
	2. Arad	„	92	„
	3. Caransebeş	„	38	„
Gr. cat.	1. Blaj	„	90	„
	2. Gherla	„	62	„
	3. Oradea mare (dela 1914)	„	—	„
	4. Lugoj, (din 1913)	„	—	„

Rom. cat.	1. Timişoara	cu	55	elevi
	2. Oradea mare	„	21	„
	3. Sătmar	„	26	„
	4. Cluj	„	20	„
	5. Huniedoara	„	9	„
	6. Alba Julia	„	32	„
Reform.	1. Cluj	„	69	„
Unitar	1. Cluj	„	16	„

19. **Academii de comerţ** 3, 1 în Cluj cu 271 elevi; Rom. 7.

20. **Academii de drept,** 8. In teritorul românesc 2: Oradea mare şi Sighet. Studenţi 1386; Români 39.

21. **Universităţi** 4 (2 înfiinţate la 1914). In teritorul românesc 1, la Cluj, Studenţi 10.406. Români 460.

22. **Politehnice** 1. Studenţi 1868. Români 26.

23. **Şcoli de specialitate.**

Institute de agronomie:

1 Şcoală snperioară de silvicultură şi montanistică în Şemniţ; elevi 405; Români 8.

1 Şcoală superioară de veterinari (Bpesta), Elevi 190, Români 7.

5 Academii agronomice. In teritoriul românesc una, la Cluj. Studenţi 387. La Cluj 100; Români 2.

1 Şcoală normală pentru învăţătorii de economie (Komárom) 29 elevi. Români —.

1 Şcoală normală pentru învăţătoare de economie (Kecskemèt) 31 eleve. Rom. —.

1 Institut pentru economie de casă (Kassa) 40 eleve.

1 Institutul maghiar pentru educaţia femeei (Bp) 60 eleve.

24 şcoli de agricultură (19 de stat; 4 comunale, 1 partic). In teritorul românesc 8, şi anume:

De stat:	Geoagiu (comit. Huniedoarei)	21	elevi
	Csikszereda	31	„
	Lugoj	27	„
	Sânmiclăuşul mare (Torontal)	32	„
	Şimleu	34	„
Comunale:	Bistriţa	18	„
	Feldioara (com. Braşov) . .	28	„
	Mediaş	76	„

Şcoli de vinţeleri 10, dintre cari în teritorul românesc: Bihardioszeg (com. Bihor), Miniş (c. Arad) şi Aiud (com. Alba inferioară).

De stat: *Şcoală pentru lăptărie:* în Csák (com. Timiş).

Şcoală de pădurari în Gurghiu (Görgényszentimre) (com. Murăş-Turda) şi în Vadászerdö (c. Timiş).

Şcoală de grădinărit: Bâcicoiu (Nagybocskó, c. Maramurăş)
„ „ „ Turda.

Şcoala agronomică Szabó-Iozsef în Turda.

Elevi la toate şcolile agronomice şi economice din ţară 2378. Români 63.

Alte şcoli speciale

Institut pentru pregătirea profesorilor de şcoale comerciale 1
„ „ „ „ „ „ *normale* 1.

Şcoli de notari 8 In terit. rom. 2 (Cluj şi Murăş-Oşorheiu).

Şcoală de poştă şi telegrafie 1 (elevi rom. 4)

Şcoală pentru Căile Ferate 1 (—).

Şcoală de navigaţiune 1 (—).

Şcoli militare 13. In terit. rom. 4 (Sibiiu, Cluj, Oşorheiu şi Oradea mare).

Preparandie pentru școlile terapeutice 1 (elevi 26, rom.—).

Școli pentru gângavi 1 (elevi 13, rom. —).

Școală pentru pregătirea maeștrilor de gimnastică 1 (elevi 86; rom. —).

Școli de moșit 12. In terit. rom. 3 (Sibiiu, Cluj, Oradea mare) cu 107 eleve romănce.

24. **Școli profesionale,** cu totul 45, cu 4663 elevi și eleve, dintre cari 66 rom. Anume:

De stat	1	școală profesională artistică cu	201 elevi	Rom. 4
De stat	4	„ „ superioare cu	1178 „	„ 4
De stat	19	„ „ speciale [1] cu	1442 „	„ 38 [1]
De stat	1	șc. profes. pe lucru de mână femeesc	477 „	„ —
De stat	5	școale pentru meșteri industriași	118 „	„ —
	1	școală pentru desemnul industrial	1064 „	„ 3
	3	școale profesionale speciale subvenționate de stat [2]	130 „	„ 6
	11	școale prof. pentru lucru de mână femeesc, susținute de particulari, comune etc.	651 „	„ 9

Afară de acestea, s'a mai ținut încă în 51 de localități *cursuri profesionale,* la care au participat 13.367 de ascultători.

25. **Școli de artă.**

Academia de belearte: secția pentru pictură (Budapesta) elevi	102.	Români —
Academia de belearte: secția sculptură (Budapesta) elevi	9.	Români —
Școala superioară pentru profesori de desen (Budapesta)	230.	„ 2

1) In terit. rom. 7: Sătmar și Brașov de lemnărit, Arad și Cluj, Timișoara și M. Oșorheiu de lucru în metal, Zlatna (piatră) și Odorheiu(lut)
2) Una în Sibiiu, pentru pantofari, 1 în Cisnădie, de țesut.

Academia de artă dramatică (Budapesta) .	51.	„	—
2 şcoale de actori (Budapesta)	138.	„	—
Academia de muzică a ţării (Budapesta) .	444.	Români	—
„ „ „ dn Buda	218.	„	2
43 conservatori şi şcoli de muzică cu . .	8653.	„	42

(In ţinutul românesc: Arad (2), Ibaşfalău, Cluj, Sighet, Oşorheiu, Oradea mare, Sighişoara, Timişoara).

26. Institute filantropice

1.— 109 *orfelinate* şi anume: de stat 4, comitateuse 6, comunale 15. Confes. rom. cat. 33, gr. cat. 2, armeano-cat. 2, reform. 2, evangel. 7, protestante 1, israelite 9, ale reuniunilor de femei 19, alte reuniuni 4, fundaţionale 5.

Populaţia de orfani: 4438. — După naţionalitate: Români 98, ruteni 35, croaţi 17, sârbi 8, slovaci 171, germani 423, maghiari 3649.

2. *Institute de orbi* 15. In terit. rom. 2. (Cluj şi Timişoara), Elevi 698. Români 15.

3. *Institute de surdo-muţi* 16. In terit. rom. 3, (Arad, Cluj şi Timişoara, subvenţionate de stat), cu 1518 elevi. Români 54.

4. *Institute pentru copiii arieraţi* 9. In ter. rom. 2 (Braşov şi Boroşineu, ambele subvenţionate de stat). Elevi 629, Români —.

5. *Azile de stat* 17. In terit. rom. 5 (Arad, Cluj, Oşorheiu Oradea mare, Timişoara). Au adăpostit 51.140; Români 2.564.

6. *Institute ale „Ligei regnicolare pentru protecţia copiilor,“* 10. In terit. rom. 2, (Cluj şi Oradea mare), ambele pentru ucenici. Elevi 461, Rom. 20.

7. *Institute de caritate* 84. In terit. rom: Cluj (reformat) şi Oradea mare (rom. cat). Elevi 971, Români —.

8. *Institute de corecţiune* 5. Unu la Cluj. Elevi 1779 (la Cluj 107); Români 107 (la Cluj 46).

In institutele filantropice populaţia totală e de 57.197; dintre aceştia Români 2108.

III. Averea şcoalelor secundare româneşti.

(Teren, imobile, fundaţiuni, fonduri, biblioteci, rechizite, mobilier ş. a.).

Liceele gr. cat. rom. . . . . . . 905.288 cor.
Liceul din Năsăud . . . . . . 394.441 „
Liceele gr. or. rom. . . . . 2.936.890 „

	Liceele gr.-catolice	Liceele gr. or. rom.	Liceul din Năsăud
Local şi teren	425.000	586.000	233.000
Alte imobile.	—	711.818	—
Efecte publice şi hârtii de valoare	285.754	1.022.430	—
Fonduri pentru burse. . (în bani şi realităţi)	22.667	64.241	—
Fondul pentru ajutoare . (bani şi realităţi)	61.162	73.936	24.395
Fondul societăţilor de lectură ale elevilor. .	6.830	4.826	20.951
Alte fonduri (orhestră etc)	3.056	74.591	27.202
Biblioteca profesorilor şi a elevilor.	24.009	75.239	33.723
Rechizite şi aparate . .	45.252	54.073	29.487
Mobilier	36.567	34.584	24.800
Altele	—	235.152	833
	905.288	2.936.890	394.441

Averea tuturor liceelor clasice şi reale din ţară:

119.977.902 cor.

IV. Budgetul şcolar pe anul 1912, în ţara întreagă.

1. Cheltueli.

Universitatea din Budapesta	6.351.900	cor.
„ „ Cluj	3.325.900	„
Tehnica din Budapesta	1.734.400	„
Şcolile superioare de comerţ	2.856.541	„
Liceele şi gimnaziile (clasice şi reale).	24.598.422	„
Laolaltă	38.867.163	„
Liceele din teritorul românesc	4.761.163	cor.
Gimnaziile „ „	348.253	„
şcolile reale „ „	737.810	„
„ „ inferioare „	61.981	„
Laolaltă	5.909.831	„

Pentru liceele româneşti (gimnazii şi reale):

(Beiuş, Blaj, Braşov, Brad, Năsăud) . .	426.860	cor
Liceele de stat din ţara întreagă: . .	7.798.837	„
„ *confesionale* sub cond. statului	4.915.808	„
„ *statului* catolic din Ardeal . .	775.250	„
„ *confesionale* autonome . . .	6.938.061	„
Pentru şcolile reale	3.765.992	„

Subvenţii de stat pentru şcolile primare la 1910.

comunale	1.561.135	cor.
rom.-cat.	5.456.009	„
armeano-cat.	3.246	„
greco-cat.	1.279.232	„
reformate	2.059.833	„
evangelice	911.797	„
protestante	4.854	„
greco-orient.	386.013	„

unitare	36.776	„
izraelite . . , . . .	681.045	„
şcoli de-ale societăţilor	13.900	„
şcoli private	6.750	„
	12.402.869	„

La 1915 subvenţia pe care o dă statul pentru şcolile primare româneşti e aproximativ de . . . . 2.000.000 cor.

Fondurile culturale eparhiale dau aproximativ: 400.000 „

Comunele bisericeşti: . . . : . 3.000.000—3.500.000 „

2. Venituri.

Veniturile liceelor (gimnazii şi reale): *24.753.274 cor.*

Veniturile şcoalelor româneşti:

DE UNDE:	Beiuş şi Blaj	Năsăud	Braşov şi Brad	Braşov şc. reală
1. Dela stat	26.600	12.800	—	—
2. Dela statul catolic . .	750	400	—	—
3. Din fondurile proprii sau ale Bisericii	50.013	45.677	100.153	19.444
4. Din taxa de şcoală (didactru) . .	36.284	5.830	31.008	4.008
5. Din taxele de înscriere.	5.874	—	3.336	152
6. Taxe de bibliotecă, Anuare, etc. . .	13.508	4.390	12.949	1.722
7. Din veniturile diferitelor fonduri . . .	12.370	4.699	15.890	60
8. Alte venituri.	2,137	704	14.234	—
	184.181	94.600	286.715 *	22.386

* De fapt la rubrica această aparţine şi liceul sârbesc din Neoplanta. In statistica ministerului de Instrucţie şcolile secundare sunt grupate numai pe confesiuni. Pentru Braşov şi Brad numai, ar veni cam 180.000 cor.

III. **Date despre şcoalele secundare şi superioare româneşti.**

Dăm mai la vale şi unele date mai însemnate despre liceele şi seminariile româneşti din Ungaria, cari obişnuesc a publica Anuare. Seminarul din Blaj, Gherla şi Lugoj şi şcoala normală din Gherla şi Oradea mare, nepublicând astfel de Anuare, datele despre aceste şcoli ne lipsesc.

1. Seminarul gr. or. din Sibiiu. Infiinţat la 1811. Are 2 secţii: una teologică şi alta pedagogică. Anuarul din 1914|15.

Profesori: 1 director şi prof. (6 ore); 10 profesori.

Elevi teologi 90, pedagogi 107. După profesiunea părinţilor:

In secţia teologică:	29 preoţi,	13 învăţători,	49 plugari.
„ pedagogică:	19 „	11 „	14 „

Seminarul are local nou, din 1914.

Biblioteca profesorală cuprinde . . . . 2869 volume

Biblioteca societăţii de lectură „Andrei Şaguna" a teologilor: 2927 volume

Biblioteca societăţii de lectură „Andrei Şaguna" a pedagogilor: 2053 volume

Seminarul e împreunat cu *internat*, în care sunt adăpostiţi toţi elevii ambelor secţiuni (excepţie au format numai 27 elevi).

Taxa anuală e de 400 cor. în 2 rate. Pentru anul şcolar.

1915|16 ea s'a urcat, în urma scumpetii provocate de răsboiu, la 550 cor. Taxa de imatriculare 5 cor. + 5 cor. pentru bibliotecă şi 2 cor. pentru scaldă.

Bursieri (a 100 cor.) 55 elevi (20 din secţia teologică, 35 pedagogică).

Cei cari doresc să fie primiţi în vre-una din secţiile seminarului, trebue să facă petiţie la Consistor. Consistorul poate respinge pe candidaţii cari nu întrunesc toate condiţiile (din punct de vedere moral sau igienic).

Fonduri administrate de direcţiunea seminarului:

1. Fondul pentru trebuinţele elevilor . .	6.538.09	cor.
2. „ de ajutoare al corpului profesoral	4.871.06	„
3. „ „Dr. Petru Şpan" . . .	542.12	„
Soc. de lect. a teologilor. Fond de ajutoare	2.240.68	cor.
„ „ a pedagogilor Fond de ajutoare	2.313.28	„
Fond administrativ	308.98	„
„Dr. Petru Şpan"	1.286.13	„
„Demetriu Cunţan"	61.84	„
Laolaltă . . .	18.160.16	„

2 Seminarul gr. or. din Arad. Infiinţat la 1812, ca şcoală normală. Secţia teologică dela 1822.

1 Director şi profesor (10 ore); 9 Profesori ordinari; 3 extraordinari.

Elevi teologi: 75 ordinari, 25 particulari. Pedagogi (normalişti): 35 ordinari, 6 particulari.

Seminarul are internat (obligator). Taxa anuală la internat 350 cor. Bursieri 35 (nu plătesc taxa pentru internat); 8 plătesc numai jumătate.

Biblioteca: 4649 vol. în valoare de. . . .	13.804	cor.
Bibliotecile de clase 561 vol. în valoare de .	378	„
Muzeul fisical . . . . . „ „ .	1.042	„
„ de ştiinţe naturale şi geografie „	1.727	„
Fonduri: „Fondul tinerimei	16.844	cor.
„ bibliotecii	4.702	„
„ sanitar	3.969	„
„ D. Ţichindeal-M. Nicoară	3.638	„
Laolaltă fondurile	29.153	cor.

Societatea de lectură a teologilor a ţinut în cursul anului 17 şedinţe. Avere 301.26 cor. Societatea de lectură a pedagogilor: 14 şedinţe. Avere 283.71 cor. Biblioteca societăţilor: 2346 volume.

3. **Seminarul gr. or. din Caransebeş.** Infiinţat la 1865. Are două secţii; 1 Director şi profesor. 5 profesori ordinari. 2 extraordinari.

Elevi: teologi 38. In secţia pedagogică 25.

4. **Liceul greco-oriental din Braşov.** Infiinţat la anul 1850. In cursul celor 65 de ani de existenţă a avut patru directori. Anuarul din 1914—15.

1 director şi profesor (6 ore). 12 profesori (laici) ordinari. 4 extraordinari.

Elevi 310+20 particulari. (Părinţii: 90 plugari).

In *Internatul şcoalei* au fost 71 elevi. Taxa 700 cor.; în 4 rate.

Masa studenţilor a cheltuit în 16 ani 73.459.95 cor. ajutând 575 şcolari. Au căpătat în 1913/14, mâncare gratuită 19 elevi dela gimnaziu (şi 9 dela reale şi comerciale). Averea e de 82.182.75 cor. (Creştere faţă de anul precedent de 8.937 cor.

Fonduri administrate de direcțiunea școalei:

a) Fondul Coresi (pentru ajutorarea profesorilor la tipărirea de cărți didactice, pentru excursii științifice etc.)	4.549.76
b) Fondul Dionisie Făgărășanu (bolnavi) . . .	11.694.83
c) „ Balașa Blebea (premiarea școlarilor distinși în muzică)	1.500.67
d) „ A. Bârseanu (premiarea școlarilor cari excelează prin purtare morală) . .	2.070.89
e) „ Preotul Ioan Ghișa (binefaceri) . .	934.78
f) Fondul disponibil al școalelor medii (pentru cinematograf)	950.45
g) Fondul pentru premiarea școlarilor distinși în gimnastică	343.70
h) Fondul „Collega“ (pentru ajutorarea elevilor săraci, la excursiuni).	2.644.48
i) Fondurile tovărășiilor de clase ale elevilor .	2004.53
k) Fondul pentru portretul lui Al. Bogdan . .	117.—
l) „ „Casei de lectură Al. Bogdan“. . .	975.71
m) „ Cercetașilor	219.10
Laolaltă . . . cor.	114.471.26

Societatea de lectură „Ioan Popazu“ a elevilor: 151 membri; 77 ordinari (cl. VII—VIII), 64 extraordinari (cl. V—VI).

Biblioteca societății 1022 vol. Averea societății 6.287.14 cor.

Elevi bursieri: 38, în suma de 6050 cor.

Taxe: cursul inferior 48 cor. Se acordă și dispensă, de
„ superior 78 „ jumătate.

Se admite ca și elevele, cari studiază în particular, să cerceteze prelegerile, împreună cu elevii.

Examen de maturitate: 42.

Liceul din Braşov, dimpreună cu şcoala reală şi cu cea comercială de acolo, e administrat de o „Eforie a şcoalelor", aleasă de delegaţiunea Bisericii Sftului Nicolae.

Partea cea mai mare a veniturilor din cari se susţin aceste şcoli, e din România, unde biserica Sfântului Nicolae are o moşie cu destinaţie anume pentru aceste şcoli.

5. **Liceul gr. cat. din Blaj.** — Infiinţat la 1754. Anuarul din 1913|14.

Profesori: 1 director şi profesor (cu 9 ore pe săptămână).
17 profesori de studii ordinare.
3 „ „ „ extraordinare.
3 catehe̦ţi (gr. or.; ref.; izraeliţi).

Profesorii trebue să fie preoţi hirotonisiţi. Excepţie: una singură (G. Precup., care însă şi el e absolvent de teologie).

Biblioteca profesorală număra la 1911: 11.089 volume.

Biblioteca tinerimii gimnaziale avea la 1914: 2.356 volume.

Elevii din cl. V—VIII au o *societate de lectură* a lor, în care elevii din cl. VII—VIII sunt membri ordinari, cei din cl. V—VI extraordinari. A ţinut în 1913/14 21 şedinţe: 1 constitutivă, 1 festivă, 6 literare, 6 cenzurătoare, 7 administrative.

Există şi o *„Reuniune mariană"* (înfiinţată în 1910), care aveà 209 membri. Scopul ei e de a promova între elevi iubirea de muncă şi perfecţiunea creştinească. A ţinut în anul 1913/14: 10 întruniri religioase, 3 literare şi 3 administrative. „Reuniunea mariană" a elevilor îşi are biblioteca proprie de 202 volume. Cassa e de 70 cor. şi e formată din cotizaţiile de câte 10 fileri pe lună, ale membrilor ei.

Există şi o echipă de *cercetaşi,* constătătoare din 85 de elevi din cl. III—VIII.

Muzeul de istorie naturală are: 42 obiecte de aranjameut (dulapuri etc.), 151 tabele animalice, 4520 animale umplute, uscate ori aşezate în spirt şi formalin etc. 179 tabele botanice, 6600 plante uscate, 395 modele de cristalografie, 3126 minerale şi roce şi o colecţie de 10.140 conchilii şi multe petrificaţiuni.

Muzeul de arheologie și istorie are: 3412 numi, 134 obiecte de intuiţie şi 574 diverse obiecte.

Elevi bursieri (între 50 şi 200 cor. pe an) au fost 93. Suma totală a burselor a fost de 14.422,98 cor.

Beneficiul de pâine (ţipăi) s'a împărţit în valoare de 6000 cor. (182 elevi, fiecare câte „o tablă de zece ţipăi" la câte 5 zile).

Scutiţi de didactru au fost 72 elevi, în suma de 1700 cor.

In *Internatul* împreunat cu şcolile din Blaj „(*Seminarul junimei române gr. cat. studioase*") au fost 155 elevi. Taxa anuală e de 400 cor.

Fonduri administrative de direcţiune:

a)	Fondul pentru ajutorarea studenţilor bolnavi:	29647,38	cor.
b)	„ şcolii de scrimă	1084,48	„
c)	„ Ciriac Basiliu Groze (înf. 1900) (veşminte gratuite pentru elevi) . .	456,52	„
d)	„ Ioan Săbădean (înf. 1902) (ajut. elevilor bolnavi)	799,06	„
e)	„ de excursii (înf. 1902)	328,70	„
	Masa studenţilor, fond de	38.531,77	„

Elevi:										
	ordinari	68	70	69	71	70	69	56	57	530
	particulari	1	4	4	9	—	5	—	6	29
									Laolaltă. . .	559

Dintre elevi 196 sunt fii de plugari, 155 fii de preoţi.—Au şi uniformă, *dar nu e obligatoare.*

Taxe. 6 cor. *taxă de înscriere* pentru cei cari în anul precedent au studiat la liceul din Blaj, 12 pentru cei cari vin dela alt liceu.

Didactru anual pentru cl. I—IV: 38 cor., cl. V—VIII: 50 cor., în două rate (1 Sept. şi 1 Febr.). Se admit şi dispensări, pe baza certificatului şcolar cu notă „eminentă" sau „bună". Incepând cu anul 1913—1914 guvernul dă întregire la *salariile* profesorilor, în sumă de 16.090 cor pe an.

Elevii sunt conduşi în fiecare Duminică şi sărbătoare la serviciul divin din biserica catedrală unde totdeauna se predică. Mărturisire de 2 ori pe an.

Examenul de maturitate e condus, din partea bisericei, de mitropolitul Dr. Victor Mihàly de Apşa; examenele de clasă de comisarul arhiepiscopesc Iosif Hossu, canonic mitropolitan.

După examene elevilor buni li se împart premii (cărţi).

Examen de maturitate au făcut în 1913|14 64 elevi.

6. **Liceul gr. cat. din Beiuş.** Infiinţat la 1828. Anuarul din 1913|14 (în două limbi: româneşte şi ungureşte).

1 director şi prof. (6). E şi preot.

15 profesori ord., dintre cari 9 preoţi, ceilalţi candidaţi de preoţi. 5 prof. extraordinari.

Elevi 372 + 31 particulari. Părinţii: 103 plugari, 112 preoţi, 44 învăţători.

Bursieri: 59 de inşi, în suma de 8080 cor. Dispensă de didactru în suma de 1440 cor.

Fonduri:	F. de ajutorare a tinerimii . . .	418.90 cor.
	F. pentru ajutorarea şcolarilor bolnavi	130.10
	F. „ „ „ săraci	182.35

F. Pavelean al tinerimii	198.79
F. abiturienților din 1896	313.68
F. Gheorghe M. Marinescu	105.54
F. „Belényesi Népbank“.	200.—
F. de excursiuni. . , ...	800.—
F. Societății de lectură „S. Vulcan“	1500.—
	3.749.30 cor.

Internatul „Pavelean“ de băeți cuprinde 180 de elevi. Taxa anuală 400 cor. Internii (sau „internatiștii“) se împart în mai multe grupuri, după taxa pe care o plătesc. Și anume: 1. știpendiști integraliști, cari plătesc numai 20 cor. (sunt 19); 2. integraliști supranumerali (120 cor.), 9 inși; medialiști (240 cor. și 290 cor.) 20 de inși; medialiști supranumerari (320 cor.), (10) și solvenți (400); 84 de inși.

Patru elevi, cari au îndeplinit servicii de portari, au fost găzduiți și ei în internat.

Masa studenților, susținută de episcopul Dr. Demetriu Radu. a prevăzut cu mâncare 10 elevi.

Internatul greco-oriental român (1899); 56 elevi. Taxa 390 cor.; în 4 rate + o taxă de înscriere de 30 cor. Are o bibliotecă de 678 volume.

Biblioteca profesorală 3050 volume, în valoare de 4570 cor,

„Muzeul fizic“ are 291 aparate, în valoare de 8660 cor.

„Muzeul de naturale“, colecțiune muzicală, geografică, de desemn și arte, colecție de filologie clasică, de arheologie, istorie și literatură suplinitosre de greacă — toate sunt.

Societatea de lectură (a elevilor) „Samuil Vulcan“: membri 71; a ținut 25 ședințe literare, 2 festive, 1 de constituire, și 4 extraordinare (cu totul 32). Biblioteca societății, 1010 volume. Averea 1800 cor.

Taxe: 20 cor. taxă de înscriere; 40 cor. didactru (2 rate).

7. Liceul fundațional din Năsăud. (Înființat la 1863). Se susține din „Fondul central școlastic din districtul Năsăudului". Anuarul în două limbi.

In 1913 s'a cheltuit cu susținerea lui, 53.606.26 fil. din fond.

1 director și profesor (3 ore); 16 profesori.

Elevi: 253+25 particulari (dintre cari 11 fete); greco-catolici 191, greco-orientali 56.

Părinți: plugari 114, preoți și învățători 82.

Muzeul pentru științele naturale în val. de	6.527.10	cor.
„ „ fizică și chimie „ „ „	12.303.31	„
Colecțiunile de geografie . . . „ „ „	1.267.60	„
Muzeul filologic, istoric și artistic „ „ „	3.320.08	„
Colecțiunea de desemn și caligrafie	5.331.—	„
„ „ gimnastică	2.150.48	„
„ „ musicală	3.357.99	„
Biblioteca profesorală: 6717 vol. în val. de	28.626.51	cor.
„ elevilor: 4156 volume	7.861.96	„

Fonduri administrate de liceu:

Fonduri pentru ajutorarea elevilor morboşi .	24.662.97	„
„ „ rechizite la gimnaziu . . .	10.122.77	„
„ „ bibliotecă și soc. elev. gimn.	13.335.69	„
Depozitul „Teodor Dumbravă"	415.11	„
Fondul Mesei studenților.	17.894.27	„
„ pentru excursiuni şcolare.	1.357.71	„
Depozitul din didactru	1.908.—	„
„ pentru procurarea unei columne meteorologice.	606.74	„
Depozitul transitor de didactru.	650.—	„

Fund. „Clement Lupşai" pentru ajutorarea elevilor bolnavi . . . . 3.244.27 „

Laolaltă. . . 72.289.03 „

Bursieri 7 inşi, în sumă de . . . . 700.— „

Au primit ajutoare „ „ . . . . 2.670.— „

Scutiri de didactru „ „ . . . . 1.154.— „

Societatea de ajutorare „Vasile Neacşu" — dispune de 11.197.75 cor.

Societatea de lectură a elevilor a ţinut 9 şedinţe.

Masa studenţilor (înf. 1914|5) a dat mâncare la 14 elevi.

Examen de maturitate: 29 elevi.

Taxe: 6 coroane (pentru fondul elevilor morboşi, fondul de rechizite şi pentru bibliotecă), 6 coroane pentru fondul de pensie al profesorilor, 2 coroane pentru Anuar, 1 coroană pentru fondul de excursie. Didactru pentru elevii din cele 45 de eomune ale fostului district grăniţeresc 6 coroane; pentru ceilalţi 20 coroane în cl. I—IV, 40 cl. V—VIII. (în 2 rate). Se admite dispensa.

8. **Gimnaziul greco-oriental din Brad.** Înfiinţat la 1869. De el e anexată şi o şcoală primară cu doi învăţători.

Personalul didactic: 1 director şi profesor (13 ore), 6 profesori ordinari. Elevi; 114.

Biblioteca centrală 5134, vol. în valoare de 14.394 cor.

Biblioteca de clasă 545 volume.

Cabinetele şi colecţiunile, în valoare de: . 7.445.— cor.

Fonduri: Masa studenţilor (s'au ajutat 18 elevi) . . . . 27.586.— „

Fondul elevilor morboşi . . . . 16.915.— „

Taxe: Elevii din protopopiatele Zarandului şi Halmagiului,

plătesc 16 cor. didactru pe an, toți ceilalți 24 coroane. Apoi taxă de înscriere 6 coroane, pentru bibliotecă 2 coroane, pentru fondul de excursiuni 2 coroane, pentru fondul școlarilor morboși 1 coroană, pentru atestate și Anuar 3 cor. (cu totul 14 cor)

9. **Școala reală gr. or. din Brașov.** — Inființată la 1869 Profesori ordinari 5; extraordinari 2. Elevi 81+4 particulari. Toate afacerile și le aranjează în comun cu liceul. Dintre profesori, unul e director de studii (cu 12 ore pe săptămână).

10. **Școala comercială gr. or. din Brașov.** — Inființată la 1869. Personalul: 1 director și profesor (9 ore). 5 profesori ordinari, 4 extraordinari. Elevi 113.

„Fondul disponibil al școalei comerciale“: 2946. 12 cor.

Alte fonduri, comune cu ale liceului.

Elevi bursieri 26, în suma de 3680 cor. La Masa studenților 8 elevi.

Scutiți de didactru 24 elevi, în suma de 1410 cor.

Taxe: de înscriere 8 cor. Taxă anuală (didactru) 60 cor. Alte taxe: 10 cor. pentru fondul de pensie al profesorilor, 20 cor., taxă edilă (pentru amortizarea edificiului școlar) și 17.50. alte taxe (bibliotecă, certificat, Anuar, soc. de lectură, excursii, mobiliar etc.) Cu totul 60 cor. didactru, 45—50 taxe.

Taxe de examene particulare: 1) La examenele de clasă, de fiecare materie câte 6 cor. plus 14.30 taxa pentru director și pentru certificat. 2) Cei cari fac examen întreg de clasă plătesc 80 cor. plus taxele de mai sus (45.50 cor.) 3) La examene de diferință 120 cor. plus 2.30 pentru certificat.

Pentru examenul de maturitate plătesc toți candidații câte 20 cor. taxă de examen, 6 cor. pentru certificat, 4 cor. pentru caiete. La examenele de corigență de maturitate: 20 cor.

11. **Preparandia gr. cat. din Blaj.**—Anuar din 1913/14.

1 director și prof. (6 ore), 6 profesori ordinari (toți preoți), 8 profesori auxiliari și extraordinari (majoritatea preoți). Elevi: 98, dintre cari 63 copii de plugari, 16 de învățători, 8 de preoți.

Biblioteca profesorală: 1399 vol., în preț de 2750 cor. Pentru *muzeul de istorie naturală,* s'a cheltuit în 1913|14. 390 cor., pentru cel de fizică 150 cor., pentru cel de chimie 200.30 cor.—Are și muzeu arheologic, grădină botanică și grădină economică.

Societatea de lectură a elevilor are 101 membri. A ținut 19 sedințe: 1 constitutivă, 1 festivă, 1 administrativă, 11 literare și 5 cenzurătoare. Biblioteca societății de lectură constă din 1230 cărți (Procurări în 1913|14 de 229 cor.). Averea societății 304.14 cor.

Elevi bursieri (à 120 cor.) 5 inși. 61 elevi au avut beneficiu de pâne (a 44 cor., cu totul 2684 cor.).

In *internatul pedagogic* au locuit 57 elevi. Taxa 300 cor.

Școala administrează cinci fonduri ale ei, în valoare de 1843 cor 97 fil. Din ele se dau ajutoare în cas de boală etc.

Taxa 40 cor. anual; 2 cor. pentru fondul de excursiuni și 2 cor., pentru biblioteca elevilor. Dispensă nu se acordă. Elevii au și uniformă, dar nu-i obligatoare.

Absolvenții de cl. VI gimnaziu se primesc în clasa III, dacă în Septembrie depun examen de diferință din somatologie, psihologie, gramatica sistematică a limbei maghiare, istoria și geografia universală, botanică, zoologie și economie, oral și practic, din desemn, lucru manual, muzică vocală și instrumentală

12. **Preparandia de fete din Lugoj.** Inființată la 1914. O directoare (10 ore lecții), 2 profesoare, și trei profesori. Eleve: 28, de ambele confesiuni.

13. **Școala civilă de fete a „Asociațiunii" din Sibiiu.**

Infiinţată la 1887. Are pe lângă cele 4 clase, şi un curs complementar. Personalul didactic: 1 director (bărbat) şi profesor (7 ore); 6 profesori şi profesoare (2+4) ord.; 2 cateteţi; 7 instructori şi instructoare.

Eleve 109, multe din România şi Bucovina. Părinţii: preoţi 40; funcţionari 18; proprietari şi arendaşi 18; medici, advocaţi, ingineri 5.

Fonduri: „Fondul absolventelor şcoalei" . . 4123.86
„Fondul Dr. L. Lemény". 91.86

In legătură cu şcoala e şi un internat, în care au fost adăpostite 72 eleve.

Taxe şcolare: Didactru 50 cor. pe an (se poate plăti şi în rate lunare). Taxa de înscriere 4 cor. Taxe pentru internat 550 cor. (în patru rate).

14. **Şcoala de fete din Arad,** — (conf. gr. or.) Infiinţată la 1890. Clădire nouă, frumoasă, în stil românesc, făcută în mare parte cu cheltuiala d-lui Vasile Stroescu, român din Basarabia Eleve 51, 1 director (bărbat); 5 prof. Taxa pentru internat 500; plus 50 cor. taxă şcolară. Elevele externe 80 cor. didactru.

15. **Şcoala civilă gr. cat. de fete din Blaj.** — 1 director (bărbat) şi profesor (6 ore); 4 profesori ordinari, (1 preot, 1 absolvent de filozofie şi 2 profesoare), 4 profesori extraordinari. Eleve 106. Biblioteca profesorală 354 vol. Biblioteca elevelor 357 vol. Taxe de şcoală 22 cor. 60 fil. Pentru anuarul şcoalei 2 cor.; Eleve bursiere 12 în total 1.500 cor.

In „Internatul Vancean" (înfiinţat la 1884) au fost 60 eleve. Taxa anuală 360 cor.; în 2 sau 4 rate. Elevele au îmbrăcăminte uniformă (45 cor.) Toate elevele şcoalei sunt conduse regulat la biserică în Dumineci şi sărbători.

16. **Şcoala civilă greco-catolică de fete din Beiuş.** In-

fiinţată la 1896. E condusă de un „senat şcolar", constătător din 12 membri ordinari şi 2 supleanţi.

Corpul didactic: 1 director şi profesor (2 ore) identic cu directorul liceului; 8 profesoare, 2 catehеţi.

Eleve 114 (96 gr. cat., 21 gr. or.).

Taxe şcolare. Didactru 12 cor. pe an. Alte taxe 6 cor.

Pentru limba franceză 20 cor., pe an; pentru pian 60 cor. Elevele pregătite în particular plătesc taxa de examen 58 cor. Taxa examenelor de diferenţă 20 cor. Şcoala e împreunată cu Internat. Taxa 370 cor.

INCHEIERE

Ajunşi la sfârşitul cărţii se impune dela sine întrebarea: ce viitor aşteaptă pe cele două instituţii despre cari a fost vorba până aci, admiţând că Ungaria va rămânea şi după războiu în formaţiunea de stat de până acum?

Desvolta-se-vor ele spre binele tuturor celor cari alcătuesc statul ungar, sau se vor desvolta numai în direcţia ideei de stat maghiar, pentru care s'a cheltuit aproape toată energia ultimelor decenii?

S'ar părea firesc ca după războiul învingător pentru puterile centrale, toţi aceia cari au luptat pentru Ungaria, indiferent de naţionalitate, să se bucure de drepturi egale în toate privinţele. Astfel, Românii din Ungaria să nu mai fie împiedecaţi ca până acum, în desvoltarea lor culturală şi economică, ci să li se garanteze din partea statului o libertate şi un sprijin egal cu cel de care se bucură Ungurii.

Aşa ar fi cu dreptate şi mulţi cred că aşa se va şi întâmpla. Cam în acelaş sens l-a asigurat şi contele St. Tisza pe I. P. S. S. mitropolitul Ioan Meţianu din Sibiiu, în cunoscuta sa scrisoare dela 23 Septembrie 1914. Vorbind de vitejia şi devotamentul Românilor pe câmpul de luptă, contele Tisza îi scria mitropolitului, între altele şi aceste cuvinte semnificative:

„S'a născut (în cursul războiului) starea sufletească care formează prima condiţie de viaţă pentru un viitor mai frumos şi mai

bun. E doar necesar înainte de toate ca să considerăm pe Români de camarazi, de consoţi şi de fraţi ai noştri, ale căror progrese ne umplu de bucurie şi cărora în toate greutăţile vieţii le stăm cu iubire frăţească într'ajutor.... Acestea sunt urmările automate ale actualei atitudini a Românilor; în ele e depusă chezăşia unui viitor mai bun. Ele ne ofer garanţia că Românii pot conta în ce priveşte libera executare a drepturilor lor, la bunăvoinţa întregei societăţi maghiare, iar cu privire la năzuinţele lor etnice, la sprijinul statului şi că în patria comună în adevăr se pot simţi bine".

Ceeace n'a fost posibil o mie de ani, va urma deci acum în mod definitiv, după dovezile de credinţă şi de vitejie, date de Români pe câmpul de luptă, pentru tron şi, mai ales, pentru patrie. Românii vor fi trataţi cu adevărată iubire frăţească, decât care ceva mai drept şi mai bun fireşte că nici nu poate pretinde nimeni. Se vor întoarce deci vremurile lui Széchenyi, Deàk şi Eötvös, după cum pare a fi spus însuşi vicepreşedintele partidului naţional român, Dr. Aurel Vlad, într'un interwiev acordat unui ziarist dela „Reichspost" din Viena, cu prilejul prezintării deputaţiunei ungare la Împăratul Francisc Iosif, în ziua de 2 Septembrie a. c. (Cf. „Românul" din Arad, No. 190. a. c.).

Decât că — eu nu pot crede cu nici un preţ într'o astfel de înviere a vremurilor de mult moarte. Cine o să le poată învia?

Există în întreaga Ungarie măcar şi numai un singur politician ungur care s'ar putea împăca, în chestia naţională, cu concepţiile „celui mai mare maghiar" dela 1825, sau cu ale „înţeleptului patriei" dela 1867?

Atunci cine o să presideze la era nouă de înfrăţire, după o duşmănie neîmpăcată de o mie de ani? Contele Tisza?

De sigur că nobilul contele e un mare şi sincer patriot, care doreşte binele ţării sale, dar nimeni nu-i poate cere sau impune să-şi schimbe, din motive platonice pe cari politica le înlătură, o concepţie organică a lui, fără de care nici el şi nici un alt politician ungur nu poate trăi. Orice s'ar întâmpla, nici contele Tisza, şi nici un alt patriot ungur nu vor putea renunţa la „ideia de stat maghiar". E o imposibilitate organică aceasta, precum o imposibilitate e să-i ceri unui om sănătos şi voinic să nu-şi mişte mâna, pentru a nu produce curent în aer. Conştiinţa publică ungurească e atât de puternică, în cât nici chiar în cazul că Ungaria ar fi învinsă, nu s'ar preta la concesiuni pe seama nemaghiarilor, dar mite, când ea ar ieşi învingătoare!

Un exemplu din trecut ne va putea fi de folos pentru înţelegerea viitorului.

La 1868 Parlamentul din Budapesta a votat, în mărinimia lui provocată de bucuria că ţara a scăpat de absolutism, cunoscuta *„lege despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor"*. Indată după votarea legii însă opinia publică ungurească s'a trezit la conştiinţa, că această lege însemnează o mare primejdie pentru maghiari. Urmarea fu că legea, votată de Camere şi sancţionată de Regele — nu s'a pus în aplicare nici într'un singur caz,până în ziua de astăzi. Iată ce zicea despre această lege, la 20 Februarie 1914, în Cameră, însuşi contele Tisza:

„Dar puteau fi puse în vigoare dispoziţiile acelea, din partea naţiunii maghiare, fără a se sinucide, — dispoziţiuni pe cari ea voia să le aplice faţă de fraţi iubitori, iar nu faţă de duşmani? Repet, ar fi fost o nebunie şi un act de sinucidere din partea naţiunii maghiare, executarea acestei legi, create pe baze de premise false".

Ei bine, ce i-ar putea determina pe Unguri să procedeze după 1915, altfel de cum au procedat după 1868? Cuvântul dat, sau amintirea frăţiei de arme? Dar acestea se uită aşa de uşor şi rămân doar: instinctul de conservare, conştiinţa puterii şi ideea de stat maghiar, cari vor călca în picioare tot ce le stă în cale.

Sau crede cineva că vre-o putere străină, d. e. Germania, i-ar putea impune Ungariei o altă atitudine faţă de noi? Dar nu se va găsi un singur Ungur care să respecte ceeace cineva li-ar impune în detrimentul idealului lor. Ei şi-ar urma mai departe sistemul aplicat până aci, siguri că nici o putere nu va porni pentru aceasta cu răsboiu împotriva lor, numai şi numai de dragul nostru.

Deci nu e de crezut ca sistemul urmărit dela 1868 până la 1914 să se schimbe în Ungaria, ori cât de mult sânge românesc s'ar mai vărsa în războiul mondial, şi ori câte asigurări s'ar mai da din partea Ungurilor. Nu se va schimba, fiindcă *nu se poate schimba.*

Lucrurile se vor desvolta deci mai departe, aşa precum au apucat de aproape o jumătate de veac. Bisericile ungureşti se vor desvolta şi întări încă timp de cel puţin câteva decenii. In special se va întări în părţile româneşti biserica greco-catolică maghiară, alături de care se va înfiinţa cel mult peste 10—15 ani, şi o biserică greco-orientală maghiară, cari ambele vor face ravagii mai ales printre Români. Biserica greco-catolică română va fi adusă într'o legătură mai strânsă cu biserica romano-catolică, având ambele o singură autonomie, iar biserica greco-orientală română va continua să-şi piardă tot mai mult autonomia, precum s'a întâmplat cu biserica sârbească. Pentru scaunele de episcopi şi de mitropoliţi se vor căuta per-

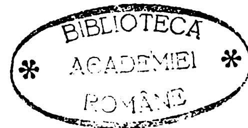
soane favorabile ideei de stat maghiar și, încetul cu încetul se va izbuti a pune în fruntea diecezelor păstori cu tendințe contrare năzuințelor noastre. De aci încolo va fi apoi ușor : congrua, care și până acum a clătinat într'o măsură oarecare preoțimea dela rosturile ei, se va îndepărta sub astfel de păstori, și mai mult dela datoria sa față de problemele naționale pe cari până acum, le-a servit cu destulă demnitate. Salarele asesorilor consistoriali și întregirile la salarele profesorilor seminariali își vor face și ele efectul în măsura în care sistemul va deveni mai agresiv. Iar școlile? Acestea vor rămânea încă un timp oarecare confesionale, cu toate că acțiunea statului în direcția de a spori numărul școlilor de stat, va merge înainte. Statul de altfel, n'are nici un interes să desființeze școlile confesionale, ceea ce de altfel nici nu intenționează. Dar chiar dacă ar intenționa n'ar putea, și chiar dacă ar putea n'ar voi. Prin aceste școli confesiunile contribue în mod efectiv la opera de consolidare a statului, pe de altă parte statul își asigură în ele punctele sale de vedere aproape ca și în școlile susținute de el, așa că școlile confesionale sunt un sprijin pozitiv pentru stat. Desființarea lor nu numai că ar slăbi statul și ar provoca nemulțumirea confesiunilor unguresți, dar ar putea provoca eventuale revoluții în teritoriul românesc, săsesc, slovăcesc, sârbesc, ba ar putea aduce cu sine chiar intervenția unor state străine în afacerile interne ale Ungariei. Aceasta o știu toți conducătorii politici unguresți și, deci, o evită.

Vor rămânea deci mai departe și școlile confesionale române, dar numărul lor va tot scădea, cum a scăzut de vre-o zece ani încoace, an de an, iar viața din ele se va stinge zi de zi Și mai puține elemente bune se vor dedica carierei învățătorești, decât până acum, căci nimeni nu va râvni să ajungă

călăul copiilor neamului său... Limba românească va fi tolerată încă într'o măsură oarecare în şcoli, dar ea va fi numai un mijloc pentru învăţarea de lucruri privitoare la naţiunea maghiară. Orice lucru, românesc ca suflet şi ca tendinţă, va fi exclus, ca primejdios siguranţei statului... Iar, peste câteva decenii de astfel de activitate sistematică a Statului, la un moment dat, el va veni şi va lua asupră-şi toate şcolile, punându-şi-le în serviciul *exclusiv* al lui...

Cu cât mai mult sânge românesc se va vărsa deci în formidabilul războiu mondial pentru asigurarea victoriei puterilor centrale, cu atât mai tare va eşi Ungaria din acest războiu şi cu atât mai puternici vor ajunge antagoniştii de o mie de ani ai neamului nostru. Iar puterea lor va fi căderea noastră...

Cu aceste consideraţii pesimiste se încheie cartea aceasta, pentru cazul că Ungaria va rămânea şi după războiu ceeace a fost înainte de începerea lui.

Literatură.

1. A magyar szent korona országainak 1910 évi népszámlálása, 2 vol. Budapesta 1912.

2. Anuarele şcoalelor secundare pe anii 1913/14—1914/15.

3. Art. de lege XIV din 1898 şi XIII din 1909 despre întregirea venitelor parohiale (Congrua), Sibiiu 1911.

4. Art. de lege XVI din 1913 despre regularea competinţelor învăţătorilor dela şcolile primare populare cu caracter comunal şi confesional. Trad. de Dr. Ion Mateiu, Sibiiu, 1913.

5. Dr. A. Baumeister. Die Einrichtung und Verwaltung des höheren Schulwesens in den Kulturländern von Europa und in Nordamerika. Unter Mitwirkung zahlreicher Verfasser herausgegeben von—. München 1897.

6. Balló Iozsef. A magyar népoktatásügy szervezete, ed. II. Budapesta 1912.

7. Conferinţele învăţătorilor dela şcoalele din arhidieceza ortodoxă-română a Transilvaniei, ţinute în anul 1912, Sibiiu, 1913. Aceeaşi pentru conferinţele din 1913. Sibiiu 1914.

8. Enciclopedia română, diferite articole.

8. b. I. Genţ: Administraţia bisericească, Oradea-Mar

8. b. Dr. Ewald Horn: Das höhere Schulwesen der Staaten Europas, Berlin 1906.

9. Instrucţiune pentru executarea articolului de lege XXVII din 1907, despre referinţele de drept şi salarele învăţătorilor dela şcoalele poporale comunale şi confesionale, Sibiiu, 1907.

10. Instrucţiune cu privire la ţinerea, conducerea şi decurgerea conferinţelor învăţătoreşti tractuale şi cercuale în arhidieceza ortodoxă a Transilvaniei, Sibiiu 1909 şi 1912.

11. Instrucţiune despre conferinţele preoţeşti din arhidieceza Transilvaniei, Sibiiu, 1911.

11. b. Instruktion für die königl. Oberstudiendirektoren der Mittelschuldistrikte Ungarns. Verordnung des Ministers für Kultus und Unterricht von Jahre 1884, Z. 18.025. Aus dem ungarischen. Budapest 1886.

12. Körösi Henrik şi Szabó Làszló: Az elemi népoktatàs enciclopédiaja, Budapest 1912, 2 vol.

13. Magyarorszàg Közoktatàsügye az 1912 évben, Budapest, 1914.

14. Normativ pentru directorii şcoalelor medii, Sibiiu, 1909.

15. Normativ pentru instrucţiunea religioasă-morală a elevilor ortodoxi români dela şcoalele de orice categorie de pe teritorul mitropoliei gr. or. române din Ungaria şi Transilvania, cari şcoale nu stau sub jurisdicţiunea bisericii. Sibiiu, 1906.

16. Noua lege şcolară. Articolul de lege XXVII din 1907 referitor la raporturile de drept ale şcoalelor nesusţinute de stat şi la competinţele învăţătorilor aplicaţi la aceste.
Trad. de Lazăr Triteanu, referent şcolar, Sibiiu, 1907.

17. Ordinaţiune ministerială cu privire la esecutarea articolului de lege XIV din 1898 despre întregirea venitelor parohiale, Sibiiu, 1898.

18. „Pallas“ nagy Lexikona, Budapesta, diferite articole.

19. Planul de învăţământ pentru şcoalele poporale din mitropolia ortodoxă română a Transilvaniei. Sibiiu 1911.

20. Plan de învăţământ pentru şcoalele poporale gr.-cat., Blaj, 1909.

21. Protocolul congresului naţionai-bisericesc ordinar gr.-or. al bisericii gr.-or. rom. din Transilvania şi Ungaria ţinut la 1912, Sibiiu, 1912.

22. Protocoalele sinoadelor bisericii gr.-or. rom. din arhidieceza ortodoxă a Transilvaniei, şi din dieceza Aradului şi a Caransebeşului pe anii 1910—1914.

23. Regulament pentru examenul de calificaţiune învăţătorească la institutele pedagogice confesionale ale Mitropoliei gr.-or. române din Ungaria şi Transilvania, Sibiiu, 1913.

24. Regulamentul afacerilor interne pentru sinodul arhidiecezan al bisericii greco-orientale din Transilvania, Sibiiu, 1892.

25. Regulament pentru procedura la alegerea de protopresbiter, Sibiiu, 1888.

26. Regulament de procedură la alegerea deputaţilor pentru congresul naţional-bisericesc, Sibiiu 1911.

27. Regulament de procedură la alegerea deputaţilor pentru sinodul arhidiecezan, 1899.

28. Regulament pentru parohii în provincia mitropolitană a bisericii ortodoxe române din Ungaria şi Transilvania, Sibiiu, 1913.

29. Regulament pentru bibliotecile pedagogice tractuale din arhidieceza ortodoxă română a Transilvaniei, Sibiiu 1911.

30. Regulament despre vizitaţiunile canonice, Sibiiu, 1911.

31. Regulament pentru procedura judecătorească în eauzele disciplinare în mitropolia gr.-or. română din Ungaria şi Transilvania, Sibiiu, 1912.

32. Regulament pentru administrarea şi controla averilor bisericeşti din arhidieceza gr.-or. română a Transilvaniei Sibiiu, 1880.

33. Regulament pentru procedura judecătorească în cauzele matrimoniale şi Instrucţiunea dată de Consistorul mitropolitain cu privire la legile politice-bisericeşti, Sibiiu, 1912.

34. Regulament pentru administrarea afacerilor epitropeşti. Sibiiu, 1897.

35. Regulament pentru organizarea învăţământului în şcoalele

35. b. Révai nagy Lexikona, mai multe articole.
poporale (gr.-or. rom.), Sibiiu, 1909.

36. Statutul organic al bisericii greco-orientale române din Ungaria şi Transilvania, Sibiiu, 1913.

37. Şematismul veneratului cler al arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia şi Făgăraş, Blaj, 1911.

38. Şematismele diecezelor: Lugoj, Oradea-Mare şi Gherla.

39. Statistiches Iahrbuch der evangelischen Landeskirche Augsburger Bekenntnisses in den Siebenbürgischen Landesteilen Ungarns. Elfter Jahrgang. Hermannstadt 1911.

40. Dr. Szabó Mihály: Drepturile şi datoriile învăţătorilor gr.-cat. şi gr.-orientali confesionali. Trad. de Eugen Zasló, Arad, 1901.

41. Tanterv az állami tanitóképezdékben tanuló görog-keleti vallásu növendékek hitoktatására nézve. Plan de învățământ pentru studiul religiunei în pedagogiile de Stat, Sibiiu, 1912.

42. Utasitás a törvényhatósági közigazgatási bizottságok számára a nem állami óvodák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti óvónök illetményeinek rendezéséröl szoló 1913 évi XL. törvényczikk végrehajtása tárgyában, Budapest, 1913.

43. Vorbirea contelui Ștefan Tisza, Sibiiu, 1914.

Lucrările mele anunțate pe copertă.

GREŞELI DE TIPAR

Pag.	Rândul	In loc de	Să se citească
10	9	protopresprîat	protopopesc
15	10	respective pe arhiepiscop	; pe arhiepiscop îl alege congresul naţional-bisericesc
25	20	10.000	1.000
25	17	căsătorifi	căsătoriţi
47	26	n'au	au
48	23	sinpură	singură
55	14	seminaril	seminarial
55	20	remuneraţiile	şi remuneraţiile
60	18	vergine	vergure
61	10	conterinţele	conferinţele
71	5	are	au
75	7	preotească	preoţească
76	10	administratori	administratorii
78	6	Treiscane	Treiscaune
80	1	Şematrismul	Şematismul
80	27	al districtului	ale districtului
81	1	1991	1891
89	22	mp	timp
89	22	biserica rom. cat.	biser. ungurească
90	22	Csikszeredai	Csikszereda
94	17	sârbiii	Sârbii
94	24	Vârşet	Vârşeţ
95	6	la preparandiile	în preparandiile
96	7	3	4
99	1	Licee sunt 7	Licee sunt 6
99	2	în Reghinul săsesc	în Reghinul săsesc, Braşov (real)
100	8	Parohia	parohii
102	2	A	I
121	25	pentru odată plătesc totdeauna	plătesc odată pentru totdeauna
123	2	comunate	comunale